

ZALÁN TIBOR

Három éjszaka – két ajtó

DRÁMA KÉT FELVONÁSBAN, 3+2 SZAKASZBAN

I. RÉSZ

SZEREPLŐK

Anya – ötven körül

Apa – inkább hatvan

János, a fiuk – valamivel húsz fölött

Erzsi, a lányuk – harminchoz közel

Obrad Radonič (vallatótiszt) – ötven-hatvan között

Bane – szerb sógor, szomszéd – erős hatvan

Ádámka (Bane kisebbik fia) – harminc körül

Partizán – harmincas

Partizánnő – húsz-harminc között

Ember1

Ember2

Ember3

Nándi, magyar szomszéd – negyven körül

Őrök, arctalanná, alaktalanná vert foglyok, halottak

I. FELVONÁS

3/0 SZAKASZ

Az utcán tömeggé torlódnak az emberek, vagy látjuk, vagy csak halljuk, vagy vetített képeken jeleníti meg az előadás rendezője, őket. Az alkalmi szónokok érthetetlen és hangos ugatása visszhangzik a térben, ahogy egymást túllícitálva szerbiül hiszterizálják a tömeget. Minden elhallgatásra a tömeg skandálni kezdi: Od-maz-da! Od-maz-da! Od-maz-da! A fölérősödő harmonika kólót okád, megy a részeg ünneplés: Kólo, kólo, oj siri kólo, kó-za-racsko-o kólo! (Ez a dal-dallam hallatszik az éjjeli kivégzések, a kivégzéseket követő mulatozásokkor.) Egy házfalon (házfalrészleten) jugoszláv zászló lengedez a felszabadulás tiszteletére. Egy kéz kinyúlik érte, Márton keze lehet az, és kis küszködés után bevonja. Lövöldözés, mintha a kézre lőnének. De nem. A golyók mindenesetre peregnének a falon.

3/1. SZAKASZ

Kíntről csujjogatas, hol magyarul, hol szerbül. Fiatalok hordája jár-kei a falucska utcáján, és közeledőben-távolodóban ugyane két gúnyos, talán fenyegető, két sort ismételtetik. Harmonikaszó, időnként egy-egy lövés zaja, mulatozós ordítózás. A parasztkonyhában üldögél a család, apa az asztalnál, Anya háttal a többieknek, mosogatja a vacsora edényeit, János a rádiót babrálja, Erzsi távolabb üldögélve olvas. Vagy legalábbis úgy tesz. Nem vesznek tudomást az utcazajról. Legalábbis úgy tesznek.

UTCAZAJ *Abány tehén vizet iszik, annyi magyar ma kifingik! Abány tehén vizet iszik, annyi magyar ma kifingik! (Elhal, fölérősödik, elhal.)*

ANYA *(nem fordul meg.)* Beszedted a zászlót? *(Nincs válasz.)* Nem hallasz? Neked beszélek.

APA Nekem beszélsz? *(Nincs válasz.)* Ki se tettem.

ERZSI Én láttam, hogy reggel kitette.

APA Az nem kitevés volt. Akkor még nem hirdették ki, hogy a magyaroknak nem szabad kitenni a zászlót.

JÁNOS A magyar zászlót nem szabad kitenni?

ERZSI Hülye. És még ez akar egyetemre menni!

JÁNOS Nem vagyok hülye. Csak mert nem érdekelnek ezek a napi marhaságek, nem vagyok hülye. Hogy zászlók meg minden.

ERZSI A fiatalurat ezeknél magasabb eszmék lelkesítik.

JÁNOS Igenis egyetemre akarok menni.

ERZSI Akkor mire vársz? Szedd a cókókódat, és eredj az egyetemedre!

JÁNOS Háború van.

APA Lófaszt van háború, pár napja föl szabadultunk, te persze észre sem vetted. Elment a háború. Volt, nincs. Huss!

ANYA A zászlóval mi van, azt mondd már!

APA Beszedtem, na... leszedtem.

JÁNOS Jézusom, maga kirakta a magyar zászlót?

APA Nem a magyar zászlót raktam ki, te nagyon hülye fiam, hanem a jugoszláv zászlót.

JÁNOS Azt meg miért nem lehet kirakni?

APA Mert... mit tudom én, hogy miért nem. Mondjuk, az a régi Jugoszlávia zászlaja. Mostantól itt meg új Jugoszlávia van. Annak pediglen nincs még zászlója.

ANYA Azt is meg tudod magyarázni a gyerekeknek, hogy miért csak a magyarok nem rakhatják ki a házaikra a régi jugoszláv zászlót, a szerbek meg miért hogy kirakhatják?

APA Meg. Én meg tudom ezt is magyarázni. Azért, mert mi magyarok vagyunk, és nem szerbek, a szerbek meg szerbek, és nem magyarok.

ERZSI De azért, valahogy, csak-csak jugoszlávok vagyunk mi is, ha itt élünk.

ANYA Csak-csak. De inkább csak.

JÁNOS Anya, tényleg, miért nem rakhatjuk ki a zászlót a kapura, amivel üdvözölni akartuk a partizánokat, csak mi, magyarok miért nem?

APA Nem csak mi magyarok méiertnem! A horvátok se, a szlovákok se, a székelyek se...

ERZSI Azok is magyarok.

APA Magyarok, csak nem úgy, mint mink... inkább amúgy. De nem ez a fontos. A szerbek kirakhatják, ők tudják, miért csak ők, ennyi a történet.

JÁNOS Nekik jó a régi zászló is, ami nekünk nem jó?

ANYA Ti most komolyan hülyék vagytok, vagy csak tettetitek?

APA Na, majd te megmondod az igazat, anya!

ANYA Megmondom. De tudjátok ezt ti is, csak játsszátok az eseteket. Azért, hogy a partizánok meg tudják különböztetni a szerbeket tőlünk.

JÁNOS Tőlünk?

ERZSI A másoktól. Hogy rögtön lehessen tudni, ha végigmennek a falun, hogy hol laknak a szerbek, és hol a... többiek. Hol a söpredék.

JÁNOS Kiknek kell tudni? Kik mennek végig a falun? Ezek a suhancok, akik odakint kiabálnak?

ANYA Nem kisfiam. A partizánoknak és a... na, kiknek is... a kommunistáknak... meg a csetnikeknek, de ezt nem is mondtam, szóval, azoknak kell tudniuk, ha végigmennek a falun.

APA Meg a katonai közigazgatásnak.

ERZSI Az meg micsoda?

ANYA Bane bátyátok már épp eleget beszélt róla.

JÁNOS Bane bácsi sok minden fölöslegeset tud, és még több fölöslegeset beszél.

APA Több tisztelet a nagybátyátoknak.

ERZSI Az ám, hol van Bane bácsi? Ma még a színét sem láttuk!

ANYA Eljár az ügyeiben.

JÁNOS Nem az van, hogy nem szabad kimenni sötétedés után?

APA Van akinek szabad, van akinek nem... ajánlatos. Bane bácsi mégiscsak szerb.

ANYA Mit törödtök ti azzal, hol van Bane bácsi, majd előkerül.

JÁNOS És az ikrek?

ANYA Sok a kérdés! Törödjetek inkább a magatok dolgával, ne Bane bácsival! Épp elég baja van szegénynek a gyerekeivel.

JÁNOS Valami baj van Lacikával?

ERZSI Vagy netán Nikolával?

ANYA Semmi sincs velük. Baj meg végképp nincs!

JÁNOS Fejezze be, ha már elkezdte!

ANYA Nem kezdtem el. De befejezem. Mindketten mozgósítva vannak.

ERZSI Hova?

ANYA Ahova. De nem úgy. Az egyik kurírnak ment a katonai közigazgatás-hoz, a másik meg... az meg nem tudom, hogy minek.

JÁNOS Azt se tudja, hogy miért?

ANYA Azt csak sejtem. Azt dobolták ki, hogy rendcsinálás jön. És Nikola kisgyerek kora óta szereti a rendet.

JÁNOS Most akkor ő benne van a katonai közigazgatásban? Merthogy a közigazgatás szóban benne van az igaz szó, ugye, köz, igaz, meg némi gatás. Gatás, mint ugatás...

APA Jól van, fiam, szeretem a humorodat, ha nem is értem.

JÁNOS Akkor beszélek komolyabban, apa. Ki a jó kurva isten van abban a kibaszott katonai közigazgatásban, ha egy katona sincs a környéken? Az oroszok elmentek. A magyarokat ők zavarták el. Kik a katonák? A partizánok? Nem katonák. A csetnikiek? Azok sem katonák. A szerb parasztok? Végképp nem katonák. Az van a katonai közigazgatásban, akinek a kapuján vagy házfalán kint lenghet a régi Jugoszlávia zászlaja?

APA Ha el nem kussolsz, esküszöm, hogy pofán váglak.

ERZSI Csak csöndesen figyelmeztetek, még nem vagy az egyetemi polgár. Még a parasztok közt vagy paraszt.

APA Jaja. Itt csak parasztok vannak, ebben a házban, és a fő paraszt nyilván az apátok, aki perceken belül mindkettőtök pofájára mászik.

ANYA Lépjünk! Bane bácsi nemsokára itt lesz. Híreket hoz. És Lacikának is meg kell jönnie előbb-utóbb.

JÁNOS De hát kijárási tilalom van! Nem jöhet be hozzánk senki.

APA Ez nincs teljesen így, nagyokos egyetemista fiam. Az utcán valóban kijárási tilalom van. Nekünk. De mint magad is hallhatod, azoknak például, akik kint danolásznak meg lövöldöznek, azoknak nincs. A kurírnak sincs, akinek a munka végeztével haza kell jutnia. Na, de ezt minek is mondtam? Mindegy. Elkalandozott az agyam. Bane bácsival meg közös a kerítésünk, arra nem vonatkozik a kijárási tilalom. Kinyitja, átjön, becsukja, nem lépett ki az utcára egy percre sem. Törvényes. Értettem, János úr?

JÁNOS Rendben van, apa, befogom a pofámat. Félni azért félhetek, ugye?

APA Félhatsz. Egyébként, mitől félsz?

JÁNOS Nyilván semmitől, de mondanak egyet s mást napközben.

ANYA Az emberek sokféle szamárságot összebeszélnek.

JÁNOS Így gondolom én is, beszélik azt a butaságot, hogy összefogdossák az embereket. Házról házra. Meg az utcán, meg ahol érik őket. A partizánok.

APA Butaság. Sok mindent beszélnek.

JÁNOS Ki is találna ki olyat, hogy listájuk van, és azokat szedik össze a fegyveresekkel razziázó civilek, akik rajta vannak a listán?

- APA Milyen listán? Akik rajta vannak a valamilyen listán, azok nyilván elkövettek valamit.
- ERZSI Valakik mindig elkövetnek valamit. Amikor bejöttek a mieink negyvenegyben, milyen érdekes, hogy ők is egy listával érkeztek. Anya, maga még nem annyira ideges, mint apa, elmondaná, hogy készülnek ezek a listák? Kik készítik őket? És mi célból?
- ANYA Egyszerre csak egy kérdésre tudok válaszolni. A listák úgy készülnek, hogy egy kockás papírra neveket írnak rá emberek. Egyértelmű tehát, hogy azok készítik a listákat, akik a neveket egymás alá írják. Hogy mi célból, azt nem lehet általánosítani. Minden lista más célból készül.
- ERZSI Rendben. Akkor pontosítsunk! Ez a mostani lista, ha van, milyen célból készült?
- ANYA Nyilván, hogy bíróság elé állítsák azokat, akik valamiben vétkeztek. Hogy elítéljék a bűnösöket.
- JÁNOS Én jogi pályára készülök. Igaz, még felvételizni se felvételiztem, de annyit már tudok, hogy az ítélethez minimum egy bíróság kell. De mostan még se bíróság nincs, se vádló, se védő.
- APA Vádló az van éppen elég. Amiatt nem kell nyugtalanzkodnod. Csak védő nincs.
- ANYA Jól van, lázítsd csak a tulajdon gyerekeidet!
- JÁNOS Akkor ki ítélkezik?
- APA A bíró.
- JÁNOS Nincs a faluban bíróság.
- APA A partizán.
- JÁNOS A partizán nem bíró.
- APA Akkor ott van a katonai közigazgatás.
- JÁNOS A katonai közigazgatás nem bíróság.
- APA Akkor a faszom se tudja, hogy ki ítélkezik, ne idegelj már föl engem itt halálra!
- JÁNOS Ne haragudjon rám, apám, tényleg hülye vagyok. Végző soron nem is akarom én ezt az egészet érteni. Meg nem is értem. De annyit már fel-fogok a magam korlátolt kis tudatával, hogy ha lesz ítélet, ha nem lesz, a büntetéseket végrehajtani is lesznek bőséggel jelentkezők. Talán épp a vádlók közül. Csak még egy kérdés engedjen meg! Nikola is a végrehajtók között lesz?
- Márton áthajol az asztalon, és pofon üti a fiát. Aztán föláll, a háta mögé megy, és hátulról elgyengülve átöleli. Mindkettő érti, hogy mi történik, a nők értetlenkedve néznek.*
- ANYA Ez miért volt?
- JÁNOS Mert megérdemeltem.
- ERZSI Nekem is adhatsz egy pofont, apa!
- APA Adsz te magadnak eleget, fiam.
- ERZSI A lányod vagyok.

APA Ne hergeljetekek fölöslegesen, tudjátok, milyen vagyok ilyenkor!

ERZSI Milyenkor?

APA Már megint kezditek, a kurva életbe...

ANYA Hagyjuk! És maradjatok kicsit csöndben! Most nem a beszéd ideje van.

JÁNOS Jól mondja. Most a félelem ideje van. Azután meg a rettegésé. Nem ezt akarta mondani? Vagy tán ezt akarja éppen elhallgatni.

ERZSI Kussolj már, hülyegyerek!

JÁNOS Nem jobb, ha kibeszéljük?

APA Nem jobb! Nincs miről kibeszélni. Amit nem mondasz ki, azt nem használhatják fel ellened később.

JÁNOS De apa, nem magunk között vagyunk?

APA Nem leszünk mindig magunk között. Hogy ne szöld el magad, ha beszédre kényszerítenek! Ezt felejtsd el! Nem kell ez most! Beszéljünk másról!

ERZSI Mindig ez a „beszéljünk másról”! Mióta élek, mióta az eszemet tudom, ebben a házban csak ezt hallom. Hogy beszéljünk másról. Nem beszélhettünk arról, miért csúfolnak bennünket a gyerekek, dobálnak meg kövel, csak mert magyarok vagyunk. Megtévedtek. Arról sem, miért köptek le az utcán, ha magyarul beszélünk egymással. Eltévedtek. Arról sem, miért nem volt szabad örülnünk, amikor bejöttek a magyarok. Nekünk az örömben is kussolni kell. Meg arról sem, hogy miért nem volt szabad utálni őket, amikor lövöldöztek az emberekre. Meg híre jött, hogy jég alá lövi őket.

ANYA Na, még miről nem? Csak sorold, sorold!

ERZSI Hosszú a lista, míg eljutok a semmiig. Igen, a semmi, amiről egyáltalán szót tudunk váltani egymással. Most meg arról nem fogunk beszélni, hogy miért nem tehetjük ki a zászlót a kapura. Végző soron, egyáltalán nem is érdekes.

APA Arról már beszélünk.

ERZSI Beszélünk. Sok mindenről – mintha – beszélünk már. Kikerülhetetlen, mert egymás hegyén-hátán élünk itt. De sosem beszélünk őszintén. Itt van ez a zászló. Miért nincs kint? Anya homályosan utalt rá, nyilván azért, hogy a felszabadítók, a partizánok pontosan tudják, melyik házban nem szerbek laknak? Hogy könnyen ránk lehessen találni, ki lehessen emelni bennünket. Talán így lista se kell. Feljelent magunkat a tulajdon magyarságunk. Megbeszéltük, hogy örülnünk kell-e a partizánoknak? Hogy örültünk-e az oroszoknak? A magyarokról nem is beszélve.

JÁNOS Ha már itt tartunk, megbeszéltük, hogy mit tettek anyával az oroszok, amikor hátra vitték a kertbe a bevonulás éjszakáján?

ANYA Hogy jön ez most ide? Ezt a jó kurva anyáddal beszélj meg, édes kicsi fiam!

APA Nem történt semmi olyan, amire te gondolsz. Meg kellett mutatni nekik a fészert, a faházat a kert sarkában. Bujkáló németeket, magyar katonákat kerestek.

JÁNOS Értem. És megmutatta nekik.

APA Megmutatta. De kurvára nincs közöd hozzá, hogy anyád kinek mit mutat meg! Ezt legfeljebb én kérdezhetem meg tőle.

ERZSI És megkérdezte?

APA Nem kérdeztem meg.

ERZSI És miért nem kérdezte meg?

APA Ez legyen az én dolgom.
(*Bane jön, bólint, de nem köszön, leül, nézi őket.*)

ANYA Jó, hogy megjöttél, Bane.

BANE Jó.

APA Mi van kint?

BANE Szar.

ERZSI Rossz kedve van, Bane bácsi?

BANE Semmilyen kedvem.

JÁNOS Olyan nincs.

BANE Csak olyan van.

JÁNOS Nikoláék merre vannak?

BANE A dolgukon.

ERZSI Nem láttuk őket egész nap.

BANE Én se.

JÁNOS Legalább Ádámka ide dughatta volna az orrát.

BANE El van foglalva.

JÁNOS Hallom, hogy ír.

BANE Ja. (*Elneveti magát, de lehet, csak fintorog.*) Kurír.

ERZSI Az mi fán terem?

BANE Teremni nem terem, legfeljebb ott végzi. A fán. Lóg majd, mint a gyümölcs.

ANYA Bane, ne hagyd, hogy fölpiszkáljanak a gyerekek.

BANE Hadd mondják.

ANYA Eszel valamit?

BANE Köszönöm, ma már hánytam.

APA Velem van bajod? Mit fixírozol engem egyfolytában?

BANE Veled? Nincs bajom veled, sógor. De jobb lenne, ha elmennél innen.

APA El? Hova el?

BANE Akárhova. A kertek alatt. Még ma éjjel. És vidd magaddal a családodat is. Ezt a bajos Jánoskát mindenképp.

APA Mire mondod ezt?

BANE Semmire. Csak úgy mondom.

APA Arra menjek el, hogy csak úgy mondod?

BANE Arra.

APA Mégiscsak a házam kellene neked. Arra fáj a kibaszott fogad.

ANYA Hogy mondhatasz ilyet?

APA Minden szerb magyar házat akar magának.

BANE Vannak, akik a magyarokét akarják. Azok meg is fogják kapni. Nincs aggodás. Nekem nem kell a házad.

ANYA Bane, a nővérem emlékére kérlek, ne vessz össze ezzel a rettenetes emberrel!

APA Védjed a sógorodat, véd, akkor is véd majd, ha földönfutóvá tesz.

BANE Mondtam, hogy nem kell a házad.

APA Valami azért csak köll!

BANE Köll. A lovaid meg a szekered köllenek.

APA Azokat nem adom.

BANE Akkor holnap te mész be velük a városháza elé, mert oda kell menni minden szekeresnek, gondolom, hallottad.

APA Hallottam. Odamegyek.

BANE De onnan már nem jössz vissza többet, sógor, ha te holnap te odamész.

APA Már miért nem?

BANE Ne tőlem kérdezd! Nikola mondott valamit erről.

APA Hol van Nikola? Majd megbeszélem vele.

BANE Nem ajánlom, hogy keresd! S főleg, hogy megtaláld. Mert akkor sem jössz vissza.

APA Mi az isten vérvörös fasza ez, Bane, csak nem fenyegetsz?

BANE Csillapodj, sógor! Én csak jót akarok. Most rögtön írjuk meg az adásvételi szerződést.

APA Arról, hogy én neked eladom a két lovat meg a kocsit?

BANE Pontosan.

APA És mit adsz cserébe nekem értük, Bane?

BANE Az életedet, baszd meg!

Nagyon nagy csönd.

APA Szép lenne, ha igaz lenne.

BANE Rajta vagy a listán.

ANYA Úristen!

BANE Az effajta megszólításokat lassan majd felejtse el, Anna!

APA Milyen listán?

BANE Akik föl vannak jelenteve.

APA Valaki följelentett?

BANE Alighanem.

APA És mi a vád ellenem?

BANE Az senkit se fog érdekelni. Hogy mi a vád ellened. Fölnyomtak. Az a lényeg.

APA És a törvény?

BANE Neked is akkor jut eszedbe a törvény, Márton, amikor magadról kezdsz el gondolkodni. A félelem nagyon hamar törvénytisztelővé teszi az embert.

JÁNOS Ezt, ha megengedi, följegyzem magamnak, Bane bácsi.

BANE Jegyezd! Nem méggy vele sokra. Ahol nincs törvény, ott nincsenek okos mondatok se. Szabályok se.

APA Negyvenegyben bújtattalak.

BANE Nem én jelentettelek fel.

APA Nem csináltam semmit.

BANE Értsd már meg, te átkozott fafejű ember, hogy neked nem kell semmit se csinálnod ezekben az időkben ahhoz, hogy kinyiffantsanak. Elég, hogy magyar vagy. Nem hallottad, mit énekeltek a fiatalok az utcán? Vagy nem fogtad föl az értelmét?

APA Jól van, Bane, hiszek neked. De azt mivel magyarázod, hogy rajta vagyok a listán, és mégsem vittek el ma?

BANE Betelt mára a létszám. Még olyan is volt, akit hazaküldtek.

APA Szerencsés ember.

BANE Nem annyira. Holnap megint érte jönnek, és viszik. Meg van számolva, hogy naponta hány embert köll...

ANYA Mi köll?

BANE Vinni.

ANYA Minek?

BANE Hogy ott legyen.

ANYA Hol?

BANE A községházán. Vagy az iskolában.

ANYA Ott minek?

BANE Nem tudom, Anna.

ANYA De tudod, Bane! Csak nem akarod elmondani.

BANE Anna, most én kérlek a nővéred emlékére, aki az én drága feleségem volt, hogy ne kérdezz tovább. Tudom, de nem mondhatom.

ANYA Mert félsz kimondani, Bane.

BANE Nem félek. Nem tudom kimondani.

ANYA Menjetek át a másik szobába, ott találtok írószerszámot meg papírt. Írjátok alá a szerződést a lovakról meg a kocsiról.

APA Úgy gondolsz, hogy...

ANYA Mindegy, hogy mit gondolok. Bane becsületes ember, bár szerb.

APA És ha nem adja vissza a lovakat meg a kocsit... később?

ANYA Mennyire buta vagy te, és csökönyös, Márton! Ott legyen leszarva a két ló meg a kocsi, ahol van. Az életedet akarja menteni Bane, nem fogod föl végre?

APA Nem. Az eszemmel fölfogom. De mindenem tiltakozik az ellen, hogy ez így legyen.

ANYA Pedig ez így van. Ez meg van írva, Márton. Így van megírva. Menjetek, intézzétek! Addig én hozok föl bort a pincéből.
A férfiak kimennek. Anna is elmegy egy üres borosüveggel a kezében a pincébe.
 JÁNOS Adjuk a hülyét, és még kínozzuk is az őket.
 ERZSI Még mindig jobb, ha csak mi kínozzuk őket.
 JÁNOS Ez egy kicsit cinikus volt, nem?
 ERZSI Nem. Inkább véresen komoly.
 JÁNOS Te képes vagy komolyan venni, amiket ezek ott az utcán kiabálnak?
 ERZSI Miért ne venném komolyan? Hallod? *(Egy épp megküldött puskaroppanásra céloz.)* Persze, neked a lövöldözések is lényegtelen apróságok.
 JÁNOS A szerbek mulatnak. Lődözgetnek az égbe. Ezek már csak ilyenek. Ha berúgnak, akkor lövöldöznek örömeükben.
 ERZSI Vagy a nagy indulatukban.
 JÁNOS Vagy abban.
 ERZSI A magyarok is itt voltak, azok is ittak, az oroszok is itt voltak, azok aztán még az ecetet is megitták, mégsem lövöldöztek folyton az égbe.
 JÁNOS Nekik volt kire löniük. Meg hát, nem örömeükben lövöldöztek.
 ERZSI Csak az asszonyokat erőszakolták meg örömeükben.
 JÁNOS A magyarok...
 ERZSI Az oroszok. Azok aztán igen. Úgy féltém a szalmabála alatt, ahová anya eldugott előlük, hogy talán még be is huzogtam. Annyira féltém, hogy nem is emlékszem rá, mennyire féltém.
 JÁNOS Mitől féltél? El voltál dugva rendesen.
 ERZSI Hogy fölgyújtják a kazlakat a szerbek. Ahogy annak idején gyújtogattak hétszámra, amikor a mieink voltak itt.
 JÁNOS Kik?
 ERZSI A magyarok. Akkor gyújtogattak mindenfelé. Hogy pusztuljanak éhen az állatok. Az emberek. Mindegy is volt nekik, állatok, emberek.
 JÁNOS De most az oroszok után a partizánok jöttek. Azok meg miért gyújtogatnának? Magukat akarnák kiéheztetni?
 ERZSI Meg a szuronyoktól féltém. Hogy megszurkálják a kazlat, és engem nyársalnak fel.
 JÁNOS Az ma már nem divat, a szurony, láthattad. Mindegy. Most már ne félj. Most már megúsztad.
 ERZSI És anya is megúsza?
 JÁNOS Mit kellett volna megúsznia?
 ERZSI Amikor az oroszok kivitték hátra. És csak nagysokára került elő. És apus akkorra berúgott, mire előkerültek, és kihányt az ablakon.
 JÁNOS Én anyámra nem tudok így gondolni. Hogy úgy. És lehetett-e akkor. Mégiscsak az anyám. Nekem nem nő.
 ERZSI Hogy köllött-e erőszak vele szemben, azon töprengek.
 JÁNOS Ne töprengj te azon, Erzsi, inkább a Nikolán töprenkedjél!

ERZSI Nincs azon mit töprengeni.
 JÁNOS Hogy ott van közöttük.
 ERZSI Hol kellene lennie? Ha kis esze van, akkor amott van.
 JÁNOS De hát félig magyar!
 ERZSI Az a fele most nem játszik. Magyaroknak lenni ezen a tájon nem jó mostanában. Se.
 JÁNOS Mostanában? Itt sohasem jó magyaroknak lenni. *(Kintről autózúgás, ajtócsapkodás.)* Hozzánk jöttök?
 ANYA *(előkerül a borral.)* A szomszédban álltak meg. Biztosan Lacikát hozták haza.
 JÁNOS De nagyúr lett a komám!
 ANYA Biztosan kell még nekik máma az autó.
 ERZSI Éjjel az autó?
 ANYA Közünk?
Márton és Bane is előkerül, gondterbeltek, de láthatóan nincs közöttük harag vagy feszültség. De mindketten feszültek.
 ANYA Na, a borszagra előkerültetek ti is.
 ERZSI Borszagra gyűl az éji vad...
 APA Túlolvastad magadat, fiam.
 JÁNOS Mindenkinek hozhatok poharat? *(Nincs válasz.)* Mindenkinek hozhatok poharat.
 ANYA Úgy láttam, meghozták Lacikát.
 BANE Hogy meghozták?
 ANYA Ne ijedezz, Bane! Autón hazaszállították.
 BANE Aha. Akkor mindjárt itt lesz.
 ERZSI Nikola nem jön haza éjszakára?
 BANE Nikola az Nikola. Nincs közöm hozzá. Meg van örülve.
 ERZSI Ezen mit tetszik érteni, Bane bácsi?
 BANE Csak semmit. Borról volt szó az előbb.
 APA *(tölt mindenkinek. Koccintanak.)* Hogy még megvagyunk, arra!
 BANE Hogy. Döntöttünk, Anna.
 ANYA Döntöttetek, ti?
 BANE Mi. Mondd meg neki.
 APA Megmondom. Anna... nem megyünk sehova.
 BANE Baszd meg! Nem ebben egyeztünk meg! *(Falhoz vágja a poharat, összetörik. Senki sem mozdul utána.)*
 APA Nem csináltam semmit, Bane, én mégis itt maradok.
 BANE No, akkor maradj itt! Picsku materi, de akkor itt is maradsz örökre, te eszetlen ember!
 ANYA Nem megegyeztetek?
 APA Meggondoltam magamat.
 BANE Sok lehetőséged nem lesz a meggondolkodásokra, sógor. Te tudod. Még bort!

JÁNOS És bennünket meg sem kérdez senki?
 BANE Majd ha nélkülem lesztek.
 ERZSI Maga is családtag, Bane bácsi.
 BANE Ha ti gondolkodtok, akkor én szerb vagyok.
 ANYA Nem szerb, hülye vagy, Bane! Egy érzelmős, sértődős, vén hülye.
 BANE A nővéred is folyton ezt hajtogatta. De azt, hogy vén, azt nem mondta.
 De mindig hozzátette, hülye, morgós szerb medve.
 ANYA Inkább csak hülye szerb.
 BANE Na, én lassan megyek.
 JÁNOS Ádámka nem jön át?
 BANE Biztosan átjön. De én nem várokozom rá tovább. Tán már éjfél is odavan.
 ERZSI Jön az, jön, már hallom, hogy a kertkapuval szöszöl.
 APA Csak mond valamit.
 BANE Aligha. Bizalmi állásban van.
 ANYA Állásban?
 BANE Rosszul mondtam. Vállalásban... de ez még rosszabb. Nem beszélem jól még mindig a magyart.
 ANYA Amikor nem akarod, akkor nem beszéled.
 BANE Majd ne kérdezzétek!
 APA Tán majd magától beszél.
 BANE Sehogy se. Remélem, nem hülye. Biztos meg van neki tiltva.
Ádámka ront be kopogtatás nélkül. Derűs, vagy csak annak látszik. Vagy félnótás, vagy részeg, vagy mindkettő, vagy csak ilyennek látszik.
 ÁDÁMKA Na, mi van itt, maguk még mindig ébren? Tán nem tudnak aludni?
 Kintről sötét van bent.
 JÁNOS Ezt jól megmondtad, a szerb apád faszát! Kopogtatás nincs?
 BANE Nono! Engem hagyjál ki, Jánoska!
János feláll, megöleli Lacikát, Erzsi ugyancsak. A felnőttek nem állnak fel.
 ANNA Eszel valamit?
 ÁDÁMKA Enni? Torról jövök, Anna néni, ettem annyit, hogy majd kipukkadok.
 APA Mi hír a nagyvilágban, Ádámka?
 BANE Ettél rendesen?
 ÁDÁMKA Apa, nem most mondom, hogy telitöttem a belemet minden földi jóval.
 BANE Aha. Akkor hallgass és emésszél!
 ERZSI Nikola merre van ilyenkor?
 ÁDÁMKA Amott. Följebb. Vagyis, hogy... nincs itthon.
 ANNA Igyál egy kis bort, Ádámka!
 ÁDÁMKA Köszönöm, Anna néni, azt is ittam, volt ott minden, rendesen ittam, amennyi csak köllött.
 APA Hol volt az a minden?

BANE Úgy látom, túl sokat ittál!

ÁDÁMKA Részegnek lát, apám, engem részegnek?

BANE Kérdésben a válasz.

ÁDÁMKA A nagy lófaszt van a kérdésben a válasz! Egész nap mentem, hordtam ide-oda, amit köllött, most meg hogy vége van, hát ittam egy-két pohár bort...

APA Hol?

BANE Annyit se kellett volna!

JÁNOS Mi munkád van, Ádámka?

BANE Ne válaszolj! Inkább egyél!

ÁDÁMKA Bizalmi. Nem beszélhetek róla. (*Isznak. Meg megint isznak.*) Bizalmi. Nem beszélhetek róla. Híreket viszek, hordok. Hírhordárnak csaptam föl.

ERZSI Telefon nincs?

ÁDÁMKA Nem megbízható. Papír a borítékba, boríték lezárva. Ádámka száguld, hol ide, hol oda, hol innen, hol onnan.

APA És Ádámka mindent lát.

BANE Lát, mert nem vak.

ANNA Mi innen nem nagyon mozdulunk ki. Nem tudjuk, mi van kinn. Azért kérdezzük. Van kinn valami?

ÁDÁMKA Élet, Anna néni.

APA Élet?

BANE Élet.

ÁDÁMKA Meg halál.

BANE Kuss!

ÁDÁMKA Én három nyelven beszélek. Csak ezért. Azért szemeltek ki engem rögtön a partizánok. De meg is becsülnek.

ANNA El tudom képzelni. Bizonyára meg is érdemled. Hiszen három nyelven beszélsz.

ÁDÁMKA Igen. Bort-e kaphatok még?

BANE Ne igyál többet.

APA Töltök neked, gyerek.

ÁDÁMKA Köszönöm, Márton bácsi.

BANE Nem kéne adnod neki.

ÁDÁMKA Ha nem jövök haza, akkor annyit iszok, amennyi belém fér.

BANE Nem az én dolgom.

ÁDÁMKA Akkor minek ugatsz bele?

BANE Akkor máskor maradj ott!

ÁDÁMKA Nem bírtam ott maradni!

APA Sok volt a szerb?

BANE Sógor! Térj már magadhoz!

APA Úgy értem, a partizán.

ÁDÁMKA Sok. Meg sok más ember. Fontos emberek. Amolyan katonafarmák. Meg a mieink közül is sokan. A mi szerbjeink a faluból. Sokan. Majdnem mindenki.

BANE Menni készülünk, fiam.

ÁDÁMKA Még inni akarok, apám, maga mehet isten hírével. Nem köll az én dologba beleavatkoznia.

BANE És ha beleavatkozom?

ÁDÁMKA Azt nem ajánlom.

BANE Mi lesz? Elvitetsz engem is?

ÁDÁMKA Még az is meglehet.

BANE A bátyáddal vitetsz el?

ÁDÁMKA Még az is meglehet. De ne reszkessen, nem veretem agyon.

APA Ki ver agyon kit, Ádámka?

BANE Csak úgy mondta, a hülye, a hülye indulatában.

Ádámka váratlanul meginog, szinte ráesik az apjára, öleli, nem tudni, mi történt.

ÁDÁMKA Akkor vezették el őket, amikor visszaértem a bázisra.

BANE Mi bázisra?

ÁDÁMKA Hát a község házára. Ott van a központ. Már mindenki be van rúgva. Már aki nincs lefogva.

BANE Mondom, hogy menjünk haza!

ÁDÁMKA Mert aki le van fogva, az meg is van verve.

BANE Mondom, menjünk haza!

ÁDÁMKA És annyira meg voltak verve az emberek, hogy csak a ruhájukról tudtam volna felismerni őket. De én hajnalban indultam a városba, nem tudom, ki milyen ruhát vett fel reggel.

BANE Mit érdekel téged az, hogy ki hogyan öltözik?

ÁDÁMKA Péppé verték az arcukat, apus.

ERZSI Kik verték péppé az arcukat, Ádámka?

ÁDÁMKA A partizánok. Meg a mieink. A szerbek. Nem ismertem rájuk. Rám köszöntek, de nem látszott az arcuk a vértől. Vagy nem volt már fél arcuk.

BANE Részegen fecsegsz összevissza, fiam

ÁDÁMKA A fal is tiszta vér volt. Meg szar. Mert összeszarták magukat. Meg egymást. Nem engedték ki őket a szükségükre. Meg félelmükben.

BANE Filmet nézni voltál a moziban, Ádámka, az zavarta meg az eszedet.

ÁDÁMKA Nem, nem film volt, a partizánok és a szomszédaink mind ott ittak, aztán összedrótozták őket...

BANE Mi van?

ANNA Mondd tovább, Ádámka, könnyebbülj meg!

BANE Hagyjad Anna, a nővéred emlékére kérlek, ne kérdezd!

JÁNOS Hogy drótozták össze őket?

ÁDÁMKA Dróttal. Szögesdrót volt csak. A kerítések tetejéről szedték le. Azzal.
 Hátra a kezüket, volt, akinek a bőrén keresztül szúrták a drótot.

BANE Haza kell mennünk, fiam!
Rángatja, de Ádámka kapaszkodik az asztal szélébe.

ÁDÁMKA Oszt mentek, oszt szólt a harmonika, mentek ki a kapun, hajtották
 meg verték meg rugdosták őket, mint a barmokat, vitték, ennyit láttam,
 hogy mentek, vitték őket valahova, talán a dögtemetőt mondták a par-
 tizánoknak...

BANE Fiam, te megbuggyantál! Miféle dögtemető? És kiket? Föl sem ismer-
 ted őket! Indulás hazafelé!

JÁNOS Miért vitték őket?

ÁDÁMKA Nem tudom. Egy hosszú rúdhoz kötve, hogy ne tudjanak megszökni,
 egy hosszú rúdhoz...

BANE Anyád picsájához kötve, te hülye! Felejtsetek el, részeg, összevissa fe-
 cseg!

ÁDÁMKA Mentek velük a cigányok a lapáttal.

ERZSI Minek köllött nekik a lapát?

ÁDÁMKA Mit tudom én? Agyonverni, temetni, egyik se, vagy mindkettő...
 Mondtak ezt is, azt is.

APA Hova vitték őket?

BANE Hazafelé, gyerek!

ANNA Hova vitték őket?

BANE A picsába már!
Távolról rövid ideig tartó puskaropogás, a nyomában harmonikaszó, vidám zsvaj,
ordítás és vigalom.

ÁDÁMKA Odaértek. Halljátok? Odaértek.
Bane ráncigálja a fiát, próbálja kihúzni az ajtón.

BANE Sógor, sógorasszony, mi ma este nem voltunk itt. Ezt el ne felejtsetek!

APA Nem voltatok itt, Bane. Hogy lehettetek volna itt!

BANE Menjete el innen, még az éjjel! Mondtam, hogy menjete el!

ANNA Maradunk, Bane. Ez a mi földünk.

BANE De nem a ti hazátok.

ÁDÁMKA Nem vettétek észre, hogy nem harangoznak? Odakötözték a rúdhoz a
 papotokat is. Őt a reverendájáról megismertem. De nem tudott be-
 szélni. Lyuk volt a szája helyén. *(Vigyorog, az állára csordul a nyála.)*

ANNA Hallgass, Ádámka! Hallgassd, mekkora nagy a csönd, ami ránk borult!
A mulatozás zaja, a harmonikaszó, az ordítózás, a lövöldözések zaja fölerősödik,
végül elnyom mindent.

2/1 SZAKASZ

Egyszerű, bútorozatlan szoba, a fala koszos-fehér, foltos, vér vagy más foltokkal, lefolyásokkal mocskos. Jobbról-balról egy-egy ajtó. A fal mellett sok-sok csajka, gondosan egymás mellé rakva. Időnként valaki bejön egy újabb csajkával, leteszi, szó nélkül kimegy. Gyűlnek a csajkák. Velünk szemben az asztalnál egy férfi, Obrad Radonič, egy ceruzával az asztalon heverő pisztolyával játszik szórakozottan, gondolataiba merülve. Sok megbontott üveg, folyamatosan iszik. Nekünk háttal két fegyveres áll, férfi vagy nő, nem lehet eldönteni róluk, vastag vattakabát mindkettőn, a vállukról fegyver lóg. Soha nem fordulnak felénk. A csendet, a muzsikát, később a beszélgetéseket, időnként ordítás, jajgatás, testek zuhanásának a zaja, káromkodások és átkozódások hangja töri meg. Meg a sarokban kuporgó harmonikás, aki a férfi intésére zenélni kezd, újabb intésére azonnal abbahagyja azt. A férfi int a partizánoknak, akik behoznak egy felismerhetetlenségig összevert embert. Áll, meg-megroggyan, a férfi úgy tesz, mintha nem venné észre. Aztán ránéz, fölemeli a pisztolyát, az ember homlokára céloz vele, de nem süti el a fegyvert.

OBRAD Da li govorite naš jezik?

Az ember a fejét rázza.

OBRAD De bolond vagy te, ember, minek rázod itt nekem a fejedet! Hogy rázod! Ha nem érted, akkor minek rázod a fejedet, hogy nem érted? Persze, ha nem ráznád, akkor is tudnám, hogy érted. Itt mindenki érti a másik nyelvét. Ez egy soknyelvű és büszke nép. Ugye, ebben egyetérthetünk? *(Az ember csak néz rá értetlenül.)* Leültetnélek, de nincs még egy szék ebben a kurva szobában. Ugye, nem akarod, hogy átadjam a helyemet? Mert akkor, ugye, te hallgatnál ki engem, és nem én tégedet. Vajon, te beszélnél-e hozzám ilyen nyájasan szerbül, ahogy én most veled magyarul beszélek? *(Az ember csak néz.)* Kicsit ijedtnek látszol. Nem kell félned, ez nem kínzókamra. Ez csak egy egyszerű szoba, én pedig csak egy egyszerű partizán vagyok, aki azért ül most veled szemben, hogy elbeszélgessem. Veled. Magyarul csak értesz, ugye, hogy értesz?

EMBER1 Értek hát.

OBRAD Na látod, tudunk mi egymással szépen beszélgetni. Szóval te magyar vagy.

EMBER1 Igen.

OBRAD Nem jugoszláv.

EMBER1 De, jugoszláv.

OBRAD Akkor most magyar vagy, vagy jugoszláv?

EMBER1 Jugoszláviai magyar.

OBRAD Olyan nincs. Magyarok amott vannak, tudod, a határon túlra vannak már zavarva. Tudod?

EMBER1 Tudom.

OBRAD Akkor most milyen vagy te?

EMBER1 Jugoszláv.

OBRAD Én szerb vagyok. Te is szerb vagy?

EMBER1 Nem, én jugoszláv vagyok.

OBRAD Ez derék. Figyelj csak rám, mit kérdezek! Amikor a magyarok bevo-
nultak ide, ebbe a faluba, elmondtad-e nekik, hogy te nem magyar
vagy, hanem magyarul beszélő jugoszláv?

EMBER1 Nem.

OBRAD Nem mondtad? De hát nekem akkor miért mondod azt, hogy ju-
goszláv vagy?

EMBER1 Mert jugoszláv vagyok.

OBRAD Ezt már mondtad. De azt kérdeztem, hogy nekik miért nem mondtad
el?

EMBER1 Mert nem kérdezték.

OBRAD Okos válasz. Ráadásul még pimasz is. Megállapítom, hogy valaki téged
nagyon megvert. Ez nem volt helyes. Egy jugoszlávot nem szabad meg-
vernie senkinek. Legfeljebb, ha magyar. Lehet, hogy téged magyarnak
néztek?

EMBER1 Nem kérdeztek, csak vertek.

OBRAD Látod, ez a baj! Hogy előbb vernek, aztán kérdeznek. Ez nem helyes!
Azt hiszem, ez így valóban nem helyes. Te mit gondolsz, helyes ez így?

EMBER1 Nem tudom.

OBRAD Ha mégis el tudnál gondolkodni rajta, nyilván arra jutnál, hogy nincs
jól ez így, hogy csak úgy megvernek minden indok nélkül, és ez nagyon
is emberi megállapítás lenne. Hanem, piszkosul megverhettek, az anyád
se ismerne rád, ha látna... egyébként, van neked anyád?

EMBER1 Nincs.

OBRAD Volt?

EMBER1 Volt.

OBRAD Ez értelmes és őszinte válasz volt, látod. Anyja mindenkinek van.
Engem Obrad Radoničnak hívnak. Kezet is adnék, de te nagyon mocs-
kos vagy hozzá. Kézfogás nélkül mondd meg te is a becsületes jugoszláv
nevedet!

EMBER1 Kerékgyártó Ferenc.

OBRAD Kerekgyarto Ferinc. Furcsa név. Nem jugoszláv.

EMBER1 Így alakult.

OBRAD Na, milyen jó, hogy erről is el tudunk beszélgetni. Aztán, Ferinc,
tudod-e, hogy miért hoztunk tégedet ide?

EMBER1 Nem tudom.

OBRAD Nem tudod, hogy kerültél ide?

EMBER1 Nem. Összefogdostak.

OBRAD Ferinc, Ferinc, nekem nem anyanyelvem ez a magyar, de tudom, hogy összefogdosni csak több embert lehet. Te több ember vagy?

EMBER1 Nem tudom.

OBRAD Látod, ez megint jó válasz volt. Benned egy filozófus veszett el. Egy komoly filozófus, a nélkül, hogy észrevetted volna, hogy elveszett. Mert való igaz, hogy soha nem tudhatjuk, egy vagyunk-e vagy több vagyunk az egyben. Már ha csak a test és lélek dualizmusából indulunk is ki, ugye. Érted, amit mondom?

EMBER1 Nem feltétlenül.

OBRAD Ez is egy érdekes válasz. Határozottan jó a felfogásod. Így, összeverve is. Egy ilyen ember csak tudja, hogy miért hozták ide?

EMBER1 Azt nem tudom.

OBRAD Mondjuk, kicsit fatalista módon, hogy neked ezt vetette a kártya. Nekem meg azt, hogy partizán legyek. Mert jöttek ránk a fasiszták. A németek meg a magyarok. Az ám, te mintha azt mondtad volna, hogy magyar vagy. Akkor te is fasiszta vagy, Ferinc, ha nem tévedek.

EMBER1 Nem vagyok fasiszta.

OBRAD Nem vagy magyar?

EMBER1 Magyar vagyok. Illetve jugoszláv.

OBRAD Na, most ez egy feloldhatatlan dilemmát képez. Azt mondom, jugoszláv vagy, holott magyar. Azt mondom, nem vagy fasiszta, pedig a magyarok mind fasiszták. Hol a megoldás, Ferinc?

EMBER1 Aztat én nem tudom.

OBRAD Azt. Így kell mondani a ti nyelveteken. Nem aztat. Ah aztat olyan parasztos. Egyébként paraszt vagy, Ferinc?

EMBER1 Mi más lennék. Paraszt.

OBRAD Nem földműves?

EMBER1 Úgy is lehet mondani.

OBRAD Mondjuk tehát így! Ferinc, a földműves. A föld művese. Tudod te, Ferinc, hogy mi az a művese?

EMBER1 Nem tudom.

OBRAD Én se. De ki kellene találni. Akkor jobban tudnánk hugyozni öregkorunkban. De lehet, hogy a vese nem függ össze a hugyozással. Szóval, te egy jugoszláv földműves vagy. Értem. Aki magyarul beszél. Ez valóban rossz szokás, de el fog múlni hamarosan. Na, én is megmondom, ha már voltál olyan kedves bemutatkozni nekem, hogy én meg egyetem tanár voltam, mielőtt beálltam a partizánok közé. Fial lelkek nevelésével foglalkoztam. Békés ember vagyok, tudod, a filozófusok mind békések. De belátással vannak arra, hogy a harc olykor nem kerülhető el. Kommunista vagyok, Ferinc, mert ez az eszme az, amelyik a földműveseknek és a világ összes munkásemberének, beleértve a parasztokat és az értelmiségieket is, a felszabadulását hozza. Te is kom-

- munista vagy, Ferinc? *(Az ember összecuklik. A férfi int, hogy állítsák talpra.)* Az eszme sújtott le, Ferinc, vagy csak elgyöngültél a veréstől?
- EMBER1 Nem értem.
- OBRAD Fárasztalak a gondolataimmal, Ferinc. Hagyjuk abba?
- EMBER1 Nem tudom.
- OBRAD Szóval, fárasztalak.
- EMBER1 Nem, dehogy, nem.
- OBRAD Nem, vagy dehogynem?
- EMBER1 Nem értem.
- OBRAD Kár. Sok mindent meg akartam beszélni veled. Például feltétlenül érdekel, hogy örültél-e annak, hogy a magyarok bevonultak a földünkre? *(Az ember hallgat.)* Ferinc, te őszinte ember vagy. Mondhattad volna, hogy nem örülsz. Ekkor én kénytelen lettem volna azt mondani, hogy hazudsz. Ez egy nagyon durva állítás valakiről, még durvább, mint ahogyan helyben hagytak a társaim. Lehet, persze, hogy nekik volt igazuk. Maradjunk annyiban, hogy azt mondtad, örültél, amikor a magyarok bevonultak a hazánkba.
- EMBER1 Nem.
- OBRAD Mi nem?
- EMBER1 Nem örültem.
- OBRAD Tehát indulatok ébredtek egészséges lelkedben, és gyűlölted őket, hogy elfoglalták a hazánknak ezt a részét a német fasiszták segédletével? Ahogy az ő hazug propagandájuk állítja, visszafoglalták az ősi szerb földeket. *(Az ember hallgat.)* Azt mondják, a hallgatás beleegyezés. Ezek szerint egészséges gyűlölet volt benned?
- EMBER1 Nem tudom.
- OBRAD Ezt most el kell döntened, Ferinc.
- EMBER1 Rosszul vagyok.
- OBRAD Tudom. Amikor engem meglóttak a hegyekben, én is rosszul voltam. Tudom, hogy milyen rosszul lenni. Téged pedig még meg sem lóttak, csak becsületesen elverték. Valami bűnöd csak van, Ferinc, ha már így helyben hagytak!
- EMBER1 Ártatlan vagyok.
- OBRAD Az eredendő bűn óta nincs ártatlan ember kerek e világon, Ferinc. Valami bűnöd csak kell legyen, hogyha idehoztak.
- EMBER1 Nem tudom.
- OBRAD Van neked gyereked, Ferinc?
- EMBER1 Három.
- OBRAD Érdekes. Nekem is három gyerekem van. Éppen három. Hát nem érdekes?
- EMBER1 Akkor megérti.
- OBRAD Meg. De mit is értek meg?

- EMBER1 Hogy látni akarom még őket.
 OBRAD Értelek. De vajon megérdemled-e, hogy lásd őket még egyszer?
 EMBER1 Nem csináltam semmit.
 OBRAD Nem azt kérdeztem. Megérdemled, hogy lásd őket még egyszer?
 EMBER1 Nem csináltam semmit.
 OBRAD Látod, még mindig nem éreztél rá a lényegre. Én is látni akarom a három gyermekemet. Kettőnk közül egyikünk nagyobb valószínűséggel fogja szerint látni fogja a gyerekeit. Szerinted melyikünk?
- EMBER1 Maga.
 OBRAD Obrad.
 EMBER1 Maga, Obrad.
 OBRAD Én is erre tippelve, Kerekgyártó. Gyártasz te kereket? Kerek a világ, nincs ki a négy kereke... Jól elszórakoztatom itt magamat a nyelvetekkel... Tudod mi a baj, Ferinc? Kicsit rád untam. Rá kell jöjjenek, zavaros fejű ember vagy. Nem igaz jugoszláv. Inkább amolyan szedett-vedett magyar. Nekünk nem ilyen emberekre lesz szükségünk az új Jugoszláviában.
- EMBER1 Kérem...
 OBRAD Mit kérsz?
 EMBER1 Könyörgök.
 OBRAD És a mi népünk nem könyörgött, amikor a tiéd jöttek befelé, és lőtték agyon az ártatlan embereket?
 EMBER1 Én nem lőttem.
 OBRAD Mert gyáva vagy. És büdös is vagy. Most hugyoztad össze magad, vagy még mielőtt idehoztak volna.
- EMBER1 Amikor vertek.
 OBRAD Lehet, hogy lónöd kellett volna korábban neked is, és akkor nem vertek volna most szét. Vagy időben elesel a harcokban, vagy azok esnek el, akik most összeverték. Az emberi faj ilyen. Ilyen állatfajta. Hogy meg is értsd, amit mondok, Ferinc, mindig az erősebb kutya baszik. *(A két őrhöz. Fejével a jobb oldali ajtó felé int.)* Vihetitek. Különös gondotok legyen a nyelvére. Egy csajkában kérem majd vissza, ha végeztetek. Hogy lássam... Toljátok ki a szemét is, és küldjétek el a gyerekeihez. Hogy még egyszer lássa velük őket. Szutra tye biti sztreljanje! Jöhet a következő!
- Int a fejével, és az embert kivonszolja a jobb oldali ajtón. Lökik be kintről az újabb összevert embert.*
- OBRAD Da li govorite nas jeziku?
 EMBER2 Da, govorim.
 OBRAD De azért magyar vagy, nem?
 EMBER2 Igen.
 OBRAD Furcsán öltözködsz. Mi ez a szétszaggatott szoknya rajtad?

EMBER2 Nem szoknya, pap vagyok.
OBRAD Aha. Pap. Akkor te értelmes embernek számítasz, ugye?
EMBER2 Nem tudom.
OBRAD Ez nem válasz. Te emberekkel dolgozol, tudnod kell, hogy a „nem tudom” elbizonytalanítja a környezetedet. Engem is elbizonytalanít, hogy nem árulod el, értelmes ember vagy-e, vagy sem.
EMBER2 Van értelmem.
OBRAD Na, ez már egy használható válasz volt a részedről. Miért vagy itt?
EMBER2 Mert pap vagyok.
OBRAD Az önmagában nem bűn, csak tévedés. Nem azért vagy itt véletlenül, mert véletlenül magyar vagy?
EMBER2 Nem tudom. Bocsánat, ez nem eldöntött.
OBRAD Helyesen korrigáltál, pap. Atya. Atya-gatya. Ez csak úgy kiszaladt a számon. Szeretem a szóvicceket. Ez olyasmi volt, nem gondolod?
EMBER2 Nem.
OBRAD Kár. Egy papnak is lehet humorérzéke. Nem csak összevissza koszóló vérzése.
EMBER2 Egy partizánnak meg embersége.
OBRAD Hohohohó! A nagy szavak. Emberség. Majdnem emberiség, de mégse az. Hát igen, emberség. Fontos kifejezés. Csak tudjuk e, atya-gatya, hogy mit jelent? Neked, például, mit jelent?
EMBER2 Nehezemre esik most beszélni.
OBRAD Erről, vagy egyáltalán.
EMBER2 Egyáltalán.
OBRAD Miért?
EMBER2 A számba dagadt a nyelvem.
OBRAD Annyit imádkoztál, vagy gyóntattál az utóbbi időben.
EMBER2 Annyira megverték. Sokszor annyira.
OBRAD Csúnya dolog egy papot megverni, nem?
EMBER2 Nem az én dolgom ennek a megítélése.
OBRAD Hát kié? Az istenedé?
EMBER2 Inkább.
OBRAD Inkább, vagy igen?
EMBER2 Igen.
OBRAD Mi igen, csuhás? Én nem hiszek az istenedben. Akkor ki fog fölötted ítélni, ha én nem hiszek benne, és itt csak ketten vagyunk?
EMBER2 Isten.
OBRAD Tévedsz. Én fogok ítélni fölötted.
EMBER2 Az mindegy. Mondhatnám, az ön modorában, csak részletkérdés. A végső ítékezés Istené.
OBRAD Egyre érdekesebb ez a beszélgetés. Válaszolnál arra, hogy ha nincs isten, akkor ki ítélezhet helyette?

- EMBER2 Nincs helye ennek a kérdésnek. Isten van, akár hisznek benne, akár nem.
- OBRAD Szamárság. Isten attól van, hogy hisznek benne. Ha senki sem hisz benne, akkor nincs Isten. Mi egy olyan országot építünk, amelyben senki sem fog Istenben hinni.
- EMBER2 Én hinni fogok akkor is.
- OBRAD Te nem fogsz hinni. Nem lesz rá módod, mert már nem leszel. Mert szükség sem lesz rád, te pap.
- EMBER2 Engem megölhetnek, de a hitemet nem ölhetik meg.
- OBRAD Ó, nem akarunk mi lehetetlent, barátocskám. Elég lesz, hogy megölünk. Mert meg fogunk ölni, egyre tisztábban látom ezt. És akkor, fáj, nem fáj, kampec a hitednek is. És az Isten szépen hagyni fogja, hogy mi kinyírjunk.
- EMBER2 Miért ölnének meg? Mert pap vagyok?
- OBRAD Rendben, elengeded az előző felvetésemet. Arról is megfeledekeztél, hogy itt én kérdezek, mert én vagyok, aki kihallgat téged. Úgy mondjátok ezt, hogy kihallgató tiszt. De hát, nem is kihallgatás ez. Mondjuk azt, hogy gyóntatás.
- EMBER2 Pogány!
- OBRAD Ez egy kicsit erős volt azok után, hogy már félholtra vertek a kollégáim. Szívós fajta vagy. Derék. Akkor hagyjuk is az olyan fölösleges kérdéseket, hogy miért nem emel ki innen az istened, innen a vérből, húgyból, szarból, miért hagyja, hogy tanulatlan és primitív emberek összeverjenek, gúny és kéjük tárgyává tegyenek... Vagy nem basztak seggbe, pap? Vértanúkra is szüksége van az Istennek... a hitnek... Nem jut el a fülemig, amit mond.
- OBRAD Kár. De hagyjuk is ezt, túlságosan banális területre tévedünk, ha így folytatjuk. Egyébként, nem leszel vértanú, ezt a luxust nem engedhetjük meg magunknak. Olyan rohadt, nyüzgő kis állat leszel, ha a pisztoly hidege a tarkódhoz ér, mint akárki más földi halandó. Senki sem fog egy pap után kutakodni ebben az új világban.
- EMBER2 A ti új világokban senki nem fog keresni senkit. Mert megtalálni sem.
- OBRAD Lehet. Nem vagy sem hálás, sem kedves a kellemes bánásmódot, amiben részesítelek. Meg is sértődhetnek, és szétlöhetném azt a rohadt konok fejedet, de nem teszem. Hamarosan megteszi majd más helyetted. Én már csak egy egyszerű kérdést teszek fel neked, nem kell hozzá teológiai felkészültség. Miséztél a fasiszta magyaroknak, amikor bevonultak, vagy nem?
- EMBER2 Miséztem.
- OBRAD És megáldottad a fegyverüket?
- EMBER2 Nem volt rá szükség.
- OBRAD Ezt hogy érted?

- EMBER2 Megvoltak erre a tábori papjaik.
OBRAD Csak ezért nem?
EMBER2 Nem a papok dolga megáldani a fegyvereket.
OBRAD Ez is derék. És elítélted a fasiszta megszállókat a híveid előtt a templomban?
EMBER2 Nem.
OBRAD Miért nem?
EMBER2 Én nem politizálok a templomban.
OBRAD Nem po-li-ti-zál-tál. Tehát neked mindegy, fasisztáknak misézel, vagy embereknek?
EMBER2 Azoknak miséztem, akik betértek a templomomba. Önért, a gyermekeiért is misét mondanék, ha erre támadna vágyakozása.
OBRAD Erre nekem nem támadna vágyakozásom. Kommunista vagyok, ha még nem mondtam volna. És nincs gyerekem. Se családom. Utálok a gyerekeket is, a családot is. Aproó, hogy bírjátok ki baszás nélkül, ti papok?
EMBER2 Nem tudom értelmezni a kérdést.
OBRAD Hogy állunk az önmegtartóztatással, atya-gatya? Ne mondjad, hogy nem áll föl a kis pöcsöd a hacuka alatt, amikor valami bögyös leányka ül be az első padsorba?
EMBER2 Méltatlan kérdés, nincs rá válasz.
OBRAD Látod, okos és önérzetes ember, itt követted el a lehető legnagyobb hibát. Erkölcsi fölénybe helyezted el velem szemben magadat. Ahelyett, hogy gyóntál volna, ahogy egy mocskos lelkű bűnösnek illik. Talán kaptál volna feloldozást tőlem. (*A pap elfordítja a fejét.*) Ne fordítsd el a fejedet, amikor veled beszélek, te bálványimádó kétszínű takony! Azt hiszed, nem tudunk mindent? Álszent állatok, papokmocskok, mocskopapok, basszátok a híveiteket, prédikáljátok nekik a vizet és ti isszátok a perverz sekrestye hűvösében a borukat. Fasiszták vagytok mind egy szálig. Még rosszabbak is annál. Faszisták.
EMBER 2 Több tiszteletet követelek! Emberek vagyunk.
OBRAD Nem emberek. Csuhas magyarok vagytok! Nincs tisztelet, csak gyűlölet. A határon túlra harangoztok, mióta világ a világ. És amíg itt vagytok, ti magyarok itt, addig nekünk nem lesz nyugtunk tőletek a saját földünkön. Két megoldás képzelhető el. A föld alá takarodtok, ebben, ígéretemet veheted, segíteni fogunk nektek. Vagy a kurva országokba, amit a hazátoknak hívtok, persze titokban, visszatakarodtok... De minek is beszélek itt neked fölöslegesen? Egy dolgot viszont eldönthetsz. (*Teátrális mozdulattal fölemeli a ceruzáját.*) Mit választasz, pap, a kört vagy a keresztet?
EMBER2 Természetesen a keresztet.

OBRAD Te akartad. *(A papírra egy keresztet rajzol. Az örökhöz: fejével a jobb oldali ajtó felé int.)* Vihetitek a többi után. Ennek a használati utasítása, mondjuk...: kiherélendő. Mivel azt állítja, úgysem használja semmire azt a ványadt faszát, akkor nem is kellhet neki olyan nagyon. Ha végeztek, kéretem visszahozni egy csajkában. Szutra tye biti sztreljanje! A következőt! *(Kintről kiabálás, ordítás, majd lövések hangja.)* Hova olyan sürgösen, ember? Most aztán pihengethatsz a kövön. Csak föl ne fázz. *(Magának.)* Szökdösni próbálnak a kurvák. Mintha lenne hova. Mi mindenhol ott vagyunk. Mi vagyunk ott ebben az országban mindenhol. Innen nem lehet megszökni. Itt csak meghalni lehet. Vagy élni. Kinek hogy. Kinek minek. Kineka mineka – a nagy mágus. Ha lesz rá időm végre, megírom egy mesekönyvben.

És egy újabb péppé vert hullajelöltet cipelnek be. Nem tud lábra állni, lóg az örök karján, akár egy rongybáb.

OBRAD Da li govorite nas jezick?

Az ember nem válaszol.

OBRAD Csak nem vágta ki a nyelvedet, haver? Ha meg kivágták, akkor a fejeddel jelezd, hogy érted, amit mondok.

Az ember nem válaszol.

OBRAD Kirúgták a fejedből az agyadat is, te hernyó? Germó, girnyó. Mind igaz. Nincs már emberformád. Tudod egyáltalán, hogy miért vagy itt?

Az ember nem válaszol.

OBRAD Nem vagy bőbeszédű. Azt már tudom, hogy milyen nem vagy. Csak azt nem, hogy milyen vagy. Nem vagy például szomjas? Vagy éhes? Mit hallgatsz, kutya? Bolond vagy! Buzi vagy! Magyar vagy! Nem szerb! Segg vagy... A szemed se rebben. Azt kérdeztem, miért vagy itt.

Az ember nem válaszol.

OBRAD Na, ennek a fasznak annyi. Annyi ennek az annyi. Hozzátok be a papírjait! *(Nézi az embert.)* Roncsot csináltunk belőled, de valamilyen természetes báj így is maradt benned. A rútság művészetéé. Az iszonyaté. Nézel. Ne nézz így, parancsolhatnám, de te nem tudsz máshogy nézni. Ilyen az arc-berendezkedésed. Bizonyára a gyerekeid is ilyen lapátfülű, gülüszemű, hímnemű, nőnemű, fehérenemű... de hogy is jön ez most ide? Mindegy. Neked mindegy már, nekem is mindegy tehát. Te persze azt hiszed, hogy szadisták vagyunk. Hogy a szerbek mind szadisták. De tévedsz. Ti hoztátok ki belőlünk az állatot. Ti, fasiszta ti! Kikényszerítettétek belőlünk. Az már csak a sors aprócska ajándéka, hogy van egy parancs is a kínzásokra. Legföülről. Ha Tito elvtársra gondolsz, nem jársz messze az igazságtól. Parancsba kaptuk, hogy minden... de mit magyarázok én neked? Mintha mentegetőznék. Előtted, én, mentegetőznék. Vágd már jól pofán, hogy el ne bízsa magát! *(A*

partizán a szabad kezével száján vágja a foglyot, aki felnyög, és előre csuklik a feje. A szájából folyik a vér.) Hozod már azt a kurva papírt? *(A partizán visszajön valami papírokkal, szóltanul lerakja az asztalra azokat, és visszaáll segíteni a társának tartani a foglyot.)* Nézzük! Panasz érkezett ellened, kisfiam. Nem feljelentés, az nálatok szokás, magyaroknál. Mi, szerbek, nem feljelentünk, csak panaszt teszünk, azt meg a hatóság kivizsgálja. Most én vagyok a hatóság, és kivizsgálom. A papír szerint valami lovat adtál el valami Stefan nevű embernek, a szomszédodnak, nem tudom itt jól kiolvasni a másik nevét, azt kifizette neked a lovat, te meg letagadtad, hogy odaadta a pénzt, és basztál neki lovat adni érte. Nos, ez a Stefan keresi nálunk az igazát ellened, és semmi okunk arra, hogy ennek az embernek a tisztességében kételkedjünk. Ha most elmarasztallak, megdöglesz. Szeretnéd, ha elmarasztanálak?

Az ember hallgat.

OBRAN

El vagy sem. Nekem mindegy, csak neked nem. Hallgatsz. Lehet, hogy ez a szerencséd. Tudod, mit mondok én neked, hallgatag ember? Hogy baszódjon szájba ez a Stefan a lovaddal meg veled együtt ott, ahol van. Elfáradtam. Belétek fáradtam. Ebbe a kurva nagy békébe fáradtam bele. A civil faszágaitokba fáradtam bele. Elmehetsz! Engedjétek el! *(A partizánok elengedik az embert, aki a földre rogy.)* Azon az ajtón menj ki! *(A baloldali ajtó felé int a fejével.)* Mert én jó vagyok, egyelőre élhetsz tovább. Annak a Stefannek odaadod a lovat, ha van két lovad, akkor add oda neki mindkettőt, annyit ér neked talán a tyúkszaros életed! Nem tudom, miért vagyok ennyire megengedő ma ezekkel a kurva magyarokkal! Még mindig itt vagy? Azt mondtam, elmehetsz. Szóval elmehetsz, már ha el tudsz menni. Ha elvánszorgsz, el csúszol-mászol az ajtóig, akkor szabad ember vagy újra. Ha nem vagy rá képes, akkor meg fogsz döglenni, kisfiam. Lelőnek ezek a partizán bácsik. Vagy én lölek le, mint egy kutyát. *(Érdeklődéssel nézi a fogoly vergődését, aki megpróbál az ajtóig csúszni-mászni.)* Lám, most olyan vagy, mint egy giliszta. Szánalmas, nyomorult, se kezted, se lábad a szabaduláshoz. Bezzeg, amikor ti voltatok hatalmon, egészen biztosan kígyó voltál, rohadt fasiszta király-kobra! Gyilkoltál hidegvérrel, rohadt méreggel, alattomosan, válogatás és kímélet nélkül. Hagyjuk! Ha valahogy sikerül kivergődnöd azon a kurva ajtón, akkor fel fogsz épülni (hacsak holnap vissza nem hozunk megint, mert nem lesz ki a létszám), és attól kezdve pióca leszel az új Jugoszláv állam testén. Élősködő, vérszívó rohadék magyar. Na, már egészen jól haladsz. Csak a kilinccsel lesz baj, koma! Úgy van, próbálkozzál! A szabadságnak nagy ára van ám! Amíg te itthon kupeckedtél a szerb szomszédoddal, addig mi, partizánok, a vérünket ontottuk értetek és a szabadságotokért a hegyek között. A fasiszták nem ismertek pardont. Én, látod, ismerek, merr én nem vagyok fa-

siszta. Te is kaptál egy utolsó lehetőséget. *(A fogoly hosszadalmasan kísérletezve eléri a kilincset, ráakaszodik, az ajtó kinyílik vele együtt. Kint-ről valószerűtlenül erős kék fény tör be a szobába.)* Látjátok, fiaim, látjátok? Ez a szabadság színe! A szabadság fényessége. Ami most erre a rohadtra is áradni fog odakint. *(Fölkapja a pisztolyt, és az ember felé lő, aki áthengeredik a küszöbön.)* Ne szard össze magadat, nem löttelek le, te féreg! Ha már annyira ki akartál menni, hát menj! *(A partizánokhoz.)* Ti meg mit bámultok? A munkának vége! Innentől verhettek, ölhettek, baszhattok. Nesztek, igyatok, meg lövöldözzetek, szeretem hallgatni, amikor mulatunk! Most meg mi a faszom van? *(A plafonba lő néhányat.) A partizánok vérszemet kapnak, a plafonba lövöldöznek, hull a vakolat, locsolják magukba és szét a szobában a pálinkát. Obran megragadja a harmonikás haját.)* Te meg játssz hangosabban, mert eltördelem az összes ujjadat! Hangosabban, takonyember! Hát én teljesen hülye vagyok! Észre se veszem, hogy még mindig magyarul beszélek. Hozzájuk is – magyarul. A mieinkhez. Mindegy. Előbb-utóbb majd csak megszokom ezt a kibaszott békét is!
A most már mindenhonnan ömlő kék fény elmossa a szobát.

SZEPESI ATTILA

Ördögszekér

(BARBÁR SZONETTEK A HAGYATÉKBÓL)

HARANGOK

Harangok kondulnak a köd mögül, az emlék távolából, felejtett álmokat, elveszett otthonokat idézők. Beregszásziak vagy hét-falusiak. Rekedt esőhangon, suhógó szárnyak távolából, bimm-bamm. Szerémségiek, tán cipszerföldiek. Kondulnak a meg sem születettekért, a gáz-kamrába hurcoltakért, a pestis meg a rák csecsemő áldozataiért, a magukat lángra lobbantó eleven emberfáklyákért, a zúgó széllel bitófán táncra-perdülőkéért, a zajló vizek mélyén mélán elalvókért. Hányféle múltat visszahozók – álmot, sajtó fohászt, fogcsikorgató rettegést. Bronzharangok vagy incifinci rézcsengettyűk. Hallani üdvözlötüket mesés napkeletről, tengerek-mosta délről.

KAJLASZARVÚ ÖRDÖGÖK

Nem tudom, hol láttam a borzongató fametszetet, talán könyvespolcunk egyik albumában, mely a poklot ábrázolta, a kénköves alvilágot, melyet Maczejkó tisztelendő is ijesztő szavakkal ecsetelt a szószékről. Kajlaszarvú ördögöket, vagy inkább bohókásan vigyorgó ördögfiókákat ábrázolt a fekete-fehér kép, akik egy fortyogó vízzel teli üst alatt jókora fahasábokkal táplálják a lángot. Az üstben meg pucér emberek hányják-vetik magukat: elkárhozott lelkek. Némelyiküknek lángokban áll a haja. Megkérdeztem, meddig tart ez a kín, és azt felelte nagyanyám: az idők végezetéig – jó lesz a csibészkedésekkel vigyáznom!

TELIHOLD

Hol láttam gyerekkoromban, nem tudom, talán a légópince vasajtájának résén kilesve, tán a sziréna-vijjogású ostrom idején, vagy a vonatablakon át a behavazott éjszakában, ahogy Pestről Beregszász felé töfögött velünk a mozdony: hosszú sorban menekülők vonultak a veres-karimájú teliholdban. Tüzet okádó harckocsik elől útra kelt földönfutók, kibombáztak, elveszett szülőhazájuk helyett új Ígéret Földjét keresők. Talicskát tolnak, vonszolják a billegő kézikocsit – benne csorba cserépedény, háromlábú suszterszék meg tolla-hulló vánkos. Fél-szarvú barmot terelnek, göndör malacot, sánta birkát. Szamaraskordén gubbasztanak vagy gyalog caplatnak a történelmi farsang álomalakjai a kaján teliholdban.

HOSSZÚ PERCEK

Csak három évtized múltán mesélte el Z., gimnáziumi iskolatársam élete legszörnyűbb és leghosszabb öt percének történetét. Bár hogy valóban öt perc volt-e vagy több, utólag sem tudta eldönteni. A Parlament előtt, a hajdani Kúria épületénél állt 25-én, amikor ugatni kezdtek a géppuskák. Földre vetette magát és elszörnyedve hallotta a golyók dobpergésre emlékeztető becsapódását. Kuglibábokként dőltek körülötte az emberek. Egy overallos férfi ráesett. Hörgött és hányt. Haláltusájában rángott a keze-lába. Füst, por és sikoly töltötte be a levegőt. Amikor elhallgattak a fegyverek, óvatosan felemelte a fejét. Köröskörül agonizálók. Kikikecmergett a holttetem alól. Észrevette, hogy a fényképezőgépe összetört. Otthagyta. Cikkcakkban futni kezdett, de azóta sem tudja, hogyan jutott haza.

REKVIEM

Holttestek a járdaszélen, újságpapírral vagy kátránypapírral jól-rosszul letakarva, tépett trikolorba csavarva. Egy-egy kilógó saru vagy kitaposott szandál – asszonyé vagy serteperte sihederé. Gumicsizma, lyukas zoknis lábfej. Vattakabátból kilógó, ökölbe szorított kézfej. Az utca feltorlódott, szél-kavarta szemetén törött bicikli-pumpa, olajoshordó, tricikli, nyitott koffer, félpár kesztyű. Megnyaklott kézikocsi, elgurult alma, fehér

por – tán kiszakadt lisztes zacskó lehetett. Alig pislákoló mécses imbolygó lángja, mely megszoszorozódik a betört kirakat szerteszoródott üvegszilánkjain. Alkalmi rekviem a névtelenül arca borult halottért.

ÖREG FALAK

Vérfoltokkal és leszaggatott plakátokkal kicirkalmazott pesti házfalak. Egyik-másik papírcafatból csak találgatni lehetett, színházi előadást propagáltak-e, tán a terv- és békekölcsön-jegyzés hazafias kötelességére figyelmeztettek, vagy a hulladék-vas és papír gyűjtésére. Villanyhuzal gubancában zöldrozdás rézcső. Vakablakig futó vaslétra, kiszáradt borostyán-indák, penészfoltok közt lózungok eső-áztatta és olvashatatlan ákombákom betűi. Krétával pingált török basa. A téglaréseiből fityegő fűcsumó. Tátongó vagina – körötte infantilis nap-sugár. És itt-ott mára emléktelen géppisztolysorozat íves emléknymoi.

KÍSÉRTETEK

Mintha a tükrön túli világból érkeznének álmom hívatlan vendégei, a nyomtalanul eltűntek és elesettek. Mindegyikükben magamra ismerék, bár a mozgásuk aszimmetrikus: ha jobbra hajlok, ők szeszélyesen balra imbolyognak. Félszeg kísérteteim: némelyiküknek arca sincs, két füstölgő lyuk a tátongó szemüregük. Bizonytalanul betoppannak a megnyíló falon át, mint aki nem sejtí, visszaparancsolják-e: Odakünn tágasabb! Nem sikerül őket azonosítanom. Ez lehet akár a sürgönyt-hordó legényke, amaz tán a fapapucsban csoszogó jeges, vagy épp a Bocskai-sipkás énekes-koldus, aki sakál-hangon gajdolv meg-megáll az udvaron, vagy a gumikerekes és virágokkal telepingált masináján ócska kuplét kattogató kintornás.

ÖRÖKTÜZEK

Halottak napján gyertyák gyúltak az ablakokban – ezernyi ezer bolyongó fénybogár az éjszakában. Megsokszorozódtak az emlékező tekintetekben, a homályos és egymásban visszafénylő tükrökben, betört kirakatok üvegén. Lelkekben imbolygó lángok. Elesetteket idéző öröktüzek, melyek ellobbannak, mégis az álmokban világítanak tovább. Parkok virágágyásaiban, egy-egy fonnyadt őszirózsacsokor alatt nyugvó börtönből szabadultért, tébécés utcakölyökért, rögökbe-málló arcukat veszítő névtelenekért, akikért harang se kondul, és akikre már csak egy cirokseprűvel és felmosóronggyal csoszogó, kezét olykor imára kulcsolva meg-megtorpanó nénike emlékezik.

FEKETE ÁRNYÉKOK

Hol rejtőztek, nem tudható, miféle föld alatti lyukakból, fekália-bűzös odvakból szálltak – fekete árnyékok – elő. Egyszerre itt voltak, duhogó szárnyon vijjogva keringtek odafönn. Messziről nézve – arc-orr-fül – egész ember-formák. Mindegy nekik: nappal vagy éj – hullafoltos pofával, röfögve-böfögve hányták a légi bukfenceket. Szemükben lobogott a gyűlölet zöld parazsa. Nem lehetett tudni, anya szülte-e őket, kifélék-mifélék. Dadogva-makogva, trombita-harsogásban és fals dob-dübögésben, összekapaszkodva ropták a vámpírtáncot, míg szőröcsimbókos ülepük rotyogva-bugyborogva ontotta a mocskot. Övük volt a letiport ország – ráadásul láncra akarták verni a Napot meg a Holdat.

MEGÁLLT ÓRÁK

Nézz szét a szobámban, vagy túrj bele zavaros fiókjaimba, nem találsz ott semmi költőit. Csak megállt órákat, poros csigahéjakat, melyekből még hallatszík a távol tenger zúgása. Inggombokat és kiszikkadt gesztenyéket. Patkószöveget a drégelyi várból. Pipakupakot. Emberfej-forma, vigyorgó kavicsot a Duna fövényéből. Papír-fecnire körmölt telefonszámokat, melyekhez hívható fél rég nem tartozik – néha pedig kedvem volna felhívni Határ Győzöt, Gerzson Palit vagy Schéner Miskát, hátha

válaszol odatúlról. Akad egy unokám-faragta fabagoly, és néhány megsárgult családi fénykép, melyről 94 éves édesanyám sem tudja eldönteni, kik pipiskednek, csücsörítenek, vigyorognak vagy komolykodnak a csicsás papundekli-díszletek előtt.

NAPKÖVE

Jólfésült garabonciás, tengtél-lengtél eleget a vakvilágban, legszívesebben a csalogató vadvizek nyomán csavarogtál és a kósza szelekkel emelgetted a pipiskedő lányok szoknyáját. Ám néha, félbolond fiú, lakkcipő kellett neked, napköve-pecsétes gyűrű, csingilingi ordó meg fontoskodó hivatal. Mennyivel bölcsebb lett volna megtanulnod azt a hangokon túli nyelvet, amit csak kapiskálsz, és ami bölcsebb a balga igéknél, a kusza mondatok cserfes muzsikájánál: álmon túli álom, zenén túli zene, amit már csak a göcsörtös fák, ficseri fecskék meg a berekben csúszkáló csigák értenek.

HÓSZAKADÁS

Lámpaoltás után, mindig félálomban érkeztek hivatlan vendégeim, mintha a fal meghasadna: a sötétből gomolygó alakzatok tűntek elő. Óriás-bogarak tódultak és némelyik ködpamacsból kibukkant egy bohókás lific, akiről nagybátyám mesélt – állítólag a Szernye pangó nádasainál ijesztgeti az arra kószálókat. Aztán egy fehér lepedőben lebegő és huhogó kísértet, távolodó-közeledő, olyasféle, mint akiről ministráns-barátom sutyorgott a temetésen, amikor a pap már a Circum dederuntnál tartott. Hirtelen kaffogó szörnyepofa lett belőle, vagy éppen vicsorgó vérmedve, mely állítólag a Nagyhegyen túl tizedeli hószakadás után a birkanyjákat, nem olyan jámbor, mint a ragyásképzű ruszin medvetáncolatatóé a piacon.

RONCSVITÉZ

Barátom, a hórihorgas költő eszkábálta a Duna iszapjából előkerült lándzsa töredék nyeléből, vicsorgó koponyából, hajókötelből, rozsdás páncéling darabjaiból és egy csorba

fokosból a nyalka Roncsvitézt, mely maga a baljós múltú Hunnia. Ácsorog billenten az asztalon. Körülötte néhány török-kori ágyúgolyó, sárgult mamutfog, zöld kályha-csempe – az udvari bolond sanda képmásával, oldalt meg valami törött agyagtéglán páros lovas feszül a nyeregben – ahogy a letűnt templomos lovagok ábrázolták elszánt vitézeiket, akiket Szép Fülöp király meg a pápa máglyára vettetett, és akik egy titokzatos, kócszakállú istennek mutattak be engesztelő áldozatot.

BOLONDOK KÖNYVE

Előkerül kusza könyvespolcom takarításakor mindenféle kacat. Némelyiket azonosítani sem tudom. Régi vers-irkafirkám – olvashatatlan. Elfeketült lófog a Dunából. Lexikon gerincén fürkészdarázs agyagból tapasztott gyöngysora. Herman Ottó névjegykártyája – hogyan került ide? Poros füzetben középkori imádságok sülyről, torokgyíkról, „emberállatot kénzó kelevénrül”. Csipkés ősvilági kődarab legyezőkagylók lenyomatával. Pókhálón fennakadt fátvolszárnyú lepke. Konnektorba való, ismeretlen rendeltetésű dróthuzal. És Kajguszuz Abdáltól, a török bölcstől a Bolondok könyve, melyben az álmuk mélyén Sátánnal hadakozó dervisekről ír, akik kacagnak az okosokon meg a haszonlesőkön és kerge táncot ropnak a füttyörésző széllel meg a napsugárral.

KÖD

Felvidéki öreg temetők kidőlt-bedőlt fejfái, mohalepte mészkőből vagy vörös-márványból kifaragva. Lévaiak, alsó-zemberiek, selmezbányaiak, eperjesiek, ahol a déd-szüleim nyugszanak. Cirkalmas gótbetűkkel írt, ma már alig-alig olvasható évszámok. Bizonytalanul ksilabizálható kegyes igék. Iglói, bártfai vagy eperjesi domboldalak rozsdacette kovácsoltvas keresztjei. Némelyiken német vagy szlávosan hangzó nevek, de mintha valami féllálomi ködből hangzanának. Felmenőim itt kószáltak, szerettek, háborogtak – némelyikük után maradt egy-egy megfakult fotográfia: ábrándos szép-asszonyé, körszakállas férfié. De hogy volt-e közülük a billent fejfákra rótt és félig-meddig ismerős nevek viselőihez, nem tudom eldönteni.

KÖLTŐ

Ósködöt pöfögő, ódöngő
szörköntöst öltő. Csökkent
hőbörgő, börtönt
döntő. Ősök őrző őre. Kőbölcsőből
jött nyöszörgő. Öblös, bő nőt
hörögőn döntő, pöndörödőn-
szőrös ölon döfölon örömködő. Örökkön
köpködő-röfögő-böfögő
bősz ördöngös. Dörgő, győzőn
győző, könyv-
körmölő. Sört hörpölő. Pörös
törökök közt ősgörög-örökös. Dörmögő
bölc. Gyötrődőn
gyönyörködő örök-kölyök – költő.

FELHŐK

Habfodros ruhában egy tündérlány libeg a teli-
hold előtt. Nyomában kaffogó kutyák s egy
karja-lába kalimpáló pojáca. Égi színjáték. Tán sanda jós-
jelek, de nincs kedvem firtatni: vést hoznak-e vagy bolond-
óráat. Lila köd borong a távoli hegyélen, azon túl pedig
egy-egy kósza pillanatra felrémlik a Tatra. Ott
éltek őseim, komor cipszerek. Szóttas-szövők, bányászok, óra-
művesek. Alig ismerem legendáikat és
babonáikat. Tisztelték a hegyek – hol jótékony, hol ártó
- szellemeit, és a barlangok labirintusában kincseket
őrző, incifinci törpéket, a hincókat, akik éjszaka
kerge körtáncot ropnak az elrejtett gyémánt és arany
tárgyak vibráló lidércfényénél.

FEKETE LABIRINTUS 2

Gyakran bolyongok álmomban – merre,
nem tudható – egy sokemeletes, vigasztalan
épületben, valami monstrum gyárfélében, ahová csak némi
csalóka fény szűrődik be a törött ablakokon át, messziről meg
valami hívogató muzikaszó. Hideg van és sötét. Oldalt üres
liftaknak, dróthuzalok, patkányok-bújta rongykupacok. Minden csupa
rozdsza meg pókháló. Csúszós olajfoltokon bukdácsolok föl-
alá a sehová-se-vezető, szeszélyes és foghíjas
lépcsősorokon, kiszuperált óriásmasinák közt kanyargó
folyosókon. Térdre nyaklok. Vérzik az

orrom meg a tenyerem. Tovább csalogat, el mégsem ereszt a fekete labirintus. Csetlek-botlok óraszám körbe-körbe, néha pedig mintha vissza-érkeznék oda, ahol már jártam.

FÖLDIEPER

Técsői orvos barátom mesélte, akit Csernobilba vezényeltek, hogy a derék helybeliek nem érzékelték a sugárveszélyt. A mérőműszerek mutatója ugyancsak ki-lengett, de ezt tilos volt bárkinek megmondani. A gyerekek derűsen pancsoltak a fertőzött patakban. Ki-ki tette mindennapi dolgát. Ha egyszer-egyszer a rádióból mégis érkezett valami baljós hír, hányták magukra a keresztet az elfeketült házi ikon előtt. Egyszer egy fogatlan nénike hozott jókora kosárra való földiepret – akkorák voltak, mint egy-egy alma. Barátom hiába magyarázta kétségbeesetten a kendős mamókának: ne egye, mert életveszélyes, mire ő csak ennyit válaszolt mosolygva: mindenki eszi és nagyon finom!

A GÓLEMKÉSZÍTŐ

Ismertem a szobrászt, aki agyagból esetlen óriásokat mintázott. Magát gólemkészítőnek mondta. Egy-egy mozdulatába fagyott vagy billenten egyensúlyozó monstrum krumpliorral vigyorogva vagy épp konok elszántsággal nézett szembe az elébe tévedő tanácstalan bábéskodóval. Hitte-e, várta-e, hogy – tapp-tapp! – suta léptekkel és karjaival kalimpálva elinduljon egyik-másik szobra, nem tudhatom. Isten papírra körmölt neve lehelt életet egykor a zsidó legenda szerint a prágai Löw rabbi mesterművébe, a borzongató éjszakának nekivágó gigantikus igazságosztóba.

MISKOLCZY AMBRUS

Trianoni üzérek, büzérek és tüzérek

(VÁLASZ SZEMÉLYES MEGTÁMADOTTSÁG OKÁN
A HÁROMKÖTETES ERDÉLY TÖRTÉNETÉRŐL)¹

„A Történelem az emberi értelem kémijának legveszélyesebb terméke.” Mert „megrészegeti a népeket, hamis emlékeket állít elő, felfokozza reflexeiket, nyitva hagyja régi sebeiket, megzavarja nyugalmukat, nagyzási hóborttal tölt el vagy üldözési mániával, keserűvé, gögőssé, elviselhetetlenné és meddővé teszi a nemzeteket” – írta Paul Valéry 1931-ben.² Tíz év múlva viszont Marc Bloch arra figyelmeztetett, hogy az ilyen ítéletek már „előre igazolják a tudatlanságot”.³ Aki így vallott, modern történetírásunk egyik alapító egyénisége, majd a francia Ellenállás egyik vértanúja lett. Örökké megszívlelendő intése: „Óvakodjunk attól, hogy tudományunkból elvonjuk azt a részét, ami költészet.”⁴ Viszont mi van akkor, ha ki tudja milyen költők vagy egyszerűen csak pénzköltők akarnak diktálni a történetírásnak és ítélnék elevenek és holtak fölött, mint a trianoni üzérek, büzérek és tüzérek. A terep és az idő most még kedvez is nekik. Egyik – rövid ideig maradandó – példa erre a *Trianon, Trianon!* című minap Cluj-Napocában megjelent tanulmánykötet.⁵ Olvasása orvosilag ellenjavallt. És ki tudja, miért, valahogy első pillantásra kiszúrta azt, amit az 1986-ban kiadott *Erdély története* című gyűjteményes munkánkról e jeles – tudománytörténeti kuriózum számba menő – kötetben írtak. Megvallom, akkor a '80-as években sem nagyon kotorásztam a román publicisztikai szemétdombon, de amit ott láttam, ehhez hasonlóan büzlött. Mégis némi fejlődésnek tanúi lehetünk. Akkor az *Erdély története* tudatos történelemhamisítás termékeként került „bemutatásra”. Ebben a *Trianon, Trianon!* kötetben a mi Erdély történetünk „félprofesszionális kompiláció, amelyben túltengenek a klisék és a sztereotípiák, amelyek nem felelnek meg a XX. századi forráskritika és komparatisztika követelményeinek”. Azon már kevésbé, hogy „a revizionista történetírás legtöbb tézisé” elevenítettük fel.⁶ A '89 előtti román „kritikusok” mentségére azonban még annyit, hogy ők ezekből az úgynevezett revizionista tézisekből fel-felsoroltak valamit, de a minapi historikusok semmit. (Például az elődök kifogásolták, hogy az *Erdély története* szerint 378 ezer lehetett a román Holokauszt áldozatainak a száma, de ezzel szemben nem a valósabb 260 ezer áldozatról szóltak, hanem a „Horthy-fasizmus” gáztetteit ecsetelték.) Aztán ha a felkent kritikusok nem találtak tárgyi tévedést, csináltak. Igaz, 1986-ban még azzal a kritikákból kiolvasható hátsógondolattal támadtak, hogy a magyar történészek tudják az igazságot, de elhallgatják. A jelen kötetből még ez sem derül ki. Az elődök és az utódok közös szellemi terméke az átok. Ez annál is szomorúbb, mert 1991 áprilisában a román szakma krémje eljött egy budapesti kerekasztal-beszélgetésre, melyen éppen

az *Erdély története* volt a fő téma. A légkör olykor feszült volt, mert a román történelemszvilágot belső meghasonlás feszítette. De azért mindenki jót nevetett, amikor valaki elmesélte, hogy a három kötet belső használatra szánt hivatalos fordításában a vizigótokból vizes gótok (goți de apă) lettek. A dialógus biztató volt. Ebből az alkalmából Radu Popa a kiváló régész-középkorász, a hátszegi román világról szóló könyvét így dedikálta nekem: „Abban a reményben, hogy ez a találkozásunk azt az utat jelzi, amelyet egyaránt értéknek tartunk; ezt éreztem itt Budapesten”. A cluj-napocai különítmény keményen oszlatja a reményt.

De hát fejtől büzlik a hal. A szerkesztő az a Vasile Pușcaș, aki többször is miniszterkedett és az EU-hoz való román csatlakozási tárgyalásokat vezetett. Az ilyen „okos ember”-nek – hogy Szmergyakov kifejezésével éljek – jó szimata van, tudja, honnan fúj a szél, mikor és mit lehet és érdemes. Érdemes? Érdemes viszont felidézni, hogy miként született az „aktualitás szempontjából igen csekély értékű, kifejezetten retardált Erdély-történet”, hogy egy honi tűzért idézzek, aki éppen a kötet főszerkesztőjével, Köpeczi Bélával is le akart számolni, természetesen kivárva a lehetséges „vitapartner” elhalálozását.⁷ A hazai „elemző” éleslátását természetesen nem zavarták meg a külföldi elemzések.⁸

Kétségtelen az *Erdély története* volt az MTA hálózatának utolsó nagy nemzeti fegyverténye. Jómagam 1977 táján kerültem be a vállalkozásba, amikor pedig 1983-ban a Magyar–Román Történelem Vegyes Bizottság nagyszabású ünnepi vacsoráján jeleztem a budapesti román nagykövetség (a)kulturális attaséjának, hogy átadok egy bizalmas információt, ha ő is ad. Elmondtam, hogy benne vagyok a szerzői gárdában, mire ő közölte, már 1973-ban megtudta, mi készül. De hogy ki találta ki a kötetet, azt ma sem tudjuk pontosan. Jóval később a kötet munkálatainak felelőse, Szász Zoltán megkérdezte erről Ránki Györgyöt, mire a válasz: Pach Zsigmond Pál. Tény, hogy Ránki, mint a Történettudományi Intézet igazgatóhelyettese 1975 őszén megírta a Pártközpontnak, az Intézet a következő ötéves tervben szeretne Erdély történetéről összefoglaló munkát készíteni. Ezt – lerövidítve okfejtését – a korabeli román történelemhamisítással indokolta.⁹ A vállalkozásért való felelősségvállaláshoz kellett némi bátorság. Ránkiban megvolt, mint igazi revizionistában. Hiszen egyike volt azoknak, akik itthon revízió alá vették a Monarchia megítélését, és máig tanulságosan elemezte, hogy milyen integrációt és belső fejlődést biztosított. Közben ő volt az, aki egy nagy feltűnést keltő cikkben haza hozta C. A. Macartney-t,¹⁰ aki a legmagasabb fokon művelte a középkortól akkori napjainkig ívelő történelmünket, a világháború alatt a londoni rádió magyar adásait vezette, keresztnevét is lefordítva mutatkozott be Macartney Elemér, aztán magyar úriemberkedésével bosszantotta baloldali oxfordi kollégáit.¹¹

A kérdés csak az volt, hogy ki legyen az *Erdély története*nek főszerkesztője. Nagy és kínzó kérdés. Az egyik kéziratrész vitáján apósom, Makkai László valamit súgott Ránki fülébe, akinek felderült az arca és elment, majd mikor visszajött, biccentett neki, hogy rendben. Így lett Köpeczi Béla a főszerkesztő, akit akkor éppen az MTA főtítkári posztjából főtítkárhelyettesé léptettek elő. Gondolom, túlságosan nemzeti

volt, amikor történeti tudatunk bizonyos kérdéseiben állást foglalt. Ami főszerkesztőségét illeti, ideális választás volt. Igaz, sokan idegenkedtek tőle, mert vonalasnak tartották. Apósom, mint Makkai Sándor református püspök fia és maga is gyakorló pap *unser eimernek* nevezte. Hiszen – ha igaz, amit mondott, és nem tudom, hogy igaz – Köpeczi a neves római katolikus püspök Majláth Gusztáv törvénytelen fia. Ismétlem, pletyka, de amikor először láttam Köpeczit, a marosvásárhelyi plébánia Majláth szobrának emléke ötlött fel emlékezetemben. Persze az emlékezet csalóka, de Köpeczi a nagyenyedi református kollégium növendéke maradt a kommunista jelmezben is. Korábban balkezében a helytartó párt egyik ideológusaként vörös plajbással cenzorkodott, és odacsapott, ahova rendelték és ahova az államrezon diktálta, jobb kézzel pedig a kompromisszumot nem ismerő katolikus (janzenista) Rákóczi Ferenc emlékének adózott, és a bujdosók sorsában némileg saját rejtőzködését írta meg. Hálával tartozom neki, mert benyomott az Intézetbe, igaz, Apám kérésére, így vagyok apátóli és apóstóli történész.

Az *Erdély története* jó iskola volt. Valóban revizionista munka. A revizionizmus revizionizmusa jellemzi. Volt mit revideálni. Az 1948 utáni kényszerkonszenzus értékelési stratégiái csődöt mondtak. Megbukott a nacionálkommunista álfüggetlenségi szabadságharc kultusz és a rá következő nemzeti nihilizmus. Ez a címkézés persze leegyszerűsítés. De veszélyes volt velük és nélkülük is. Például amikor az 1980-as nemzetközi történészkongresszusra a magyar történetírás vívmányaiból kellett egy adagot bemutatnom, hogy írjak valami értelmeset, bátorkodtam jelezni, hogy az 50-es években paradox módon a nemzeti függetlenség értékszempontrá lépett elő, mire a *Századok* ifjú szerkesztője, finoman jelezte, hogy ne nézzem hülyének, és azonnal kihúzta a paradox helyzetünk jellemzését, mert ha nem, velem együtt kirúgják. Nem is álltam ellen. Engem akadt, aki letolt, mondván nem érzékeltettem eléggé a különböző irányzatokat, és akadt, aki viszont az irányzatok jelzését róttá fel, és azt, hogy ha már túlhangsúlyoztam Szabad György, Trócsányi Zsolt és Varga János jelentőségét, holott meg kellett volna őket bírálni. Dekódolva: „nacionalizmusukat” kellett volna „leleplezni”. A nacionalizmus nagy vétek volt. Még hallgató koromban az egykor mindenható Andics Erzsébet mondta, hogy szemináriumi dolgozatomban írom meg azt is, hogy a Tisza Istvánnal együttműködő Vasile Mangra aradi ortodox püspök áruló volt, amikor jeleztem, hogy ha megnyertük volna a háborút, most hazafiként ünnepelnénk, mire a professzornő egy pillanatra elgondolkozott, és jelezte, hogy nem esik „a nacionalizmus bűnébe, ha...”, a többire már nem emlékszem. Mert én ebben a bűnben születtem, és különösen irritált az, ahogy az erdélyi történeti helyzetet megítélték. Erdély elmaradott, a magyar fejlődést béklyózó régió volt akkor a magyar historiográfiai képzeletvilágban. Amikor a Levéltárban (!!) Köpeczi megkérdezte, hogy min dolgozom, válaszomra, hogy a reformkori Erdély történetén, rögtön megmondta, hogy emeljem ki az erdélyi arisztokrácia felelősségét, de csak szabadkozni tudtam: nem megy, mert erdélyi arisztokraták képviselték a jobbitó reformot, ő pedig rejtélyesen elmosolyodott. Az én fejezetem vitáján pedig már azt hangsúlyozta, hogy a nemzeti mozgalmak hierarchiáját is fel kellene állítani, aztán ugyancsak némi sza-

badkozásom után arra is csak rábólintott, hogy ilyet nem érdemes tenni, mert egy tőről fakadtak, az egyéni erkölcsi felelősséget kell helyette kiemelni.

Jobb főszerkesztőt, mint Köpeczi Béla, el sem lehetett képzelni. Igaz, amikor miniszter lett, vissza akart lépni, de sikerült lebeszélni. Így aztán nyakába szakadt a két világháború közötti kitekintés elkészítése, az erre felkért szerző ugyanis hallgatásba burkolózott. Köpeczi egy hónap alatt vitaanyagként papírra vetett két ívet. A viták jó hangulatára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy amikor a miniszteri tárgyalóban néhai szerzőtársunk, Barta Gábor meg jegyezte, hogy „a professzor úrtól még ilyen rosszat nem olvastam”, a z illetén megbírált miniszter elmosolyodott. Amikor egy másik alkalommal pedig Makkai László – jó reformátusként – azt fejtegette, hogy Rómából jöttek mindig a parancsok, amelyeknek megfelelően a magyar királyok a görögkeleti ortodoxokat a római katolikus vallásra akarták áttéríteni, egyszerűen közölte: az utasítások mindig a központból jönnek. Mikor egy barátomnak ezt elpletykáltam, ez fel is kiáltott: hogy mer ilyesmit mondani! Hiszen tudtuk, hol van az éppen aktuális központ. Ennek megfelelően is javított bele Köpeczi abba, amit írtam. Ahol felsoroltam a különböző államokban élő románokat, Besszarábiát is megemlítettem. Ezt kihúzta, és okkal. Amikor Arató Endre, kedves tanárom az 1960-ban megjelent *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790–1848* című könyvének függelékében közölt egy Besszarábiát is említő statisztikát, éppen a Román Nagykövetség tiltakozott. Arra is volt oka Köpeczinek, hogy az 1848-as román népfelkelést szervező ifjakat ne nevezsem agitátornak. És volt még egy áthallás, amit eltávolított; ahol azt írtam, hogy Vasvári Pál a Vendée elleni harc szenvedélyével hagyta ott a belügyminisztériumi irodát, ő a belügyet kihúzta. Ezt egyébként még tévesen is írtam, mert Vasvári az igazságügyminisztériumban dolgozott, de a belügy „szimpatikusabb” volt, mert ki szerette a belügyet? És miután a jakobinusokért sem lelkesedtem, a jakobinust játszó Vasváriért sem, mert ugyan elesett, a románok elleni harcban vesztette életét, emlékének csak kegyelettel adózhatunk, de amikor olyasmit tett közzé, hogy az erdélyi arisztokrácia a felelős a román népfelkelésért, hosszútávon is kártékony sületlenséget hagyott az utókorra. A bolsevizmus rövid történetének szellemében fogant marxista történetírásunknak jól is jött, miközben azt elfelejtette, hogy Bem József tábornok maga is – úgymond – reakciós volt, kedvenc tisztjei erdélyi arisztokraták voltak. Munkám végkicsengésével viszont mélyen egyetértett Köpeczi, éspedig azzal, hogy az 1848-as polgárháború önpusztító tragikus mivoltából okultak a harcoló felek jelentős vezéregyéniségei, és okkal keresték a megegyezést azért is, hogy többet ne lehessen őket egymás ellenében kijátszani. Máig aktuális tanulság lehetne. Ránki György gratulált is, hogy elszakadtam a kliséktől, a cluj-napocai különítménynek viszont egyelőre nem sikerült, úgy látszik, ezt üzenték, vagy ilyen szelek fújnak a központból.

Azt persze megüzenhették volna a cluj-napocai különítménynek, hogy olvasgaszanak bele abba a munkába, amelyet bírálnak. De minek? Csak zavarta volna az éleslátást. Inkább David Prodan *post mortem* alkalmi eszme-futtatásaira hivatkoztak.¹² Ezek egy részét abból a még 1944-ben nem írt könyvből vette ki, melyben azt is

szóvá tette, hogy Jancsó Benedek és Szekfű Gyula milyen önkényesen értelmezte a XVIII. századból ránk maradt népeességkimutatásokat.¹³ Ugyanakkor jelezte tudásunk fehér foltjait, és többek között a románág mobilabb jellegét hangsúlyozta, és azt, hogy 1730-tól a románok aránya csökkent, miközben abszolút számuk nőtt.¹⁴ Abban viszont, amit az *Erdély története* kapcsán írt, már hiányzik a történeti vizsgálódás igyekezete és szelleme. Nem is biztos, hogy ezt az irományát ő maga kiadta volna. Amikor egyszer megkérdeztem tőle, mi a véleménye arról, ahogy Gheorghe I. Brătianu az 1942-es magyar *A románok történetét* bírálta, rejtélyes mosollyal közölte, hogy már elfelejtette. Kár! Mert Brătianu vérbeli és szellemes polémista volt, szenvedélyes híve a román egységnek, de nem alulnézetből figyelte a történeti terepet, messzemenően elismerte, hogy az erdélyi rendi alkotmányosság a Kárpátokon túli világra termékenyítően hatott. Prodan ezzel szemben a hagyományos sérelmi szemléletet képviselte. Forráskiadványai viszont időtállóak, és az erdélyi jobbágyság történetéről szóló monumentális műve is még sokáig aktuális marad. Jellemző, hogy a hasonló kérdésekkel is foglalkozó Szabó Istvánnal, Mályusz Elemérrel és Makkai Lászlóval jó személyes kapcsolatot ápolt, ezt utóbbinak meg is küldte nagy munkáit. Az *Erdély története* kapcsán írt könyvecskéje sajnós a két világháború közti világot idéző vagdalkozások laza halmaza. Az egyébként kitűnő történész pedig maga is megjegyezte, hogy csak futólag tekintett bele a három kötetbe.¹⁵ De legalább látta. Viszont tény, kiszúrta, hogy a 18. századi nagyarányú román bevándorlásra nincs bizonyíték. Megvallom, *Erdély rövid történetében* nem is képviseltem ezt a tézist, inkább azt jeleztem, hogy az adóterhek elől a határon keresztül ide-oda vándoroltak. Az erdélyi román abszolút többség kétségtelen. Ezt jól példázza az a három kötet, amelyben a XVIII. századi községsoros népösszeírásokat Varga E. Árpáddal közzé tettük, és az előszóban kemény forráskritikával leszámoltam azokkal a hamis adatokkal és kijelentésekkel, amelyekből Prodan is csipegetett.¹⁶ A Magyar–Román Történész Vegyes Bizottság 2010 utáni nagyszabedű ülésen kellemes beszélgetés keretében mutattam be eredményeinket, például azt is, hogy 1790 után az erdélyi magyarság népességnövekedési üteme volt a legmagasabb, ami ellentmond „a pusztulunk, veszünk” tévképzetének.

Persze a nagy kérdés: a román nép őshonossága volt. Prodan mint egy hajdani harcos beleélte magát abba, hogy munkánkban „elmosódnak a mi dáko-román gyökereink, rómaiságunk, amivel európai népként emelkedünk ki”.¹⁷ Téves! Semmiféle románellenes merényletet nem követtünk el. Viszont valóban taktikai hibának is beillett az, hogy – terjedelmi okokból – a román nép eredetének kérdésében nem szerepel az a tekintélyes román szakirodalom, amely a román nép kialakulását a Balkánra teszi és a felvándorlás idejét és ütemét próbálja tisztázni.¹⁸ Csakhogy minden történetírásra vonatkoztatható, amit Bóna István az *Erdély történetében* írt: „a régészetben nincs »magyar kutatás« és »román kutatás« – csak kutatás és kutatók vannak. Különböző képességű, felkészültségű és teherbírású kutatók.”¹⁹ Erről számot is adtunk. Köpeczi megírta, mit jelentett számára az *Erdély története harminc év távlatából*.²⁰ Megértem, hogy nem olvasták el, mert végül is nagy az ő érdeme. Ráadásul az *Erdély*

történetének rövid változatot három nyelven is ki tudta adni. És Köpeczi az imént említett cikkében visszafogottan számolt be arról, hogy 1992 novemberében a Párizsi Magyar Intézetben vitát rendeztünk a könyvről francia, magyar és román történetírók részvételével. A kolozsvári *Apostrof* már kevésbé volt visszafogott, amikor a vita kapcsán közölte a magyar erdélyi történet borítóját és mellette a románét: egy üres fehér oldalt. Közben persze készült több román Erdély történet is, amelyekből itt-ott több-kevesebb tapintattal ki-kifelejtik a magyarokat.

Ezt nem is nagyon veszem rossz néven. Azt már inkább, hogy a Pușcaș-csapatból senki nem nézte meg azt, amit arról írtam, hogy mit is írtam a bűnös kötetben,²¹ pedig ez románul is megjelent a bukaresti Paul Cernovodeanu tiszteletére összeállított emlékkönyvben.²² Ez annyiban érdekes, hogy elpletykáltam, mit mondott egyik marxistának nem nevezhető barátom, miután látta, hogy nem idéztem Marxnak és Engelsnek az 1848-as magyar szabadságharcról vallott véleményét, éspedig azt, hogy az ellenforradalmi szlávokkal és románokkal szemben a magyarok képviselték a haladást. „Ha nem írod be, beírom én, hogy legalább egyszer az életben valami hasznunk legyen a marxizusból” – mondta. Ezek után óvatosan jeleztem Marx álláspontját. De ebben nem a – nemzeti érdekké szublimált – haszonlesés vezetett, hanem inkább az a – szintén nem túl fennkölt – taktikai szempont, hogy ha netán nem említem Marxot, akkor ezt a román kritikusok olvassák a fejemre, megtoldva még ál-Marx idézetekkel, hiszen 1964-ben Bukarestben Marx műveként adták ki Marxnak Élias Regnault 1856-os magyar- és főleg oroszellenes munkájából készült jegyzeteit. A román kommunista vezetés így is tudtára akarta adni Moszkvának, hogy nem kér a desztalinizálásból és nem fogadja le a Valev-tervet, amely az ország egyes régióinak gazdasági életét a szomszédos országokkal akarta volna szorosabbra fűzni. Egyébként aligha volt Marxnak olyan sikere Romániában mint akkor, a könyvet napok alatt elkapkodták. És talán keresve sem találunk jobb példát arra, hogy amennyire pozitív is lehetett (volna) a marxizmus, mint módszer, az anyagi javak termelését célzó társadalmi munkamegosztás vizsgálatában, annyira káros volt a történelemszemléletet alakító politikai doktrínaként. Ma viszont nem tudom, hogy a minap felállított trieri Marx-szobor az emberi egyenlőséget vagy a népek közötti hierarchiát fejezi ki? Nyilván dialektikusan kell látni...

Mélyen igaza van Radu Popának: a magyar–román együttélést „*csakis jóhiszemű kutatókkal szabad vizsgálatni*, akik mentesek mindenféle ideológiai és politikai befolyásolás alól, mert csakis akkor óvhatjuk meg a közvéleményt, de a történészeket is az úgynevezett »történelmi igazságok« terrorjától”²³

A cluj-napocai kötet mini terrortámadás. De nemcsak ellenünk. Otthoni rendcsinálásra is készült. Velünk veszekednek, de haza is beszélnek. Miután Roland Barthes kitalálta azt, hogy mi az írás nulla foka, ezek az üzér-büzér tüzerek a mínusz nullát. És dolgoznak az ellen, amit európai kultúrának neveztek valamikor, és mi is annak szeretnénk. A cluj-napocai különítmény még európai mázzal vonja be az akár posztmodernnek is tekinthető „narratíváját”, amikor leszögezi, hogy „a történelmi mitológia fokozott fogyasztása árt a nemzetek egészségének!”²⁴ Így igaz, csak akkor az

a – természetesen költői – kérdés, hogy a Román Akadémia miért üldözi – a magyar olvasóközönség körében is ismert – Lucian Boiát, aki éppen azzal lett térségünk egyik legjelentősebb történésze, hogy bátran feltette a kérdést: mire jó a mítosz, és meg is válaszolta. Misztifikációval és történelemhamisítással vádolják. Más szóval, bűne: képmutatásmentes európaisága. Amit írt, nem illeszthető be a hagyományos heroikus modellbe. És míg Boia azt sürgette, hogy készüljön közös magyar–román történelemkönyv, elkészült a *Trianon, Trianon!* Rövid távon az ilyesmi önkielégítő örömszerzés, hosszú távon historiográfiai szégyen.

Marc Blochnak abban is mélyen igaza van, hogy „a történész egyáltalán nem szabad ember. A múltból csak azt tudja meg, amit a múlt tudatni akar vele.” Kötnek a történeti források.²⁵ Persze a Radu Popa által említett „igazságok” fel- vagy inkább elszabadítanak. Ugyanakkor a román történetírás nem egyszólamú, mindig is messzeágazó szellemi sokszínűség jellemezte és jellemzi. Élesebbek a kontrasztok, mint nálunk. Viszont kétségtelen, hogy ez a kötet számunkra is figyelmeztetés. Nem szabad erre vagy hasonló szintre sülyedni. *Videant consules ne quid res publica detrimenti capiat!* A *res publica* pedig az, amit közös hőszünk, Hunyadi János idejében *res publica christianának* neveztek.

JEGYZETEK

- 1 Ezen az úton kérek elnézést Thallóczy Lajos emlékétől, mert az ő történészekből álló baráti körét nevezték „büzér”-nek. Talán e szavunk is tőle származik.
- 2 Paul Valéry: *Regards sur le monde actuel*. Paris, 1931. 33.
- 3 Marc Bloch: *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*. Paris, 1964. XIII.
- 4 Bloch: *Apologie pour l'histoire*, XI.
- 5 *Trianon, Trianon! Un secol de mitologie politică revizionistă*. Coordonatori Vasile Pușcaș, Ionel N. Sava. Cluj-Napoca, 2020.
- 6 *Trianon, Trianon!* 236.
- 7 Pálffy G. István: Így lássa Csoóri Sándort – aki látni akarja. 2016. <https://books.google.hu/books?id=FLyGDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=%C3%8Dgy+1%C3%A1ssa+Cso%C3%B3ri+S%C3%A1ndort+-+aki+1%C3%A1ttni+akarja&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKewjQ-oKh5ZXqAhVRw4sKHQIWDKwQ6wEwAHoECAAQAQ#v=onepage&q=%C3%8Dgy%20%C3%A1ssa%20Cso%C3%B3ri%20S%C3%A1ndort%20-%20aki%20%C3%A1ttni%20akarja&f=false>
- 8 Olivier Gillet: L'histoire de la Transylvanie: le différend historiographique hungaro-roumain. Revue belge de philologie et d'histoire. Tome 75 fasc. 2, 1997. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rbph_0035-0818_1997_num_75_2_4180 (2020-06-24); Martin Mevius: Defending 'Historical and Political Interests': Romanian-Hungarian Historical Disputes and the *History of Transylvania*. Hungary and Romania Beyond National Narratives: Comparisons and Entanglements. Ed. Anders E. B. Blomqvist. Oxford, 2013. 569–606.
- 9 Vincze Gábor: Magyarellenes hecckampány Romániában. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/magyarellenes-hecckampany-romaniaban> (2020-06-24)
- 10 Ránki György: Találkozásaim Macartney Elemérrrel. *Élet és Irodalom*, 1978. 28. sz.
- 11 Miskolczi Ambrus: Barát vagy ellenség? http://www.epa.hu/01000/01050/00289/pdf/EPA01050_holmi_1994_10_1502-1512.pdf (2020-06-24)
- 12 David Prodan: *Transilvania și iar Transilvania*. București, 2002.

- 13 D. Prodan: *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Cluj, 1944.
- 14 Prodan: *Teoria*, 21., 72.
- 15 Prodan: *Transilvania*, 176.
- 16 *Erdély történeti demográfijának forrásai a XVIII. század második felében. I–III.* (a statisztikai táblákat készítette E. Varga Árpád, a bevezetést és a források magyarázatát írta Miskolczy Ambrus) Csíkszereda, Pro Print, 2013. (A dolgozat a128 151 sz. NKFI pályázat („Magyar-román kontrasztív történetek”) keretében készült.)
- 17 Prodan: *Transilvania*, 179.
- 18 Miskolczy Ambrus: Titkos vita a román nép eredetéről. *Magyar Szemle*, 2017. 26. évf. 5–6. sz. 50–62.; Uő.: A román nép születése – avagy egy rejtély filológiája (Tudománytörténet és politika). *Aetas*, 2018. 4. sz. 129–161.
- 19 *Erdély története. I.* Főszerk. Köpeczi Béla. Bp. 1988. 582.
- 20 Köpeczi Béla: Erdély története harminc év távlatából. <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00029/cikkcbe2.html> (2020-06-24)
- 21 Miskolczy Ambrus: Arról, amit az Erdély történetében írtunk...(Mítoszok és modellek között: Erdély 1848-49-ben) http://acta.bibl.u-szeged.hu/40499/1/aetas_1992_001_002_150-157.pdf (2020-06-24)
- 22 Miskolczy Ambrus: Mituri, modele, utopii: „Istoria Transilvaniei” 1848–1849. *In honorem Paul Cernovodeanu*. Szerk. Violeta Barbu. București, 1998. 227–236.
- 23 „Csak az idioták hiszik, hogy a történelmi igazság valakik érdeke ellen szól”. Csáky Zoltán: Beszélgetés dr. Radu Popa bukaresti régésszel. *Magyar Nemzet*, 1991. jún. 5.
- 24 *Trianon, Trianon!* 308.
- 25 Marc Bloch: *La société féodale*. Paris, 1968. 16.

FENYVESI OTTÓ

Automatikusan Domonkos Istvánról

AKI NYOLCVANÉVES

Hány angyal fér át a tű fokán?
kérdztük a hittanórán, óh, dicső Magia Polla.
Azóta sem érkezett válasz, néma
a toronyóra és a sekrestye mélye.
Automatikusan folyik a szöveg,
mondatroncsok érkeznek a világból.
Félszavak, féligazságok, szóbeszéd.
Csillog a felszín, riasztó a mély.

A hősök mind elestek, köddé váltak.
Fáj ismételni a régi kontextust.
Chet Baker néha ráfúj a hamvadó parázsra.
A The Legendary Sessiont (1957) hallgatom,
Chet Baker és Bill Evans lemezét.
Lágy fuvallat az éterben.
Néha Domi is ráfúj a hamvadó parázsra.

A Katolikus Portán, az Új Symposion régi
szerkesztőségében vagy az Újvidék Áruházban,
folyton a jazzről mesélt, a harsonájáról.
Következetesen trombont mondott,
(nincs olyan, hogy trombon, az egy idegen szó).
Folyton ránk szóltak, hogy csúnyán beszélünk.
Mesélte még, hogy eltanácsolták
a szabadkai zeneiskolából, mert jazz triót
alakítottak Kornelije Kovač-csal,
(a későbbi híres rockzenésszel – Korni Grupa).

Mozgólépcsőn mentünk felfelé az Újvidék
Áruházba, leültünk az üvegfal elé, előttünk,
az asztalon, hatalmas korsókban sör habzott,
alattunk, odakinn az utcán, emberek tömege.
Néztük a hömpölygő forgatagot, néztük
a lányok frissen mosott hajában a napsugarakat,
közben talán beszélgettünk is, muzsikáról,
költészetről, festményekről, utazásokról,
italokról, gyümölcsökről. A Dunáról.
Teniszről és a hely szelleméről.

A mademoiselle-ket fixáltuk,
a hajukban táncoló napsugarakat,
az ujjukon csillogó körmöket,
a hajszálak árnyékának rácsszerkezetét,
ahogy a szomszédos asztalnál a finom
kelmékbe bugyolált apró keblüket
az asztal pereméhez nyomták.
Örömünkben reszketett kezünk,
a söröskorsóba kapaszkodtunk,
a másikkal meg a cigarettába.

A múltat a közöny felzabálja.
Az emlékek lassan mind eltűnnek
a lányok hajának sötét mélyedéseiben.
Az idő már túljár az eszünkön,
eliszkol egy svéd erdő mélyére,
ahol a táncoló napsugarakat
és az éjszakát gyártják.
Domi ráfúj a hamvadó tűzre.
Automatikusan ismétlem a mantrát,
lábunkat néha kilógatjuk az űrbe.

A mozgólépcső le-föl a Parnasszusra,
olykor a parázson egy angyali fuvallat.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Román rapszódia

A fél világgal veszem össze, amikor férjhez mentem Raduhoz. Apám kitagadott, anyám bögött, mint egy sivatagi sakál, rokonaim nem köszöntek. Miért sziszegnek a kígyók? A román nem ember? Próbáltam én magyar fiúval is. Tizenhét éves voltam, amikor felhívtam a lakásunkra Alpárt. Nő akartam lenni, mert amíg szűz egy lány, addig nem nő. Alpár után Roland következett. Ez már az érettségi után történt. Azt hittem, ő jobb lesz. Egy rossebet volt jobb! Dölyfős volt, fennhéjázó, despota. Azt hiszik a magyar férfiak, az övéké aranyból van.

Radut az egyetemen ismertem meg. Udvarias modorával vett le a lábamról. Úgy duruzsolt bariton hangjával a fülembbe, mint egy trubadúr, előzékeny volt, véleményemet kérdezte, bármiről beszélgettünk.

Úgy estem belé, mint kútba hulló kő. Imádtam szép ívű orrát – profilból a cézárrokra hasonlított –, sötét, majdhogynem fekete bőrét, keményszálú dróthaját, s domború mellén a szőrzetet, amibe, ha beletúrta az ujjaimat, vagy ha beletemettem az orromat, már fel is izgultam.

S hogy én milyen vagyok? Illetve milyen voltam? Mert a szomorú vég után mesélem el ezt a sűrű történetet.

Csak Radu szavait tudom összeszedgetni, mert normális ember nem beszél önmagáról, a külsejéről pláne nem. Ő mindig szerelmi vallomást zengett, valahányszor nyilatkozott rólam:

– Szép vagy, Iza, nagyon szép, ovális, barna szemeid világítanak, fényes gesztenyék laknak bennük, gidáknak van ilyen szeme, szádat soha nem préseled szigorúra, kicsit nyitva tartod, mint a gyermekek, magasra ívelő szemöldököd ellensúlyozza azt, ezáltal matrónák szigorúságával is tudsz nézni, a domború homlokodtól a karcsú nyakadig minden női arc leolvasható rólad: a görög delnő, a férfiakra vadászó, érzéki bestia, a pizeorrú naiva; pír lobban az arcodon, ha felindulsz, méla vagy, ha bánat ér, kacagni nem tudsz, de a mosolyod fúrópajzs, mint a Mona Lisáé, csak egyetlen zseniális lángész, Grigorescu volt képes ilyen feminin csodákat teremteni: Istent formált a fejkendős vagy fonalat sodró parasztlányból, női heroszt a cigánylányból, megérdemelted volna, hogy románnak szülessél.

Az ő dallamos anyanyelvén bűgött fel mindig a szerelmi vallomás, mert egy kukkot sem tudott magyarul. Honnan is tudott volna? Szuceavában született, ott nőtt fel, nem messze a szovjet, illetve most már az ukrán határtól, de nem is volt rá szűksége, mert én úgy pörgettem a nyelvem, mint szitakötő a szárnyait, s ha néha ellátogattunk az ő hazájába, senki sem mondta volna meg, hogy én magyar lány vagyok. Akkor még biztos voltam abban, hogy Radu kivétel, hogy ő szereti a magyarokat, az egyetemen még azt ígérte, megtanul magyarul, aztán nem lett belőle semmi. A nevet viszont szerette, játszadozott vele, hol azt mondta, Iza, hol azt, hogy Bella,

máskor egybeolvasztva: Izabella. Az első nyilallást akkor éreztem a mellkasomban, amikor kiröhögött, mert arra kértem, ne mondjon Bella helyett Bélát, a Béla férfinév.

Egál – mondta kacagva, s rándított egyet a vállán. Vagyishogy mindegy.

A virágcsokor soha nem maradt el születésnapomra, de a névnapom nem szerepelt Radu naptárában, ezért nem vett tudomást arról. Kicsit fáj, mert sokszor eszembe jutott apám fennkölt áradozása a bibliai névről, az Izebelről:

– Szépséges királylány, nagyhatalmú királyné volt, Baál pogány isten híve. Jahve mindenhatósága forgott kockán, másképp alakul a világtörténelem, ha Baál le tudta volna dönteni a zsidó isten trónját, nem ok nélkül lángolt érte Ady. És apám mindig elszavalta a súlyos, nagy verset: *Ima Baál istenhez*, s mi, a családtagok tudtuk, rejtett politika van ebben a rajongásban.

Hát... ilyenek voltak lánykoromban az Izabella napok július 12-én.

Mint aranyalma a mesefán, úgy ragyogott fölöttem a bűvös, ókori név: Izebel.

Ne legyél kicsinyes, Iza! – figyelmeztettem önmagam némán. – Hát nem a szerelem számít? Nem mi voltunk a szerelem szabadságharcosai, amikor az egyetem utolsó évében összeházasodtunk? Még ma is ész nélkül robbanunk egymásba, ha zubog a vérünk! Nincs román vér és magyar vér! Csak embervér van! Azt mondtuk, mi kimásztunk a középkorból. Zöld olajágot hoztunk az embereknek, mint Noé madara. Milyen sokszor hivatkoztunk erre a naiv történetre! Kell, mondtuk, nagyon kell a naivítás a szenvedélyhez, naivítás és mitológia, mert csak annak talajában tud meggyökerezni a szerelemfa. S annak törzsétől már csak egy lépés a megszállottság, a fanatizmus, s mi megtettük ezt a lépést. Azt mondtuk, s ez is példabeszédünk lett, ha muszáj, olyan elszántan lépdelünk fel az autodafé grádicsain, mint középkorban a vértanúk. Emlékezz, Iza, folytattam önmagam kioktatását, emlékezz, mit mondtunk a rapszódiáról. Azt, hogy a szerelmünk annak a dallamvonalát követi. Csak ezzel a lázzal, csak a rapszódia hevületével tudjuk ledönteni a falakat. Mi nem építeni akarjuk Déva várát, hanem földig rombolni. Nem kell több emberáldozat! Nem keverjük senki hamvát a mészbe! Ahányszor ezzel példálóztunk, mindig megjegyezte Radu, nem magyar ballada az, hanem román, Manole mester története terjedt el a Balkánon és Kelet-Európában, más népek kisajátították, plagizálták. Ráhagytam, jobban tudja ő, mint én, robban szét a feje az okosságtól, visszatartották az egyetemen, a romanisztika katedra főnökének lett az asszisztense.

A rapszódia értelmezése is okozott enyhe feszültséget. Én Liszt Ferencet emlegettem, Radu azt mondta, Liszt Ferenc nem volt magyar, hanem osztrák, s a rapszódia nem más, mint a román ember gazdag, virágos lelkének föllángolása.

Ritka volt kezdetben az ilyen szembesülés, elfoglalt szép lakásunk díszítése. Szerettük a színeket, a különleges formákat, egyeztettük a konyakbarna garnitúrát a szőnyeggel, a csillárok alakját a függönyök mintázatával, illatos gyertyákat égettünk, Radunak volt egy csodás gyűjteménye, kínai porcelánból készült apró koboldok, manók, törpék, nimfák, griffek, azokat helyeztük el polcokra, asztallapokra, könyves állványok peremére úgy, hogy harmónia gócok keletkezzenek körülöttük, kis lam-

pcionokat rejtettünk el sarkokban, bútorok alatt, imádtuk a hangulatvilágítást, azt mondtuk, legyen azonos külső világunk azzal a kaleidoszkóppal, ami fejünkben, lelkünkben kavargó. Olyan édenről álmodtunk, amelyben almaillatú a levegő, bíbor a hajnal, puha takaró a homály. Eszelős mánia hajtott. Különbözni akartunk! Legyünk mi a szarvasokká vált fiúk, a farkas anyát szopó ikrek, a nádasban kitett Mózes, az idegen bolygó lakója, a Kisherceg.

Gyakran jártam Radu ingjeiben, azt mondta, abban ingának legszebben a combjaim, ő néha a hasamon aludt el, csepp nyál csordult ki a szájából, nem törültem le; összevegyült a testünk melege, a testünk illata, a pórusok párája. Megszólítottak, körülvettek, magukba burkoltak a rubint hajnalok, a redőnyök hasadékaikba beomló sugarak, az izzó délutánok, az alkonyatok hosszú árnyékai, az éjszakai álmok, a váza virágcsokrai: médiummá váltunk ez által magunk is. Mondataink dallamosak lettek, szavaink, mint a fluor, világítottak, beléptünk a kegyelmi állapot territóriumába, és mi tudtuk, ez a szerelem, a melankóliából és eufóriából létrejött bájital.

Nekem ingáznom kellett, mert egy közeli faluba helyeztek ki angol–német tanárnak. Korán keltem, rohantan ki az autóbusz-állomásra, útközben nekidőltem az autóbusz ablakának, s elmélkedtem, meditáltam, fel-felrémltet szép lakásunk képe, a könyvtár, az olvasólámpák fényköre, magamban hordoztam, magammal vittem életünk formáit, tartalmaikat: boldog voltam. Télen dara, havaseső verte a busz ablakát, kátyús úton zötykölődött a rozoga járgány, de belül, a lelkemben, mint kis dalocskák a fülben, szép életünk futamai zengtek. Mélyült, izmosodott bennem a gondolat, a mi házasságunk, szerelmünk a komor, külső világ ellentéte.

Soha nem felejttem el azt a megrendítő pillanatot, amikor először tettem rá a lábam a katedrára. A Holdra lépő asztronauta szavai jutottak eszembe.

Csillagszeműek voltak a gyermekek, figyelmesek, okosak, hálásak. Magyarok. A tantestület tagjai átlagon felüli elmék.

Elkerülhetetlen volt a kettős lét megélése: magyar misszionáriusok voltak kollegáim az iskolában, s otthon, Raduval a román rapszódia szédületével építettük a szerelem soktornyú templomát.

Nem igaz, hogy érintetlenül hagytak az iskolában eltöltött napok, órák. A falu nyelvsziget volt, hatalmas tenger közepén magyar szövétnek, a megmaradás körül forgott ott a szív, az elme, a lélek. Ami engem megérintett, az a szándékok tisztasága volt.

– Múljunk felül önmagunkat! Legyünk többek, becsületesebbek, mint a többség! Csak a minőség forradalmával tudunk felszínen maradni – tanították kollegáim órán, a szünetekben, iskolai ünnepeken.

Fel-felvillant bennem a gondolat, hogy én kimaradok ebből a szép misszióból, de szerencsére, amíg hazaértem, lecsillapult a lélek hullámlása.

– Mi a szerelem szabadságharcosai vagyunk – nyugtattam magam. – Ez is miszsió, széttörjük a bilincseket, amelyek elválasztják az embert az embertől.

Esténként, ha mindketten hazakerültünk, ő az egyetemi katedra magasröptű vitáiról mesélt, én kis sikereimmel hozakodtam elő, főleg azzal, hogy már-már édes-

anyának érzem magam, akkora szeretettel vesznek körül a tanítványaim. Ilyenkor Radu nem szólt semmit. Hallgatott. Vajon mire gondolt? Gyermekáldás nálunk csakis az ő tanulmányainak a befejezése után jöhetett szóba.

Volt egy gyakran ismételt hasonlatunk. Minden emberélet egy-egy lemezen inog, egyensúlyoz. A Föld kontinensei is lemezeken csúszkálnak, s vándorolnak, aki ezzel nem számol, belezuhan a tektonikus mozgások repedéseibe.

– Hát nem! A mi lemezeink mozdulatlanok, szilárdak – mondtuk hévvel.

Emlékszem, egyetemisták voltunk még, és a tavaszi vakáció egy hetét a Radu fűszagú falujában töltöttük. Meglátogattuk egyik unokaöcsét is, aki csobán volt, vagyis juhpásztor, éppen etette az állatait, amikor beléptünk az udvarára.

Betessékelt a házba, látszott rajta, szorong, nagyurak voltunk a szemében.

Leültünk, friss sajttal kínált, elmondta, az ő juhái februárban kezdenek elleni, ezért már itthon fejni kell azokat, különösen, ha levágják a bárányokat húsvétra, innen a korai, a tavaszi sajt.

Cîte kilograme sînteți domnișoara? – Hány kiló tetszik lenni, kisasszony? – fordult hozzám kedvesen.

Bennem megfagyott a vér. Ilyent azért még faluhelyt sem kérdeznek egy lánytól. Radu megnyomta az asztal alatt a lábam, s súgta franciául, válaszoljak.

Hát válaszoltam!

Șaizeci și cinci! – Hatvanöt.

Ca o oaie! – Mint egy juh! – mondta diadalmasan az unokaöcs, ami még a kérdésénél is rondább volt.

Hazafelé magyarázta Radu, ne háborogjak, Juonnak szent állat a juh, ő bóknak szánta a hasonlatot, vegyem meg tiszteltetésnek, a legszebb, amit mondhatott az eljövendő sógornőjének.

És kacagott. Radu ismét kacagott, akárcsak a Bella-Béla szőficamon, s ez a kacagás jobban fájt nekem, mint a rokon balfácán idéetlenkedése.

Mégis összeszoktunk.

A házasság próbája a hétköznapi. Még erre is volt metaforánk, példabeszédünk. Azt mondtuk, ne haszontalan homokszemeket pergessünk, mint a homokóra, hanem öröljük le úgy kora reggeltől késő estig az órákat, a perceket, mint jó malom a gabonát, akkor elkerüljük a bukórepülést, amibe ma már szinte minden házasság belezuhan.

Hittünk a tudásban. Azt reméltük, mindent tudunk az életről, hittük, hogy ez a tudás körbevesz, megvéd, elszigetel, hittük, hogy a magzatburokban eltöltött időt meg lehet ismételni. Hallani sem akartunk arról, hogy a dolgok velünk csak úgy megtörténnek. Az történik az életünkben, *amit* mi akarunk. S főleg, *ahogy* mi akarjuk.

Bízhattunk ebben, mert valóban sokat tudtunk. Radu a francia és a román kultúrába rágta bele magát, én a germánokért és a britekért rajongtam, ez fél Európa nyelve, néprajza, irodalma, filozófiája.

Ha ilyen szeleket fogunk be a vitorláinkba, mondtuk, nem leszünk provinciális, balkáni figurák.

Én kortárs angol költeményeket olvastam föl neki, ő francia sanzonokat és román dojnákat énekelt; négy nyelven olvastunk, hol hangosan egymásnak, hol némán, Radu verseket írt, én lettem az első bírálója, németre fordítottam azokból néhányat. Javasoltam, átültetem magyarra is, de ő vonakodott, maradjunk a világnyelvek mellett, mondta.

A felolvasott versek, a sanzonok, a dojnák keringtek a szobában, szivárvánnyá hajoltak a plafon alatt, végül letelepedtek kanapéra, ágyra, fotelre, szőnyegre: a csoda kezes háziállattá szelídült otthonunkban.

És aztán a munka, a munka és a munka! Radu sokszor az íróasztala mellett virradt meg, nagy, nehéz témát görgetett, a francia román kapcsolatokról írta a disszertációját.

Igaz, én szerettem volna utazni, világot látni, de Radu szigorlatai, a docensi vizsgák maga alá temették a szerelmes férfit, tudós lett belőle. Az egyetemi karrier úgy borult fölénk, mint novemberi köd, meg kellett elégedni egy-egy sétával, rendszerint a Fellegvárra mentünk fel, onnan látszott az egész város. Valamikor addig csókolóztunk itt, amíg elzsibbadt a szánk, de most Radu érkezésébe kezdett, a templomok, a tornyok, középületek, szobrok stílusát, korát magyarázta elmélyülten. Megrökönyödtem, amikor azt állította, unalmas a gótika és agresszív, csupán a hagyma alakú kupolák mintázzák a legszebb tüneményt, az ég szelíd boltozatát.

Ez is repedés volt, láthatatlan, hajszálvékony repedés, de túlságosan szerettem Radut ahhoz, hogy észrevegyem.

Az ingázás miatt én korábban keltem. Radu még hevert az ágyban, de nem aludt, azt mondta, kedves muzsika számára a tusoló permethangja, a kávéfőző duruzsolása, a szekrényajtó koppanása, miközben várja a szertartást. Ez volt a másik elméletünk: szertartással kell változtatni a monotóniát, a sztereotípiákat. Gyönyörű ezüst tálcát kaptunk nászajándékba az egyik gazdag rokontól, arra tettem a kínai porceláncsészéket és a két kis kancsókat, egyiket tejjel, másikat kávéval, szép kehelyben a kockacukrot, s az ágyban szolgáltam fel neki. Nem, nem várta el, nem volt basa-természet, én akartam ezt, számomra jelentett boldog pillanatok a szolgálat, a nő szerelme legtöbbször gesztusokban, cselekvésekben nyilvánul meg.

Persze, nem hiányoztak az ártatlan női praktikák sem. Amikor haját mostam, fejem köré tekertem a törülközőt, de tudtam, nem mindegy az, miképpen, kicsit legyen turbán, kicsit legyen fejké, legyen csúcsa annak, amelynek a kürtőjéből kilátszik egy kacér hajtincs.

Egzotikus, metafizikus kapcsolat alakult ki köztünk. Tettem-vettem a lakásban, igyekeztem kitalálni, vagy inkább megérezni, mit idéznek elő Radu lelkében az én könnyű lépteim, karcsú kezem hajladozása, a testemből kisugárzó erotika.

Soha nem sétáltam meztelenül a lakásban. Ha letusoltam, mindig keresni kellett valamit a szobában, bugyit, melltartót, ingecskét, ilyenkor csak a combom, a vállam és a nyakam látszott ki a fürdőlepedőből, tudtam, férfibolondító az ilyen felemás öltözet. A női comb süt, világít, mint az izzó érc.

Egyik tusolás után Radu felugrott, megragadott, beledobott az ágyba, és...

Telefonálni kellett az iskolának, hogy belázasodtam, aznap nem tudok bemenni, gondoskodjanak helyettesről.

De ez ritka kivétel volt, rendszerint zavartalanul és aprólékos gonddal végezhettem el a reggeli toalettemet. Vigyáztam nagyon a külsőmre, divatos voltam és elegáns, utáltam a lompos nőket, ékszer volt számomra egy jól szabott kardigán, egy feszes blúz, egy szépen libbenő szoknya; szerettem a csipkét, a bársonyt, az igazi selymet. Konzervatív voltam. Ritkán, csak télen jártam nadrágban.

Amikor elkészültem, szenvedélyesen szájon csókoltam Radut, aki még lustálkodott valameddig. Az ajtóban megfordultam, a bal kezem ujjait alulról a jobb tenyemhez érintettem, T betűt formáltam, ami azt jelentette: nagyon szeretlek.

Ez a némajáték soha nem maradt el.

Este ő várt engem, mert az ingázás miatt megnyúlt számomra a nap. Kacérkodott a főzéssel, s nem is rosszul. Sajtot, halat, gombát süített vagy rántott, s körítésnek rengeteg zöldséget, gyümölcsöt pácolt. Néha eltúlozta a francia konyha utánzását, a rákot még megettem, de a csigát undorral utasítottam vissza, amit nem vett jó néven, azt mondta, mégiscsak kiüt belőlem az ázsiai vér, aki a pusztákról származik, az soha nem lesz „echt” európai.

Gyakran ettünk puliszkát. Radu olyan gonddal keverte, a szobrászok sem faragják nagyobb beleéléssel a követ, a fát. Megszerettem a csorbát, a mititeit, vagyis a miccsot, a juhtúrót, a vinetét. Kiderült, a népek közti különbségek a konyhában mutatkoznak meg igazán. A hálószoba univerzális, a konyha a faj, a náció tulajdonságait hordozza. Arról szó sem lehetett, hogy a kétféle ízvilágot összeillesszük, én adtam fel mindent. Még a nyelvem ízlelőbimbója is román lett.

A konyha közti szakadék áthidalható lett volna, de a múlt, a gyermekkor veszedelmes zátonynak bizonyult. Az emlékezés keres, kutat, turkál az időben, smaragd, rubin, ametiszt színű képeket hoz a hátán, amelyek egyénre szabottak, nem adhatók kölcsön.

A szerelem a felnőttek ópiuma, s mi ebben a delíriumban elfeledkeztünk arról, hogy nem törülhető le a tábla, életünk legfogékonyabb korszaka, az első tíz-húsz év nem metszhető ki, nem csonkolható le, bármilyen süvítő európai eszmék köpönyegébe kapaszkodtunk.

Jöttek a tabuk. Jött az önámítás. A mimikri.

Lopakodva éltünk. Az öntudatlanság titokzatos üregeiből hang szivárgott, azt súgta, óvakodjunk felidézni a múltat, óvakodjunk szóba hozni apát, anyát, testvért, cimborát, vagyis azt a korszakot, amikor még nem ismertük egymást. Soha nem mondtuk ki, de a zsigereink érezték, ketyegő bomba alattunk a gyermekkor. Tudtuk, az elefántcsont-torony is összedől fundamentum nélkül. Tudtuk, életünk egyetlen szegmentumát sem lehet dobozba zárni, Pandóra szelencéje bármikor fölpattanhat.

A baráti látogatások billentették föl a törékeny, féltve őrzött egyensúlyt.

Radu karrierje szédületes sebességgel alakult. Elkészült a doktori értekezése, kiállításba helyezték a docensi kinevezést, megnyílt számára az út az egyetemi katedra, a professzori állás felé.

Kollegái jöttek hozzánk látogatóba, az egyetem krémje, okosak, műveltek, akik túl voltak az önképzésen, fennköltén, magabiztosan beszélgettek, hisz ők termelik a tudást, amit másoknak kell elsajátítani.

Persze, én töprengtem, mivel fogadjam az illusztris társaságot. Melyik nő nem szeret jelesre vizsgázni háziasszonyi tudományából?

– Csak semmi felhajtás, drágaságom – mondta Radu. – Nehogy berámázd magad valamilyen szürke konyhacicus szerepbe! Ugye, tudod, hogy hívják románul az apró kínálmányt? Gusturică. Vagyis kóstoló. Elegendő egy kevés telemea sajt, esetleg vineté, legvégén sütsz néhány mititei-t, miccset, ahogy ti mondjátok, az a román nemzeti eledel. Közben kortyolgatjuk a cujkát. Ezek az emberek még nem jutottak el olyan liberális mezőkre, mint mi, nemzeti kötődésük nagyon erős, nekünk ahhoz kell igazodni.

Amire emlékszem, ami nagyon megmaradt, az egy izgalmas eszmefuttatás volt a létről. Olyan könnyedén szóltak a „Sein” fogalmáról, mint földi halandók az időjárásról, a termény betakarításáról. Törékenynek nevezték azt, s a túlélés stratégiáit kutatták. A létezésnek nincs tere, mondták, illetve csak imaginárius tere van, az emberi elme nagy teljesítménye, ha el tudja képzelni azt.

Most, évek múltával, igyekszem felidézni az arcokat, de azok elhalványultak, kifakultak, az utcán aligha ismerném meg a társaság tagjait. Kivéve Mircea Barbut, a katedrafőnököt. Őt olyan félreismerhetetlen, olyan karakterisztikus jegyekkel ruházta föl a teremtő, mint az elefántot az ormányával vagy a kengurut az erszényével.

Stigmák voltak azok, nem arcvonások.

Óriásfeje vastag, rövid nyakon trónolt, lebiggyedt ajkai a Habsburgokat juttatta eszembe, valamelyik Leopoldot, szalonnás arcának rétegei csillogtak, mint éjszakai holdfényben a béka bőre, óriásfüleiből szürke szőrszálak meredeztek ki, két szemöldöke akár a teve két púpja, s én, mint nő, mint asszony, arra gondoltam, ennek is van felesége, ez az arc borul följe az ágyban, ezt a potrohos testet kell megbírnia, ha ráfekszik.

Megborzongtam.

Vajon milyen lesz Radu harminc év múlva?

Akkor akadt el a lélegzetem, amikor átmenet nélkül, okfejtés nélkül csapott át szónoklatba a katedrafőnök, s azonosította a román sorsot a létezéssel.

– Ez a mi titkunk, barátaim! – mondta fölhevülten. – Mi, románok gondoskodunk arról, hogy ebben a térségben homogén eszmeáramlások, homogén akaratok diadalmaskodjanak. Glóriás nemzetünk nem ismeri sem a vereséget, sem a veszteséget, éppen ezért nincs benne a reflexrendszerében a meghátrálás. Mi csak győzni tudunk. Ez a román „Sein”. A győzelem! Victorie! Még nem publikus a közvélemény számára a gondolat, de itt, magunk között, hirdethetjük a román szupremáciát, amit lépésről lépésre, az évszázadok diktálta óvatossággal, rafinériával, fondorlatos ésszel fogunk elérni.

Legalább húsz percig tartott ez a fölhevült szónoklat, ami egyúttal az est a hivatalos végét is jelentette.

De hátra volt még az én jelenésem. Meglepetésnek szántuk.

Radu osztotta ki nekem a szerepet, azt mondta, térjek vissza családi ereklyémhez, a jó öreg Bösendorfer zongorához, amelyen anyám, sőt még a nagyanyám is játszott egykoron, bízik bennem, hisz zene szaklíceumot végeztem, adjak házi koncertet. Rám bízva, mit játszom, bizonyára meg fog moccanni a nyolcadik érzékem, amiről olyan híresek a nők.

Hát megmoccant!

Bartók remekművét, a *Román népi táncokat*, abból is a legizgalmasabb részt, a *Po-agra românească – Román polkát* választottam.

Átszellemülten hallgatták, a páros és páratlan ütemek váltakozása, az izgalmas, kontrapunktos dallam zsigerekből jön, és a zsigerekbe hatol be, nem csoda, hogy fergeteges tapsal jutalmaztak, s ráadást kértek.

És ekkor a nyolcadik érzékem cserbenhagyott. Maradtam Bartóknál, hisz ő világszellem, ő legalább egy tucat nép briliáns gyémántköveit csiszolta fényesre, ő a nagy színeképelemző, s belekaptam az *Este a székeleyknél* vijjogó, fájdalmas, édes nyitányába: „*Ó, én édes jó Istenem...*” Szenvedély a harmóniában! Kinyilatkoztatás! Édes és keserű futamok! Lento, rubato.

Moccnás nélkül hallgatták. Nem tapsoltak. Fagyott arccal kezdtek szedelőzködni. Radu fölsegítette a bundákat az előszobában, mert tél volt, s levonultak a lépcsőkön. Az ablakból követtük az útjukat, néztük a kucsmás fejek ingását. Nem messze a lakásunktól a híres nemzeti hős, a „*hegyek királyának*” szobra állt, hó rakódott a kőkucsmájára.

Örökre megmaradt a látvány.

– Hogy tudtál ekkora hibát elkövetni, Iza? – korholt Radu, amikor visszamenünk a nappaliba. – Nem tudod, milyen veszedelmes gyújtóbomba a zene? Gondolj csak a nemzeti himnuszokra! Miért nem választottad Enescu valamelyik rapszódiaját ráadásnak? Nem az a mi legkedvesebb műfajunk? Bartók futamai, amit játszottál, tömény nacionalizmus.

Megnémultam. Béna lettem. Ezek szerint a gyertyának csak egy vége van. Bartók, a világítótorony üszök is lehet. A fény is lehet fekete.

Hogy állunk akkor híres példabeszédünkkel?

– Vándorolnak a kontinensek, de alattunk nem mozdul a föld – mondtuk ki ezerszer.

De most azt éreztem, a lemez, amelyen Európa nyugszik, megbillent a Balkán felé.

S ezzel még nem ért véget az omlás. A kőgörgeteg akkor indult meg, amikor az iskolámban megünnepeltük 1848-at.

Az estélyünk tél vége felé volt, jött a tavasz, a csípős, friss március.

Mivel idegen nyelveket tanítottam az iskolában, az hűvös paraván volt, semleges vizeken eveztem, de az igazgató és néhány kollega mélyrétegeket ásott ki a múltból. Kihasználták, hogy nincs diktatúra, s elövelték Petőfi: *Élet vagy halál!* versét, amelyet

minden válogatásból kihagytak eddig. Tiltott szöveg volt ez a nagy, ez a nagyon nagy történelmi lecke.

Az iskola legjobb tanulója szavalta. Szép szál fiú. Tűz égett a szemében.

Engem a vers két sora úgy vágott fejbe, ahogy böllér a vágóhídon a szarvasmarhát a vasbottal:

„Ha nem születtem volna is magyarnak, E néphez állanék ezennel én...”

Agyam megbénult. A sokk olyan erős volt, hogy nem jutottam el a gondolatig. Mintha késsel szúrtak volna a bordáim közé.

Tompán, kábultan szédelegtem ki az autóbusz-állomásra.

Vigyáztam, otthon Radu ne vegyen észre semmit.

Mint ahogy látszólag nem is történt semmi.

Illetve éppen a semmi történet: megismertük a nihilt. Beszélgetéseink akadoztak, tanyát vert szép otthonunkban az egyszavas mondat:

– Persze. Ó, dehogy!, Nyilván. Nem igaz! Lehet. Valószínű. Jó lenne. Te tudod. Tényleg? Lehetetlen!

Igen, a szavak. A kérges, az avas, az odakozmált, a tántorgó szavak. Lerakódtak bennünk, mint vízcsövekben a salak.

Pótcselekvések váltották fel a szép, szerelmes sottogásokat. Radu villanyt szerelt, vízcsapot javított, én véget soha nem érő takarításokba kezdtem. Leszálltunk a kultúra csodálatos trapézhalózatáról a porond homokján csetlő-botló figurák közé. Inercia lett az úr fölöttünk.

Nem akartuk bevallani a boldogtalanságot. Nem akartuk elhinni, hogy a remény elillant, mint régi, négyszögletes üvegből a kámfor. Nem akartuk elfogadni a fátum diktátumát: szerelmünk hamu- és koromhalmaz lett. Halasztottuk napról napra a beismerést. Radu rágta a szája szélét, nekem két mély árok keletkezett az arcomon. A kialvatlan éjszakák után már durva szavak is elhangzottak. Fal nőtt közénk, kőből, homokból, salakból, márványból, sziklából, gránitból összeverődött konglomerátum, ami lehetetlenné tette a beszédet. Mint vasat a rozsdá, úgy pusztított a hallgatás.

Másfél évig hurcoltuk közös életünket, akkor feladtuk.

Éltreceptjeink közönséges hamisítványok voltak. A lemezek alattunk is megmozdultak, mert a mindenhatónak hitt szerelem túl vékony rétegnek bizonyult. Úgy távolodtunk el egymástól, mint a kontinensek.

A nő lelkében van egy gyermekkori gyök. Az apa.

Az is szerelem. A legelső. Finom, szűz, rejtett, titkos, legtöbbször öntudatlan. A lány kamaszkorában az apához méri a jelentkező udvarlókat.

Radu nem vette jó néven, hogy kibékültem az apámmal.

Volt egy titkos levelezésem. Anyám írt, a falusi iskolába küldte a leveleit. Nem kért, nem könyörgött, csak jelezte, apa végtelenül szenved.

Hazautaztam, s szó nélkül öleltem meg daliás alakját. Akkor láttam életemben először könnyeket az apám szemében. A Pálffyak nem szentimentális emberek.

Vigyáztunk nagyon, ne fulladjunk melodrámba. Méltatlan lett volna hozzánk. Pálffy Gábor híres volt nyakas, karakán természetéről.

Házasságomról egyetlen szót sem szóltunk.

De nem ez ingatta meg a kapcsolatunkat. A patikaméreglen milligrammokra ki-mért hétköznapiak még úgy, ahogy működtek.

Az ünnepek gyűrődtek föl alattunk, mint a Himalája hegyormai.

A nemzeti és a vallásos ünnepek.

Kiderült, identitásom, az alvó vulkán, működésbe lépett, a mélyben izzani kezdett a láva. Fölfedeztem, hogy éppen olyan szép a magyar trikolor, mint a román, tavasszal nemcsak a márciuskát tűztem a mellemre, hanem a kokárdát is.

Megünnepeltem a magyar húsvétot, március 15-öt, augusztus 20-at.

Kérdeztem Radutól, miért nem harangoznak délidőben az ortodox templomokban? Nándorfehérvárnál román katonák is harcoltak.

Akkor nevezett először magyar nacionalistának.

Telefonbeszélgetéseimmel már nem vonultam be a fürdőszobába vagy a WC-be. Beköltözött lakásunkba a magyar szó.

Pusztított, mint a görögtűz, mert Radu szerint bizonyára konspirálok, ármánykodom, ellene sziszegek. Elárultam a szerelmünket.

Ez volt az utolsó roppanás. El lehet árulni a szerelmet?

Hogy is mondtuk az elején?

Nincs magyar vér, nincs román vér, csak embervér van.

Akkor csak román szerelem létezik? Magyar szerelem nincs?

A gonddal, finom intelligenciával fölépített elefántcsont-torony kártyavárként omlott össze. Már nem éreztük magunkat az európai kultúra hullámtaraján. Papírhajók vagyunk a tengeren, annak sokféle, bonyolult, szeszélyes, kiszámíthatatlan mozgása visz, sodor homályos horizontok felé.

S ebben a nagy hullámverésben kezdtem elmélkedni arról, hogy ki vagyok én.

Azonos vagyok én önmagammal?

Taposóaknáknak bizonyultak ezek a töprengések. Eltávolítottak Radutól.

A tündéri hajnalokat, a varázslatos estéket, a parázs beszélgetéseket tompa hallgatás váltotta fel. Nem volt mondanivalónk egymás számára. A közös gondolat-hálónk szétszakadt. Megállíthatatlanul üszkösödött az életünk. Amit szóban állítottunk, a tudatalattiban megtagadtuk.

Hajnalig, sokszor reggelig virrasztottam. Csukott szemmel, zibongó aggyal fekvődni, és alvást színlelni keserves állapot. Másnap úgy tántorogtam ki a buszhoz, mint egy narkós. Egyszer el is aludtam, a végállomáson kötöttem ki, ahonnan csak három óra múlva indult járat visszafelé.

Kénytelen voltam éjszakára áthurcolkodni a kisebbik könyvtárszobába, amit kabinetnek nevezünk, Radu maradt a hálószobában. Már nem vetkőztem le a jelenlétében. A fürdőszoba ajtaját bezártam. Némajátékkal adtuk egymás tudomására, mikor eszik ő a konyhában, mikor én.

Három, talán négy hónapig éltünk így. Kínkeserves volt. Megalázónak azt tartottam, hogy a végén cédulákra írtuk le, amit akartunk egymástól. Házastársak között az ilyen levelezés: halál.

Utolsó, hosszabb beszélgetésem Raduval a válóper részleteiről szólt. Ő ragaszkodott a lakáshoz, később tudtam meg, már kiszemelte a nőt, akit ide fog hozni. Én belepustultam volna az emlékekbe, kísértetet láttam volna minden árnyék moccanásakor.

Hosszasan időztem a ruhásszekrényem előtt. Lebénultam. Különös bénulás volt. Nem nyitottam ki az ajtaját. Legtöbb ruhámat Radu vette alkalmakra, ünnepnapokra. Képtelen voltam hozzájuk nyúlni. Tudtam, kísérténekek, tudtam, odvas fogáival vicсорítana rám a múlt, ha belebújnék egy aransujtásos ruhába, ha magamra húznék egy szűk szoknyát.

Kis manzárdlakásba költöztem. Alig vittem magammal valamit. Néhány festett falitányért. Egy fekete kerámia vázát. Két virágcserepet. Egyikben majoránna, másikban rozmaring. S persze, a könyveimet.

Radu mázolókat hozott, és kifestette a lakást. Utolsó pillantásom a szobák közepére kirakott, fóliákkal letakart bútorhalmazokra esett.

Nem fájdalmat, végtelen szomorúságot éreztem. Édenből kilépni mindig tragikus.

A bíróságon, amikor kimondták a válast, apró öröm ért. Visszakaptam lánykori nevemet: Pálffy Izabella.

Mintha kisiklott vasúti kocsit emeltek volna újból sínekre.

Úgy élek kis manzárd-lakásomban, akár egy szerzetesnő. Múltam zsugorodik, önmagába gubózik, mint egzotikus növények virágába a termés. Tudom, új ösvényt kell vernem az élet gazos mezején.

Nem nyugtatom magam azzal, hogy mások életében is bekövetkezik a napfogyatkozás. Nem vigasztal, hogy millió hajótörött vergődik a világon.

Emberi a magány, akár az elmúlás. Egyiket el kell viselni, másikba bele kell törődni. Van, akit a génjei löknek, taszítanak a meredélyek irányába, van, aki konoksága, nyakassága miatt mozdítja el rossz irányba a kormányrudat.

Én mindkettő lennék?

Mindegy. Az bizonyos, hogy föl kell építenem a magány pagodáját.

Kiteszem magam elé a laptopot. Áldom a kezét, agyát, szellemét annak, aki ablakot nyitott a végtelen térre.

Milyen jó kilépni a valós világból!

Az internet, a facebook félszárnyú emberek számára kitalált úrsikló.

A hűvös hullámok végtelen óceánjában nincsenek lemezek, nem vándorolnak a kontinensek.

A virtuális tér lett a hazám. Az idő arca megváltozott. Nyers, durva vonások kötöztek arra.

Radu kaméleon természete hamar kiütözött. Szülőföldjéről, Szuceavából hozott új asszonyt a házhoz. Ő foglalta el a helyem a felújított lakásban.

Nem finnyás a hölgy. Az otthagytott ruhatáram darabjait zavartalanul hordja, viseli.

Úgy hallottam, jól élnek, boldogok.

Néha látom őket álmomban.

ALEXA KÁROLY

Csak azt tudom, hogy...

(UTCÁN ELKAPOTT MONDATTÖREDÉK)

NAGYBÖRZSÖNY – AZ ÉN FALUM

Pestújhelyi ebédlőnkben egy fénykép van a falon. Hatan látszódnak rajta, három testvér, a szülők és egy nagyon idős néni. Öregmama, dédi? Módosnak látszó parasztcsalád képe, feleségem apai ága, abból az időből, amikor a fölötte lévő falóra készült – azaz száztíz-százhusz esztendeje –, amit viszont az én szepességi cipster dédöreganyám kapott esküvői ajándékkul talán még Gölnicbányán, vagy esetleg már Pesten. Az órán – hibátlanul üti az időt – német fölirat, és az van a kép alján is, elkopott cecuzavonások: „Herr! Bringe uns... zusammen, in deine... Familie Somogyi, im 19...” Észak-Magyarország, békeidők. Arany János esztendeje van most (2017... és persze mindig), hadd járjon ez a fejemben: „Mit az élet megvon, megadják a holtak...”

Egy kép, meg ami mögötte van – a valóságban, az emlékekben, azaz a mesemondásban. Alighanem a házuk kertjébe, egy fa alá rendezte a családot az a régi fotográfus, aki talán Párkányból jött át az Ipolyon vagy Losoncra, ide a Hont megyei Nagybörzsönybe, hátha akad néhány módosabb család, amelyik hajlanék arra, hogy – munkaidőben! – ünnepölbe öltözzön és moccsatlanul kivárja a képíró mester diszkrét köhintését. És volna pár koronája is erre. Asztalomon egy kis kopott barnásvörös dobozka, egy széthullott éjjeliszekrény ajándéka a Petőfi utca 35-ből: „D... Károly Dobozyára Budapesten, Millenniumi Koronaérem, 1896”. Benne a százhusz esztendő pénzecske, elmosódott felirattal és a király profilból, a szent koronával. A képen „kiábrázolt” fa maga még fiatal, talán körte, sőt talán „búzával (árpával?) érő”, és azzal áltatom magam, hogy akár az a matuzsálem is lehet – annak egyben ösatya és gyermeke –, aminek ágait drótkötéssel kellett megkötni a hatvanas években, hogy szét ne szakadjanak, s amiről volt év, hogy nyolcvan liter pálinka is lejött. És volt év, hogy én – a városi egyetemista – hajtottam a szekeret a cefrével a főzőbe, biztosan persze a bevett tavalyi maradék pálinkától, át a patakon, fel a partnak, a ló okos állat (ha éppen nem bolondul meg valami miatt), be a főződébe, ahol egyetlen másfél centes kóstoló pohár járt körbe-körbe a sorukra váró föl-fölmorduló vagy némán tüsténkedő parasztlak között, a leírhatatlan téli illatban. Aztán valamelyest helyrejőve próbálok segídeni a sötétedő téli délutánban, noha soha nem láttam eddig, hogyan kell ékekel szétszedni egy derékvastagságú tölgytuskót. Közben felkapom a fejem, minden kutya vonít a faluban, jön házról-házra a maga két pléhödével a szakember, aki a disznókat heréli sorban és szívesen ad bárkinek egy pörköltre valót. Ezt éppen – városi létemre – kóstoltam már, de a tőgyre fél évszázad sem bírt rávenni. A magyar valóság – mint egzotikum. De csak eleinte az. Ma már sok év múltán és jó pár megyével arébb olykor magamat érzem kuriózumnak az unokakorú gyerekek szemében.

Mi maradt még a fényképen és a pénzérmén kívül? Semmit se érő, és alig valamivel többet mondó apróságok, konyhai tárgyak, egy Luther-kép, hajdani zenélőóra fedele, pár borítója vesztett gótbetűs énekeskönyv, „Sing-Schule”, ilyesfélék; a legszebb egy kis sarokszekrény, 1876-os számmal üzenő intarzia az oromzatán, bibliatartó lehetett, aztán végül lekvárok voltak benne az ámbituson, most meg a szobám dísze. Gyógyszerek rejteke. A titkos rekesz titkos fapecekjét megette az idő és az ő járása. Emlékek, emlékeztetők. Egy párnahuzat, a hímzésén – fehéren kékkel – tanult Katalin néni (ő áll a kép legszélén imára kulcsolt kézzel) még a régebbi világháború előtt magyarul: „A sírba jo lesz megpiheni, odalen már nem fáj semi.” Meg itt van két füzetke az ötvenes évek legelejéről, az egyik „S. K.” kiadásainak jegyzéke (ez a két nagybetű van odajegyezve ma is használt egyházi énekeskönyvünk előzéklapjára), a másik Somogyi Andrásné naplója. (A füzetben: „A tudás fegyver az imperialisták elleni harcban!”)

A fotográfián a nagymama göcsörtös kezei egy szőke kislány zubbonykáján nyugszanak, ez a kislány a feleségem édesapja, pestújhelyi körzeti orvos évtizedeken át, az esküvője – hibátlan frakkban – itt volt Nagyörzsönyben, a képen talán négy-öt éves. Ő is több mint három évtizede ott pihen a fekete márvány családi kriptában (hat ökör ára...), amelyről (már) magyarul szól a 73. zsoltár – több mint félszázada olvasom halottak napján, meg ha máskor is erre járunk – a harmincas évek aranyozott betűit: „Ha elfogyatkozik is testem és szívem; szívemnek kősziklája és az én örökségem te vagy, oh Isten, mindörökké!” Apósom utolsó útján ott voltam a koporsót vivő férfiak között, és ott, amikor András bátyját (aki után fiunkat elneveztük) és Katalin nővérét is (akitől feleségem második neve való) temettük. Apósom keresztnéve Márton volt, s bizony a temetőszéli bozótosban ott van még pár besüppedt öreg kő, Martin, meg Andreas, meg Katharina Somogyi felirattal: „Hier ruhet...” A falu a völgyben húzódik meg, a falutábla a dombtetőn: jobbra egy arányaiban tökéletes Árpád-kori templom („a falun föllül, a szőlőhegyek órozattán egy szép régi templomotska vagy”, 1730 körüli feljegyzés), balra meg maga a temető.

A templom kövei moccanatlanul őrzik a századokat, a temető vizont szinte élőlényként mozdul az évtizedekkel. A régi köveken zömmel német nevek, majd a régi jó magyaros hangzásúak következnek (arányosan a jobboldali katolikusok és a balra nyugvó evangélikusok között), aztán mind több a küllemében cigányosnak vélemezhetően hivalkodó síremlék, akad egy elgazosodott kis cirill betűs „felszabadító” parcella is, aztán mind több a holland, meg az új-német fölirat, a néhai zsidók szobányi kis kertje kőfalak mögött várja a Messiás eljövételét.

Milyen falu (milyen község, sőt percnyi időkre: mezőváros) is Nagyörzsöny? Éppen olyan, mint a többi magyar falu – és persze olyan, hogy minden más magyar falutól különbözik. Ahogy azok is egymástól. Csodafalu – mindazonáltal. Hegyek veszik körül, egy út visz be és ugyanaz ki. A többi ki-bevezető út – gyeppel fölvert ösvény, szélükön a júliusi napfényben égre száll a szamóca illata; rejtélyes, beomlott, bezárt, betemetett bányák meg a távoli irtápuszták felé vezetnek ezek a kis utak, amerre a legendák aranya és ezüstje („Csak tetszik tudni, az oroszok...”), meg ahova majd a turisták fognak jönni; pláne ha meghallják a régi bányász legendát: a hegyek

A Petőfi és Rákóczi utca között (Google Maps)

Ahonnán történetünk útra kel

mélyében az aranytehen feje Nagybörzsöny, a farka meg Selmecbánya. Sáros-poros kövekkel nehezített út kanyarodik együtt a patakkal, a bükkösökbe, tölgyesekbe, vadászok ballagnak a kis kunyhójuk felé, életemben olyan jó pirított szarvasmájat nem ettem, mint velük. Amikor a kislányom meglátta a véres süldőt a fényképen, ennyit mondott – tv-kultúra – „Vaddisznó vészhelyzet”. Valamikori határőr, ma hentes barátom ülepén csattog a pálca, amint az első muflonja végleg elnyugszik a lejtő alján. Demográfia? Ma már nincsenek hétszázan a lakosok, száz éve még kétezren voltak. Az evangélikus templom falán látható kettős márvány emléktáblán bárki megszámlolhatja: „kiűzetett, kitelepített testvéreink” száma 1945 és 1948 között 114 család, a két világháborúnak 150 áldozata volt német, tót, zsidó – magyar.

Számomra egy ház és egy kert, meg maga a táj volt – hadd fellengzősködjem... – férfikorom kezdetén a mesei valóság és annak is a középpontja, itt fut össze minden. Minden, ami nem én voltam. Ami nem volt az én bámész városi önmagam. Emberek, tárgyak, képek, évtizedek, mondatok. Ház? Kert? Jövünk be a faluba, azaz ereszkedünk lefelé az erre-arra görbülő Petőfi utcán, s íme a 35. szám. Az utca túlfelén újabb domboldal, pincék ásító nyílásai, előterek, itt-ott házak. Amögött újabb lejtő, egy kis mesterséges, de patak-táplálta tó és újabb hegyek, erdőkkel. Vad szánkózások te-repe. Elvett parcellák azonosíthatatlan mezsgyéi. És szavak a hajdani családi mindennapokból: Ováki, Kriegek, Magyar hegy, Kisirtás, Farkas völgy, Pánholc, Vismet, Bárókút, Ijesztő rétek... Aki most lefele baktat, és benéz a „kert” fakerítésén: eltorzult, évtizedek óta metszetlen gyümölcsfákat lát, köztük néhány szerény sor szőlő nyomait (ha a „delavár”, a „noha” vagy a „jeruzsálemi” szőlőnek tekinthető), kis romos fásszín. Egy hosszúkás domborulat fut a kerítéstől a televényben rejtőzködő épületig, valahai borospince van alatta, későbbi zöldseges verem, kiboltozva kövel, rozsdás cigányszögek a penészes falban, kívülről csak a padlásfeljáró lépcsői látszódnak. Mindezt benőttek az indák, a tüskés bozótok, kacér vadvirágok. És nem tudni, hol a kulcs. Most?

Most, 1985. június 16-án ezen a ház mögötti domborulaton (a gyep lenyírva, a szőlő megkötve, a rózsa úgy fut, ahogy annak a rendje) ott henyél a napfényben Esterházy Péter, Czakó Gábor, Szabados Árpád és Ablonczy László, meg mások, Tárnok Zoltán, Krasznahorkai, Kurucz Gyula, Kulin, meg a többiek, többórás foci után (a temető mögötti kaszálóból megtérve) azzal gyötrik a házigazdát, akinek a születésnapját kellene ünnepelniük, hogy nyitva-e már a kocsmá, az út másik oldalán, pár házzal lentebb. Ebédre pörkölt volt marhalábszárból, meg tarhonya, ami mi ragadás, kicsit odakapott, de a halavány kozmás ízt csak Esterházy merészelte szóvá tenni, ezt feleségem azóta is többet emlegeti, mint a Termelési regényt – szóval, a pörköltre is inni kell. Sört iszunk meg ama búzával, árpával érő körtéből főzött pálinkát. És most, óh, az emlékezés örök jelenideje..., 1987. január 11-én éjjel – az egész napos szállingózás után – elkezd halkán, de igazán hullani a hó. Ama bizonyos „országos nagy hó”, tudjuk ma már: az utolsó a mi Kárpát-medencénkben, a faluból se ki, se be, az autók tetején utóbb csak a csomagtartó látszik. Ámbár erről mi mit sem tudunk. Szétszórtan fekszünk, ki hol lelt vacokra, a szobában, konyhában, pincegádorban

(no, ez a szó „valami” irodalomból való, itt nem használják, az biztos), zihál és szuszog, rémálmaival küzd és rózsás csókokban élvezkedik. Mi? kik?... a fentebb emlegetettek egy része, meg mások, kórházi emberek, meg alföldi rokonok, lássanak már hegyet ők is, és hát ők – egy autóbuszsofőr és gázszerelő fia Gyuláról, rokonok – már ölte is, bontottak is disznót. Szemben velünk, városi ficsúrokkal, pláne a kórháziakkal, akik embert bármikor (akár élve is...), de egy derék állatot... Orvos sógorom – a képen látható szőke fiúcska gyermeke ő – születésnapját disznóöléssel kívánja ünnepelni az ősi házban. Itt tart napokra a hó, bezárva mint a mesében – étellel és itallal nincs gond, a szövegekkel sem – Göre Gábor és Hrabal világa egyben. Kezdve a disznó átszétgátolásával egy másik létdimenzióban, addig, hogy aki kimegy a konyhából, mindig megszózza a kint hülő hurkaanyagot, meg addig, hogy Szabados Árpád egy hóba süppedt karosszék magányát fényképezi órákon-napokon át, meg Kurucz Gyula ajándékáig, ami nem más, mint valami vaddisznószírból kevert potencianövelő, persze nem próbálja ki senki, lehet, hogy belekerült a kolbásztöltelékbe...

Ezért az „ingatlanért” – épületnek látszó négy fal és tető meg vagy 3-400 ölnyi kert – az én kezemből vett át vételárként (orvos apósom küldte Pestújhelyről) – bizonyos Keszi Petik János 5000 forintot a hatvanas évek után valamikor. Mondom: vételárként. Hogy is van ez? Ha fölrepülsz a tájnak (Google Earth, 2017), a Petőfi és a lenti, patakparti Rákóczi utca között vagy háromszáz méteres zöld foltot látsz, széltevében is van legalább ötven. Ez volt a Somogyi-belsőség valamikor, biztos, hogy az első világháború előtt. A család két férfitestvére ott a hősi emlékművön. Virilisták tulajdona a „hely”, akik minden négyzetcentiméteréért megdolgoztak – a hegyoldalokban szántókkal, szőlőkkel, legelővel és erdőrészekkel, egyiküknek malma (vagy malombérlete) is volt, ők, az ismeretlen-félig ismert ősök, akik még egy percre meg is tudtak torpanni a napi munkában, hogy kép készüljön róluk, maguknak, de inkább az elgondolhatatlan jövőnek. Körül az élő falu. Ez a örökéletű földész, Fényes Elek szerint (1851) „német-tót-magyar mezőváros, melynek hegyektől körülvétt s átszaggatott határja nagy kiterjedésű, földjei erős művelést kívánnak, szőlőhegye legnagyobb az egész megyében (Hont), de bornak nem a javát termi...” Mindazonáltal a mustadó volt év, hogy a hatszorosa a kapuadónak. Szerencsére nem mindenki olvasta az 1730-as feljegyzést, mely szerint „mihelet a bor a pintzjéjéből kivonyatik, úgy tetszik, hogy mintha az erejét valamennyire elvesztené.” A kommunista tsz-idők persze kiirtják a szőlőt (ami úgy-ahogy magához tért a filoxéra után), gabonát kellett vetni a kövek közé is, aztán meg ribizlivel, málnával próbálkoztak. A pincék meg omlófélben őrizték azt az egy szem hordócskát a kertben szűrt novával, hogy legalább karácsonyig kitarson. Mert ha nem, akkor maradt a kukoricából erjesztett sörféle, vagy amit a kocsmában mértek. Előttem könyvek, papírok, a fülemben a régi témában mesélők mondatai. Valóban a telekkönyv szerint 342 hold szőlő és mindössze 1767 hold a szántó a határ és a belsőség, persze azért bőven van erdő, rét és legelő. És egy 1828-as összeírásban már hat Somogyi nevű férfi van – jellemzően Mártonok és Andrások... Apósom apja 1913-ban már ott van a hat legmódosabb gazda sorában.

Volt itt a funduson minden, amivel bírt a „paraszti szorgalom”, mondom Berzsényies, Vas megyei ízekkel a számban, ahova elrukkoltunk (innen?) vagy negyedszázada – de ezek már legfeljebb a három emberöltőnyi mese-morfonírozások és fantáziálások dolgai. A négyablakos nagy ház a Rákóczi utcában, gyönyörű cserépkályha, konyha, kamrák, színek, boglyák, tehenek, lovak, baromfi, egy emeletes nyúlház az angora nyulaknak, szekerek, hatalmas fa szán tető alatt, ekkor még voltak igazi telek, beton silózó, aztán fölül a gyümölcsös... És hát van-e még olyan agrártörténész vagy etnográfus, aki tudja, hogy mit is jelent a „kétbeltelkűség”? Helyi sajátosság ez és itt is rá a példa nálunk. Mert a kert legvégén egy kis szobácskából-előtérből nyílt a hegybe nyúló boltozott pince. Lehet, hogy volt még mellette gunyhó is annak idején. Egy kisebbfajta kerekded gazdasági egység. Itt állok most és ezt fogom én kifizetni a „telepesnek”, valami pesti családi pénzcsekből. A „birtokból” a diktatúra meg az új idők trehányasága folytán azért maradt „valamennyi” tegnapra is, hogy mára-e, nemigen tudni, mindenesetre legyünk precízek, a rendszerváltozás évtizedeire a feleségemnek (aki a pestújhelyi doktor leánya, az utolsó, aki még mesélni tud az ötvenes években itt töltött nyarokról), szóval marad neki vagy 47 aranykoronányi. Jó, ha itt kiad egy hektárt... itt? lehet hogy már Ganádra, Tölgyesre vagy Letkésre lökték a „földet” a Duna másik oldaláról ideszivárgó „vállalkozók”, meg mindaz a téboly és gazemberség, amit ez az idő hozott a magyar „agráriumba”. Ahogy a hajdani „téeszcsések” összefognak a legújabb idők azonosíthatatlan gazembereivel. Ha mindezt tudtam volna, amikor valami régi november hetedikén félrészegen a faluban bókászunk és szedgettük le a kis vörös zászlókat a lengyel himnuszt kurjongatva, vagy amikor a tájházban MDF-gyűlésen harsogtam a szebb jövőről... Most? A pesti egyetemista tehát „anno” elballag a katolikus parókiára, a szintén Árpád-kori Bányász-templom mellé (Szappanyos Béla plébánosról azt suttozzák, hogy a Mindszenty-per után számúzték ide), és órákig lapozgatja a matrikulát, talál is mindenféle Somogyiakat (Scomoghy, Schomodi, Samodhi etc.), akiknek „elpestiesedett” leszármazottját közelesen feleségül óhajtja venni: nem a pedigrére kíváncsi, hanem az időre. Hogy kerültek ide ők, a család, soha meg nem tudjuk. A XIX. században említik őket és mindjárt rangos népekként. A leghíresebbjük, bizonyos Somogyi Márton törvénybíró, aki húsz éves tárgyalás után maga is aláírja a kontraktust az esztergomi érsekséggel – az évszázados birtokossal – az úrbérrendezésről. Mert hogy – nézzünk meg kissé visszább az időben – ennek a hegyek közé zárt falunak a „német” ősrétege az esztergomi érsekség jobbágyféléje volt, akiket a középkorban valahonnan dél-német tájakról hoztak ide, az arany meg az ezüst, meg az ólom kitermelésére. A hegyek közül sokáig még házasodni se nagyon mozdultak ki, a tótok meg a magyarok közé, a nyelv meg élte a maga „hasznonelvű” életét századokon át, nyelvészeti csodaként. Valahonnan onnan maradtva meg az időben és az időből, amikor a német és az angol szétválása éppen csak megkezdődött. Mesélik, hogy akik Kanadába kivándoroltak innen, a bányában (hol más-hol?) megértették a helyiek angol beszédét. Apósom is, amíg várnia kellett diplomája nosztrifikálására a harmincas években, a német mellett könnyen lett angol levelező is valami jobb szállodában. Hogy ideidéztek egy „szakszerű” mondatot 1969-ből,

arról a tanácsülésről, amely határozatba „hozta”, hogy itt nincs „nemzetiség”, pláne nem „nemzetiségi kérdés”: „ez a nyelv egy eltájszólásodott angolszász nyelv”. (Már elnézést. Akkor miért jártak ide „falkában” a német nyelvészek a hatvanas években, gyűjteni? És lám a hivatal engedékenysége éppen akkorról, amikor benősültem ebbe az emberi térbe és nyelvbe: „A családján belül bárki ápolhatja a nyelvet.”) Itt jegyzem meg (most), hogy egy-két éve telt el azóta (ezóta), hogy egy – utólag ultraliberálisnak minősíthető – tanácselnök, kicsi nyüzüge ember, benősült valamelyik Somogyi-oldalágba – a cigányokat betelepítette a falu legbelsejének öreg házaiba, amik kiürülőben voltak, meg a mellettük lévőekben is inkább csak az öregek szöszmötöltek nap-és hétközben odahaza, a férfiak távoli kőbányákba és építkezésekre ingáztak. Adták az állami kölcsönt a cigányoknak doszt. 1962-ben 113 cigánytelepi lakos foglalt el régi portákat. (Bezzeg Peröcsénybe, ahol a szadeszes Demszkyéknek volt nyaralójuk, cigány be nem tehetette a lábát, sutyorogta a pletyka. Hát a kemencei cigányperre vajh’ ki emlékszik 1782-ből?) A régi időkben (mesélték-mesélik) valami természetes patriarkális magatartás jellemezte a cigány-„magyar” viszonyt. „Hoztam, Mari néni egy kas gombát, meg egy nagy pohár szedret az erdőről, adna érte két tojást?” „Itt van, Juli, vigyed, meg szóljal a Józsinak, meg kellene igazítani valamit”. Innen kezdve évtizedekre vége lett a falunak.

Miután a „mi házunk” is megürült, András bácsi 1969-ben halt meg, felesége, Mari néni – Glázer-lány – leszállt innen a faluvégről és átköltözött maradék rokonaihoz, Katalin nénitől 1979-ben búcsúztunk végleg el, és mi – városiak mind hektikusabban- szórványosabban látogattunk ide..., szóval tizenháromszor törtek be, és amikor már nem volt mit elvinni, hát széttaposták a lekváros üvegeket és összekenték a falat. A szobi bíróság bírása szegény anyósomat – mint „felperest” – gúnyolta és röhögtette ki a padokban dagonyázó cigányokkal (az egyiket Odüsszeuszknak hívták, felejthetetlenül), szegény megözvegyült anyósomat, aki Pestről járt föl a faluba hátizsákkal pár almáért, meg hogy a tsz-nek ribizlit szedjen fillérékért. Szüksége éppen nem volt rá, természetesen. Hogy’ is felejtette volna, ahogy ott állt a régi nagyház ajtajában 1943 nyarán fehér fátolban és virágokkal „fess” vőlegénye mellett az esküvőre menendő?

Mi is az, hogy falu? A hajdani egyetemista „erről” (ha túlzás, ha nem) csak azt tudta, amit Mikszáthtól, Móriczéktól vagy Sarkadiéktól olvasott. Számomra ez lett a „falu”: Nagyborzsöny, amely a hatvanas években minden történelmi istenverése ellenére még őrizte százados önmagát. Ha csak feleannyian, ha lassan cigányosodva, öregedve, de mégis. A létezésnek volt szerkezete – mondom és írom le ma, akkor csak a minden zavaron „túli” rendet éreztem. Volt még nyelv, amit a falun kívül senki nem értett („Bu gájszte, du Mari?” – kérdezte András bácsi Mari nénitől, aki éppen hátára vette a kast), volt pince (faragott kővel, álmélkodom újra, bámulatosan kiboltozva), csak a bort nem volt érdemes kihozni a fényre, voltak nagy temetések, ha esküvők már alig, volt vízimalom, ha nem is járt, volt hajdani – a patakából kikerített – fürdő, ha már a sikló se maradt meg a zöld nyáokban, és voltak még az erdő százados fái között százados fákat vonszoló sodrott vérű lovak, leveses tányérnyi patákkal, de a trágya

már a plafont verte a hidlás mellett, volt erdei vasút, nagy Z betűkkel köhögve át-fel a meredeket, vitte a követ, lefelé meg csavartuk a féket, mint a rosseb, mi is, városi potyautasok... És begyűjtötték a tanácsiak a százéves szötteseket a „kulturba” (amelynek névadója egy „ruszki kém”), amíg azt ki nem rabolják vagy minden tárgyat stikában el nem adnak.

A Somogyiak (Glázerek, Menyések, Kempfek, Prommerek stb.) az utolsó békebeli népszámláláskor németül beszélő magyaroknak vallották magukat. Ezzel az „önazonosítással” sikerült kivívniuk az újabb történelmi fordulat erős rosszallását. Aki német, az náci. (A szomszéd Vili, akkor kamasz, egy-két pohár után mutogat is valami kis teoválast a hóna alatt.) Aki náci, azt le kell löni, ha nő, meg kell erőszakolni, ha túléli, el kell vinni orosz munkatáborba, ki kell üldözni a tulajdonából, „össze kell költöztetni” – aminél rettenetesebb nincsen a magát gazdának tudó és szabadnak gondoló parasztember számára. Közös konyhán másokkal... A semmiből főzni... A semmi munka után járni... A templompadban is minél halkabban énekelni...

Ama mellettem függő kép három gyermeke a főszereplője ennek az egyszeriségében is teljes magyar történetnek – meg a történelmi nyomorúságnak, amit itt – és a magyar tájban talán mindenütt – a paraszti bölcsesség, igazságérzet, méltányosság tesz – ha nem is elviselhetővé, de – legalább – emlékezetre méltóvá. Legyen ez a család is a példa, ha véletlen és éppen ezért szükségszerű: ők úgy örökölték és örökítették meg a vagyont, hogy nem a birtokot (meg a családot összetartó szeretetet...) osztották meg, hanem a részesedés módját mérlegelték. Az egyiké legyen a föld, azé, aki ért hozzá, meg van ereje is, és aki a legidősebb; a másik, a vékony szőke gyerek tanuljon orvosnak, apósom a nagy gyermekkori havak idején sítalpon járt Selmecebányára iskolába, Trianon után meg Grazban tanult szülész-nőgyógyásznak, tehát amíg ő élt, életben volt a Magyar Királyság és élt a kettős monarchia másik fele, az Osztrák Császárság is, ha akarjuk, láthatjuk is: ott van a teljes Monarchia a fényképünkön a kert mögött...; nővérük diakonissza lett, ő „hozományban” kapta a neki járót, Balatonlellétől a Bethesdán át Erdőbényéig szolgált, árva gyerekek között, örök naiv, de térítőhajlamú „schwester” maradt, aki szerint úgy kellett volna nevelnünk a gyermekeinket, hogy azok, ha hibát követtek el, álljanak elénk: „Tessék megverni, mert eltörtem egy poharat... Hirtelen és váratlanul jut eszembe, hogy apósom tanára volt az a bizonyos Knaus professzor is, akit hajdanában az „Ogino-Kanus”-féle fogamzásszabályozó rendszer egyik névadójaként emlegettek, s aki egyszer csak a szülés pillanatában észlelt egy hármas terhességet. Apósommal egyetlen privát kétszemélyes eseményre emlékszem: a közeli Széchenyi moziban (ez Pestújhely színházának épült valaha...) megnéztük a Bosszúvágó című filmet Charles Bronsonnal. Máig sem tudom, hogy lelkében elfogadott-e leánya („Katikám”) férjének.

Hogy mi is a „népi őstehetség”? A városi ember romantikus mítosznak gondolja ezt az „alakot”... Nos, sorsom-sorsunk ajándéka, hogy találkozhattunk, találkozhatam egy ilyen emberrel. Ő volt, aki ott maradt a faluban, gazdálkodni és megtartani a földet. A képen a legszélén áll, fejét leszegő kis buckó gyerek, szorosan apja, a gazda mellett; alighanem tudják: összetartoznak. Feleségem nagybátyja, András, azaz

Drajzi bácsi, ahogy itt szólították. Hogy a paraszti munkák mindegyikéhez értett – amíg volt hol és mit végezni – , abban biztosak lehettünk, hogy minden pusztulást és pusztítást valami csöndes nyugalommal vett tudomásul, azt tapasztalhattuk. Nem fatalista volt, hanem kötelességtudó, és az se valami folyamatosan „fentebbi célra” függesztett szemmel, hanem mert nem kételkedett: ha a világban nincs is rend, az életben igen. Harminckét éves korában lett a maga ura, minden felelősséggel együtt. Derűs volt, csúnya szó el nem hagyta a száját. Ha egy halkabb szitoknál az csúszik ki a számon, hogy „az is...”, azonnal átváltok „istrángra”, ahogy ő mondta, vagy „iskolára”, ahogy apám. Ő volt a gazdafiú, felesége, Mari néni a szegény lány, mégis ő volt az, akit úgy kellett levágni a kötélről, amikor ott kellett hagyniuk mindent, kettejük közül ő nem bírta elviselni ezt a felívelést és le hanyatlást. Gyermeük nem volt, régen – ha igaz – egy hideg télben Marit és nővérét (Ágnest, azaz hogy Najzit) behajtották a kenderáztatóba... Ez is legenda. De az valóság, ahogy András bácsi unokahúgának meg nekem a jövőendő házaseletről csak ennyit mond: „Mindig külön feküdtünk le, mégis mindig együtt keltünk föl.” Ez is útravaló. Meg az is, hogy minden szakismeret nélkül is lehetsz mesterember: amikor semmijük nem maradt, összeállított egy gattert, vágta a keményfarönköket deszkának, a szomszéd segített ráemelni a mázsás bikafákat (hozom a szót Vas megyéből) a gépre. Pár napig ment ez is (soha már meg nem tudom, villanymotort vagy benzineszt varázsolt bele), ahogy látták, működik, azt is elvették. Itt tanultam meg nála, hogy mi a tüttös. Azóta is gömbölygetem, ha disznóölésbe vágok – persze már régen más megyéiben az országnak. A hólyagot jól mossuk ki és töltjük meg kolbász hússal. Beféfér vagy három-négy kiló, jöjjön a hideg füst, aztán akasszuk pár hónapra szellős helyre. Nos, ha tavasszal megvágod egy legalább harminc centis élhosszúságú késsel egy lapos tányér nagyságú és formájú mit is kapsz, no, erre nincsen szó. A széle barnásabb, közepe rózsás. Jöhet a serpenyő, egy kanál zsír, 6-8 tojás. Egy embernek sok, háromnak kevés. Soha se előtte, se utána nem forráztuk úgy a disznót, hogy a bádognakban láncokkal forgattuk, aztán jött a szalma meg a tűz. Hogy milyen lett a bőr ezáltal, azt csak az tudja, aki sokféle kocsonyát evett már életében. Meg az is maradjon meg az emlékezetben, hogy megöregedve, asztmásan, ha másként nem ment, úgy szedje a tsz-földön az epret filléres munkaegységért, hogy egy kis sámlira támaszkodva csússzon előre meg előre. Meg a málnát, a ribizlit, aztán be a „léüzembe”. Ha bableveshez jutok, frissen vágott nyers hagymát eszem mellé, tőle láttam, és kedvemre valónak találom lassan félszáz éve, és ahogy régi paraszti étkezésekről olvasok, előttem Mari néni, meg András bácsi, ahogy reggelire tegnapról maradt leveskét kanalaznak. A tehetség? Leül itthon öccsénekél Pestújhelyen a zongora mellé, egy-egy ujját átfog két három billentyűt, halkán próbálgatja, aztán pár perc múlva már szól a zene. Presbiter volt, akinek tiszte, hogy jól hallhatóan énekeljen – kottát nem ismert, kitalált magának valami egyéni dallamrögzítő rendszert. Apósom is így tanult meg, magától, tanár nélkül hegedülni, hogy aztán a fronton felcserként a mulatozó tiszteknek (mintha egy ilyen poharazós-nótázós képen maga Jány Gusztáv is elősejlenék, akinek apám soha nem bocsátotta meg azt a hadparancsát, amelyben elvette a front katonáinak becsületét),

szóval apósom – majdani nászuráról mit sem tudva, csak ugyanegy orosz levegőt lélegezve – húzza a kuplékat és a magyar keserveket, hogy a tiszturak meg mind újabb csillagokat varrassanak a gallérjára. Családi mesék, ahova oly szívesen vonnám be az én familiám városi történeteit, amik éppen olyanok, mint ezek, a különbség csak stíláriis: a föld helyett gyár és esztergályos műhely, meg félbeszakított egyetem, az elvett ház helyett lebombázott lakás, a kitelepítés helyett hadifogság és börtön... Mindhárom Somogyi-testvér Pesten halt meg: 1969, 1979, 1983. És így tűnt a falu is el az időben, a kétezer lélekből ekkorra talán ha nyolcszáz maradt. Apósom családi körben, abban a kórházban, ahol fia lett főorvos, aki mondja neki az utolsó előtt napon, hogy „Holnap hozok be egy tévét...”, „Nem lesz holnap...”; Katalin nővér egy evangélikus szeretetotthonból távozik; harmadikuk – a legelőbb, ahogy a legidősebbhez illik – András bácsi, itt a pestújhelyi ház sarka mögött, asztmásan, köhögve, elfeketült arccal, körmével a vakolatot vájva fulladt meg. Apósom meg biciglivel rohant haza a rendelésből. „Hát ez nem volt egy szép találkozás”, ennyit mondott, amikor tudomásul kellett vennie, hogy csodát nem tehet. Egyébként András bácsi kezelésre jött, éjjel én mentem a faluba fölkelteni a feleségét, akinek szólni sem kellett, tudta, miért és ki nyitja rá az ajtót. Utóbb megörökölttem András bácsi csizmáját, ugyanolyan ünneplő darab ma is, mint volt félszázada, éppen jó a lábamra. csizma? Előttem most, azaz ötven éve, két levél, ugyanegy kockás papíron, Mari néni és Katalin néni gondosan formált mondatai, férjük-bátyjuk halála utáni napokból, Pestújhelyre „Kedves Szeretteinknek”, nekünk. „Összetörten írom e pár sort. És arra kérlek Benneteket, hogy küldjétek el a számlát a Koporsóról, mert már különben nem adnak a temetkezésre semmit... Nem azért, mintha..., de ha jár, akkor... Katalin hozzáfogott András lábbelijét elrámolni, és minden-minden egyes darabot megsíratunk... Gyászba borult sógornótök Mária.” „Bizony nagyon üres a ház, a keze nyoma meglátszik mindenütt, még az ő darálásából etetjük az állatokat, még az ő tanácsa szerint teszünk-veszünk mindent..., mint árván maradt lelkek sírunk. Különösen magunkat, mert neki sokkal jobb a mostani állapota, mint volt azelőtt. Bárcsak tudnánk egész hittel elfogadni, hogy Isten jót tett vele és velünk ezzel a nekünk nagyon nehéz tétével... A számlát küldjétek el... Jó lesz, ha kapunk valamennyit. Katalinotok.”

És hogy ki is ez a Keszi Petik János? Aki most is itt áll előttem szótlantul, ujjait zselléresen morzsolgatva, vastag szemüvege mögött nincs tekintet? Ő egy „telepes”. Így mondták itt. Ő egy magyar paraszt, alighanem igaz magyar magyar, akit pár kilométerrel északra vertek föl az éjszakában tegnap az újsütetű államalakítók, a tótságukat leplező csehszlovákok, hogy „no, arra van az Ipoly”, ha holnap itt találunk... Rajtad meg a kölkeiden kívül minden marad. A ház, a földek, a színek, az állatok. S aztán idegenben? Az ember csak nem úgy gazdálkodik a máséban, mintha mindig is a sajátja volna. Így lett előbb-utóbb a két utca – Petőfi és Kossuth – közötti hatalmas udvarból-tündérkertből elvadult bozótos, lappangó cigányok felvonulási területe. Idegen maradt az ajándék „juss”, idegenek maradtak ők is. Nagyörzsönybe vagy száz elüldözött magyar családot telepített be a Felföldről a kelet-közép-európai testvériség. Az aljanépek persze mindenhol ott gyülekeznek, ahol lehullik valami,

vagy ahol a hajdani valós-vélt sérelmeket meg lehet torolni. Itt is a dologtalanok, a templomkerülők vitték az ügyeket. Telepesben is, honosban is. Mutattak egy házat a régi cigányfertály felé, ahova állítólag Rákosi hóhéra telepedett meg. A faluban négy templom túri a történelmet, papjaikról nem beszélnek az emberek. Mari néni naplóféléjében súlyos átkok olvashatók arra a családhoz közeli református püspökre, Péter Jánosra, aki évtizedekig Kádár külügyminisztere volt; Bécsben egy evangélikus püspökelnöknek, Káldi Zoltánnak a galádságairól szövögeti csöndesen és megbocsátólag a szót Szépfalusi István – aki Nagybörzsönyben légátuskodott emigrációja előtt; de hát ahhoz a lelkipásztorhoz meg mint szóljunk, aki 1919-ben a direktórium elnöke lett? A palástját persze elveszi az egyháza, ám Rákosi majd visszaadja a tábori püspök vezérőrnagy csillagaival díszítve. Szimonidesz Lajos volt, őrizzük meg az ő nemtelen nevét is. Imádkozó sáskák, dünnögi bennem a vasárnapi kereszt(y)én(y), aki évtizedek óta ott téblábol a luteránusok meg a reformátusok között, lassan már olyan távolságra mindkettőtől, mint a pápistáktól vagy a zsidóktól.

Persze ez már mind csak szó. Legfeljebb halvány kitalált-elképzel képek sorozata, rávetítődve az út, azaz az utazás képeire: előbb az emlékezet tájai, aztán a mindent átírva visszaigazoló valóságé. És már otthonról, a ház elől indulva. „Emlékszel, amikor még végig kellett menni Vácig a Duna-parti úton, előbb a lepukkant régi Palota, se falu, se város, itt kezdtem valamikor az elemi iskolát, kétszer átbaktatva naponta a földes főúton, a Rákos vagy talán Rákosi nevezetűn, íme az örökéletű lidérces villa-mossines aluljáró, fel kellett kapcsolni napfényben is a lámpát, megcsillannak alattunk a tócsák még szárazságban is, Babits baktatott erre az estében, itt a Cérnagyár, orosz laktanyák, vízművek, kék dizelfelhőben a sok busz, a fóti elágazás, „magasan megy borban a gyöngy...”, aztán Szob előtt..., a Duna fölött az a csodahátsor Kismaroson, az út mintha hullámvasúton, jobbra az a magányos, erdőszéli kőház, zárva-némán, „Meg kéne venni”, morogják az utazó évtizedek, „Egy éjszakát se bírnek ki itt”, régebben még a buszablakból, Szob-Nagybörzsöny viszonylat, határ, kőszállító, kisvasút az Ipoly a fák mögött, hogy’ lehet, hogy az már egy másik ország, most meg ha átmennének Letkésnél, euróval kellene fizetni a sörért..., atyaég, és jönnek jobbra a hegyek, hullámzanak be és egymásba és a mi időlegesen birtokba vett látóterünkbe, aztán Ganádnál be és föl jobbra, balfelől meg a rendszerváltozós minapában állítólag struccfarm és kigyótelep, magyar élettér, fel-fel aztán egy meredek bal és jobb kanyar után ott a falu, koszorúban az erdők, az irtások, a szántások, nem lehet nem lassítani, noha mindezt számtalanszor láttad, most sem tudod elhinni, hogy miként teremthet a természet szépsége békességet a szívben... És már várnak a temetőben a mi halottaink, ha itt nyugszanak, ha másutt...”

A prészáz, amit elad nekünk – mint több száz éves tulajdonosoknak – Keszi Petik János, pár évig még épülget, „hatos” téglafalak vagy olcsó betonelemek tagolják, kicsi konyha is kerül, zuhanyozóféle angolvécével, az ágyakat-székényeket-székeket megnyezi a gazda, a munka már mind nehezebb, marad a nyugdíj, jönnek a betegségek, aztán tűnik a szélesebb rokonság is, romlik a falu, a kert még egy darabig kitart. Szegénység mindenfelé, elgyávulás, befelé fordulás, hazug, bugris és tolvaj vezetők, a

népben mélyen a büntudat – azért, mert él? És mégis... Ekkor válik ez a házacska és kert és maradék emberi közeg családi mitológiává. Ahogy elveszíti eredeti szerepét, önmagát, ahogy kívül kerül a természetes renden. A „városiak” kezdik azzá alakítani, amiben ott a múlt – fáival, meséivel, sétaútjaival –, de csak jelzésként. Jönnek a gyerekek, a távolabbi pesti (alföldi) rokonok és akik hozzájuk kapcsolódnak. Az a fiatal házaspár generáció fedezi fel újra ezt a helyet, amelynek éppen csak, hogy van lakása, de csak az – az meg csak a „hétköznapiakra” érvényes. Hát az ünnepek? Hát a hétvégék, ha munkanap is még a szombat... A ragyogó nyárközépi hetek, a hűvöskés alkonyattal, a kertben a kövek között sült-fővő ételekkel, a nagy kerti faasztal körüli üldögélés, alma, dió, bor, a csivitelő gyerekek („megyünk holnap a kisvonatra?”) Egy-egy öreg mesemondásra hajlamos szomszéd. És a barátok – nekem a Mozgó Világ emberei, egyetemi kollégák, írók, festők, mind fiatal házaspár, apró gyerekek nézik szorongva a sárban a vaddisznó nyomokat, valaki egy óriási pöfeteget talál Tölgyesen a tehénistálló kifolyásánál (csatorna...), fekszünk a nyárvégi csillaghullásban és szól a csöndes ének, egyetemista tanítványaim, akiknek minden egzotikum, úgy bámészkodnak mindenre, mint tanáruk vagy negyedszázada, sógorom orvosbarátai, pestújhelyi „helytörténészek” (Ó, a Népfront, mint valami szabadságféle csökkent záloga és terepe... Szerény kis privát szféra..., a „helyi” értelmiség...) Eszkábálunk kerítést, ültetünk pár gyümölcsfát. Olcsó autók fürdenek az utcai porban. Orvos sógorom a legjobb barátom, egy házban lakunk Pestújhelyen is, együtt a kertben, gyerekek itt, gyerekek ott, együtt kettesben a szomszédos kocsmában, ezen a helyen írták alá vagy hatvan-hetven-száz éve (így ballag visszafelé az emlékezés ideje, mintha előre haladna) Pestújhely, azaz „a vasúton alóli földek” alapító nyilatkozatát a kemény galléros atyák, oldalt mintha Antall miniszterelnök úr öregapját rajzolná a fekete ruhás csoportozatba a képzelet, záróra után – már a potyázó rendőrök is elhúztak a belső szobából –, Pintér úr slagozza ki a nyomainkat, a poharak maradványait összeöntve honorálja magát, Kádárral együtt állította a kuglit a Szabó kocsmában valamikor, a házunkat magunk építettük, ahogy szedjük ki a forró téglát a kemencéből Pilisvalahol..., itt (meg főlváltva a többiekkel) dolgozik kalákában „nagy generáció” irodalmi, művész- és tudományos életének jelentős hányada, és hány meg hány szombaton szaladunk le kettesben, ügyeket intézni az S-százassal, Börzsönybe, a régi hullámokat vető, majd a „vízlépcsős elmeháborulat” miatt össze-vissza tekergetett nagymarosi országúton, a kezdő orvos és a nevelő tanár, vettünk egy méter füstölt kolbászt és egy vekni kenyeret, de a Szent István templomig már csak a morzsája maradt. Ez az a történelmi idő, amikor végleg megszűnnek a történelmi közösségek, ám mindennél erősebb az igény a baráti-szolidáris csoportosulásokra. És nem szándékosan, programszerűen: csak azért, mert jólesik kijönni egy-két napra abból, amiben vagyunk, amiről – azt hisszük – ezt mérte ránk véglegesen a sors. Mennyi évnek kellett eltelnie, amíg letisztult a kép, ami ekkorra már természetesen történelem lett, história, ha állni is „lát-szék” az idő: a mi generációs emancipációnk és szocializációnk egybeesett a régi Magyarország eltűnésével. Amiről csak az iskolai raktárak elkoszladt térképállományából sejtettük valamennyit, annyit, hogy volt. Meg öregapáink „irredenta” első-

lásaiból. A betiltott háborús kuplékból, amit öreganyánk zümmögött vasalás közben. A felnőtté válás lépett egy korosztály, úgy hogy megszűnt a falu mint falu, elfoszlott a városok polgársága és régi hivatali világa, a kis boltok, el a hadirokkant trafikosok, a lómészárszékek, a parkőrök, a lámpagyújtogatók, a jegesek és a szénlehordók, el azok, akik még villanyost mondanak, el a létezés sok száz éves rendje, el a szavak, a tárgyak, minden amit tulajdonodnak éreztél öntudatlanul. Ingázás, háztömb-rekonstrukció, fekete vonat, házbizalmi, hogy az utépítésekkel fesztelenül átvágják a ház sorokat, százados lakóközösségeket – lakás-bolt-iskola –, állami ünnepek a közös szokások és rítusok helyett, keresztelő helyett névadó, jegyző helyett tanácsitkár, az új idők csodája: a lakótelep, melegvízzel és távfűtéssel, szortyognak a csövek éjjel-nappal, a szomszéd vízöblítési apparátusával kánonban, táj helyett tapéta, a temetésen, hogy kapjál munkahelyi segílyt, a lelkész helyett hadd beszéljen inkább a kövér tanácsai ember, a panellakásban az első dolgod az, hogy másfél méteres folyosó szakaszodat ráccsal zárod el a szomszéd elől. Aki még akkor is ismeretlen, ha a hullaszállító zörög odaát a pléhládájával. Hol vannak a rokkák, a trüümök, a faliórák, a lógó fenekű dédapai bőrkarosszékek, a falról az obsitok, a fiókból a millpengők, öreganyánk porcelán éjjeliedénye, a paradicsompasszírozó, a fényképgyűjtemények, régi városok képeslapjai, szalaggal átkötve, hova tűntek az afféle szavak, mint auszkusz, kulló, slusz, centerhalf, hurkatöltő? Hová a piacon vett élő csirke, ahogy péntek este a vízcsaphoz kötve gyanútlanul csipegeti a kenyérmorzsát? Trianon csak a magyar történelmet tette végleges zárójelbe, 1945 csak a magyar életet, a hatvanas évek viszont a létezés mélyének szerkezetébe vitték be a végromlást, mint a nagy birodalmi-globalista előjáték a filoxerát a maga idejében – és mennyivel pontosabb erre is a gyökértetű szó. Csak hát az évek, mi egyebet tehetnek, múlnak.

A gyerekek meg nőnek, generációról generációra. Legnagyobb unokám huszonegy éves, a legkisebb nyolc. Most – ami legyen továbbra és újra 2017 – észlelem, hogy egyikük sem járt még itt. A rezsimek változnak, a családok megállapodnak, a kapcsolatok nem mindig állják ki az idő próbáját. A betegségek minket is megtalálnak, néha már az is gond, hogy halottak napjára idejőjjünk. Mind többeket kell látogatnunk a pesti sírkertekben is. A ház magányosodik, pár évig itt tartja a birkáit valaki, már betörések se nagyon vannak, a vegetáció zavartalanul működik, örökösödési problémák. És mégis. Minden megvan, amíg mi vagyunk, de talán tovább is. Nézegetem a régi fényképeket, ez él, ő már nem, de most életre kel. Itt egy kitöltetlen recept a Bethesda kórházból a harmincas évekből, még öt jegyűek a pesti telefonszámok, a másik oldalon valami „huszárcsók” receptje. Itt szolgált sokáig diakonisszáként Katalin testvér, aki még nyolcvan felé is zöldségeskertté akarta változtatni a füvet pestújrhelyi házuk körül. Ahova azért is jött „látogatóba” az ötvenes években András bácsi, hogy zsírt meg tojást vegyen. Ez a „látogatás” azt jelenti, hogy fűtő volt az ELTE-n, ahova majd az unokahúga fog járni egy-két évtizeddel utóbb. Mert pénzt kellett keresnie: otthon nem tudta „kitermelni”, amit kiróttak rá kötelező beszolgáltatásként. Hallom, folyik a vita Nagy Imre megítélése körül, nem szólok hozzá, pedig volna mit mondanom. Évtizedekkel később akad kezembe egy Népszabadság-kivágot

1958-ból, a Nagy Imre-per zárójelentése. Miért tett el ezt egy tizenhárom éves kis-kamasz? Bár éppen a születésnapján történt, ami történt. A feleségem csak egy mondatot mond csöndesen a mai bután hangoskodó komcsizóknak és kágébésezőknek: amikor 1953-ban miniszterelnök lett, a falu föllélegzett, hazatértek páran, nem tudni – mert nem szabad tudni – honnan, András bácsi is hazaköltözött és újra ott élt, ahova született: itt a föld, ha el is vették, itt a ház, ha koldusporta is, és ott a kripta, ha nem is volt pénz mindig a betűk aranyozására, meg a templom, ha az Úristen félre is nézett, amikor valamelyik méltatlan szolgája az oltárhoz lépett. Egyház – ami beszötte a régi életet. A mi családunkét mindenestre. Apósomról tudom – leánya mesélte, ő ilyenféle dolgokról nem beszélt –, hogy Albert Schweitzer példája vitte őt az orvoslás felé. Ma még ismerik vajon ezt a nevet a bűnbánó liberalizmusba beletorzult németek? Akik – mondhatja velem az elemi magyar és kismemzeti németellenesség – már legfeljebb (újabb) lapátot cseréltek Európa sírjának megásásához. Hát Afrika, ahova Schweitzer gyógyítani vonult, leprások ezrei közé? A kórházának Lambarénében egy jobb Európa mitológiájában kellene fénylenie. Az országa, Gabon, a béke és a tehetőség szigete Egyenlítői Afrikában, igaz, hogy a magyar Wikipédia nem érezte szükségét annak, hogy a hely leghíresebb polgárának és halottjának a nevét leírja. Teológia, orgona, filozófia, medicina, el Isten szegény fekete gyermekei közé... Ez is a huszadik század. A mélyben talán működtek olyasféle „közös osztók” a példakép és ifjú börsönnyi tisztelője között, mint az evangélikusság, a perifériális német nyelv mint muttersprache, meg a hivalkodástól zsigerileg irtózó altruizmus. Vagy filantrópia? A Bethesda volt a központja a Filadelfia Diakonissza Közösségnek, legendás grazi, kőszegi protestáns német lelkészek munkálkodása eredményeként. Minden évben az övek az egy százalékom. Élén a Bieberauerek-Bodokyak. Egy bizonyos Mihály „igen kemény igehirdetéssel” búcsúztatta Haynau tábornagyot. Apósomnak és Katalin nénjének is ők adtak otthont a nagyvárosban. Szép magyar képlet a maga történelmi szomorúságával együtt. Az egyik testvér marad paraszt, őrizetére bízva századok hagyománya. A nővér ezt a lelki hagyományt emeli úgy az Isten közelébe, hogy lemond a családról. A harmadik gyereknek kell elfogadni a „magyar” polgárosodás nagy kihívását: nem elég, hogy parasztgyerekből „első generációs” értelmiségivé kell válnia, de ezt tovább örökíteni a gyerekeiben, unokáiban. Ennek pedig ára van és volt. Apósomat örök magányosnak látom. Életteret és osztályt váltott. Faluból városba került, ha végül is a nagyváros családias szerkezetű perifériáján lelta meg a maga szűkös létkereteit. Meg történelmi sorsképletet. Protestáns egy katolikus értelmiségi közegben? Paraszti vér a városiak között? Csöndes a harsányakkal együttélve? Német fajta az alföldi tót-jász és ki tudja még miféle kevercsben? A környék szeretett fehér hajjú, alig-alig szóló, „doktor bácsija”. Aki elő-előfizet tejre a legszegényebb öregasszonyoknak. De akit meglátva, ha nagyritkán betévedtünk egy-egy étteremben – mondjuk Börsönyből jövet Nagymaroson – a legzsiványabb pincér is vigyázzba vágta magát. Nézem a fényképeket a feleségemmel: „Emlékszel, hogy húzogatta a száját Esterházy, amikor belekóstolt a tarhonyádba? És azt tudod-e, hogy az utolsó orvosa Bodoky György volt a Szent Lászlóban? És milyen jó, hogy évtizedek után az utolsó

könyvhéten – az ő utolsó könyvhétén – még kezet foghattunk... Ha emléktábla lesz a börsönyi házon, rajta lehetne az ő neve is. Csak hát a fal megmarad-e megvan-e még egyáltalán?” Mi tagadás, többször írtam ilyen-olyan cikket Nagybörsönyről. Az elsőt még talán 1970-ben a Népszabadságban, vörös farok a végén, ha szokványos is, ma már enyhén belepirulok. Én írtam „hozzá” vajon vagy a szerkesztő? Valós riport a szegénységről, a pusztulásról (természetesen kerülve a kitelepítés-betelepítés nem túl távoli emlékeit), olvasom, valaki így beszél: „A községi könyvtár nem is annyira a kultúra, mint inkább a járványos betegségek terjesztésében játszik szerepet.” És a végén: „Látletünk egyoldalú. Reméljük, nem sok falu ismer magára...” Óh, ez a pártállami-népszabadságos plurális majestatis... De az „új útra lépés negyedszázados évfordulója őszinte számvetésére kötelez.” Akkor írtam le és most írom le ezeket a sorokat, elnézést kérve azoktól, akiknek sírjai között bóklászgatunk évről évre. Egyszerre szűkül és tágul a világ. Itt már soha nem lesz olyan élet, mint volt a második nagy háború előtt – hogy az utcabeli pék sütötte a kenyeret, a szomszédba mehettél tejjért, ha nem volt vagy éppen borjat nevelt a tehened, ha Pesten volt dolgod, a szomszéd orvos fia segített elintézni, hogy az egyházi emberek együtt tarokkoztak az iskolaigazgatóval meg a bíróval, németül és magyarul is érvényes volt a tromf, hogy a fél utca férfiai együtt jártak az erdőre, meg a község ház földíszített udvarára, hogy eljátszották „börsönyiül” a Mágna Miskát, hogy az orgona rendbetételére mindig megvolt a pénz... És mégis – ma (ez az időhatározó évtizedeket jelent nekem- nekünk, idevalósiaknak...) minden régi ház a helyén, egyik omladozva, a másik kissé (városiasan) „kiiperítve”. Annak idején azt mesélték, hogy itt forgattak filmet az amerikaiak Kálvinról és Barbara Streisand játszott benne – megmaradt itt a svájci XVI. század? És itt zajlik a Te, rongyos élet is – óh, azok az ötvenes évek. Amikor Mari néni írja a naplóját, hol mártogatós tollal, hol pedig megnyalt hegyű tintaceruzával. Ez az első oldala, bár ezt mintha András bácsi írta volna: „1952. Márc 8 án léptünk be a TSzcs meglelt ígérve hogy 50% beadási kedvezménybe részesülnek és a végén be kellett adni az összes baromfit az össze tojást hizott ludat 6.80 kgr. és 26 kiló sertés hús helyet 88 kgr kellett leadni. Dacára annak hogy 2 kath. hold búzát adtam a csoportnak és 2 hold lucernát. Megkértem e csoport vezetőségét hogy segítsenek ki 26 kgr sertés hússal, de ők megtagadták. Így én kénytelen voltam munkába állni mert nem lett volna kitarásom. 1952 Dec 15én este a gyűlésen a feleségem megjelent ahol a vezetőség kijelentette hogy mi nem számítunk tagoknak, tehát sem pénzben sem terményben nem jár semmi. A tanács Elnök is kijelentették hogy 24 órán belül vissza adják a földet, de a föld egy drb sem volt megszántva” Elvett ház és tehén és üsző borjú és kézi szánkó és tönkre tett fűrész és teknő és kötelezően megszántatott két hold és kádak és dézsák és zsetárok „és fel jelentettek a járásnál hogy mi nem tartjuk tisztán az álatokat. Tehát mindig áskáltak.” Aztán jönnek a jegyzések 1953 júniusától. Kezdve: „9. Kedd. Reggel eset. 10. órákor a Homokra kukorica kapálás és igen megázta, András az ólat csinálta. 10. Szerda. Andrásom beált munkába és faradtan megjött, a farkasvölgybe voltam (olvashatatlan) ért, mostam, foltoztam és egész estig kerestem a libákat de nem lettek meg, szomoruan mentem nyugovóra, de nem tud-

tam aludni.” Mindennapok. És magyar nyelven, olyan betűkkel, amivel akkor mindenki írt – tanár és paraszt, hivatalnok és előmunkás. „Hanzibácsinak 44 Forintot 3 kgr kukoricáért és 1 kgr árpaért.” „A Nagyt úrnak elvittem a csirkét és 4 Frt tott.” „Józsi kapott 3 m. 80 Frt egy mázsát, nekünk nem szavazta meg a tisztelt előljárogás.” „Meghalt a Grósz Gyuri, este ott voltam énekelni.” „Betakartam a zöldséget, ki mostam a katlant, fölcaptam a talajt. Ida hozot hurkát. Továb krahicsoltam.” „Este a itt volt a rendőr a (olvashatatlan) búza miat.” „András kántorkodot, kelt 1 db csirke.” „Pesten moziba. Pestujhelyen Templomba.” „Kesziéktől 1drb malacz 10 kgr 375.” „Bevezették a Villanyt.” „Aztán sütöttem szalajkát.” „A suszter műhelybe vittem az András egycsizmáját és a bakancsokat.” „Reggel a Templomba – Az Úr gondot visel rólunk.” „Megjöttek az én kedves vendégeim Márton és Veronika Kati. Dél után Katival őriztük a libákat a pázsiton.” „Katival cseresznyézni.” „Kis Katival a krigbe én kötöttem Kata a ribizlit szedte. és jött az eső.” És Kati itt törölgeti a szemét mellettem. „Megint befejeződött egy fáradságos hét.” És íme ez lenne a Petőfi utca 35? „Meszeltük a kis présházat és át vittük a butort.” És még egy szál az idő mélyéből. „jött a Piaristáktól levél” – ez bizony az ELTE hajdani Duna-parti épülete, ahol – hadd mondjam még egyszer – András bácsi időlegesen fűtő volt, s ahol éppen tíz év múlva megismerkedik Kati és az, akivel a családból utolsóként emlékeznek mindarra, ami..., azaz: minderre. És persze „itt” van szegény Katalin néni, aki mintha ide-oda térülne-fordulna testvérei és alkalmi munkahelyei között. Ő csak a kiadásokat (és nagy néha szerény bevételeit, pl. „karácsonyi segély a szeretet szolgálattól”, „Bethesda részesedés maradvány”) jegyzi és összegezi a lapok alján. Mikre költött... Vállfa, harisnya, kendő Marinak, posta, M. N. D. Sz. tagdíj (Teremtő Ég!), meleg nadrág, egyházi adó, géptű, ruha festék, cipő talpalás, blúz varrás, mozi 2X, ablak betevés, Bodrogkeresztúr templom szentelés, békekölcson (Te Jó Ég!), csomag feladva (Pest-újhely), bokafix, Börzsönybe 1kg cukor és 1 szappan, 2 literes demjon, krumpli cukor gyermeknek, ing megvarrása, két pár cipőfűző, árvaháznak, Cukor, testvérsírokra, színház (garabonciás diák), Katikának 22-re 10 forint (Alexa Károlyné született Somogyi Veronika Katalin születésnapja: szeptember 22-e), vesszőkosár, hajóút, két liter bor Marciéknak, árvanap, dal est, mozi és fésű, sárkefe vakoktól, Bokoky dr. bor Húsvétra, hajolaj... Egy magányosnak „mondott” élet, amely sorssá emelkedett, mert egyben volt itt a személyiség, a Gondviselő Isten és sok-sok ember mint család, meg a szüntelen munka, meg az észrevétlenül megélt história – a szemed egyszerre a földön és az égen.

Hogy az a kis vasajtó nyitva volt, ami talán csukva még ma is megvan a főtér egyik beugrójában... És amiről tudom (talán már csak én?), hogy Bálint Endre festő nagybátyja árulta itt a süveg-cukrot meg a petróleumot, a kaszakövet meg a szagos szappant. És hogy erről „a lapomnak” – a szombathelyi Életünknek – azokban az éveiben lehetett olvasni, amikor én először torpantam meg a Szent István-templom megfejtetlenül rejtélyes törökös-tatáros portréfrízei előtt. És amikor véletlenül belebotlottam abba kis temetőszéli kapuba, ami mögött héber és német betűk vigyázták az örökkévalóságot. Erről is írtam valaha, valahova pár sort, és percek múlva jött a nyug-

tázó levél Jeruzsálemből. Attól a Kőbányai Jánostól, akinek a felesége, Eszter Russo most – most? van-e még jelentése ennek a szónak? –, a nyár végén állította ki a képeit itt a faluban, akinek héber köszöntőjét férje magyarította a „börzsönyieknek”, ama másik helyi lokálpatrióta, Heller Ágnes társaságában, aki itt mondta tollba emlékiratát, és éppen Kőbányainak, és akinek óbudai zsidó-kisnemzeti gyermekkorá ugyanúgy részese a magyar spirituális hagyománynak, mint a német-kisnemzeti Kemfeké, Glázereké, Trommereké. Mi ez a spiritualitás? Ahogy a „német” arcok találkoznak egy magyarul „otthoni” térben a „zsidó” sírkövekkel. Mit tud ez a falu – még mindig? –, hogy ezt mondhasa egy távolról itt kikötő „vendég” a maga őszövétségi veretességű nyelven: „Az életemben meghatározó keresztút metszéspontja Nagybörzsöny.”

Most? Visszaülünk az autóba az ősze délelőttön a temetőkapuban, csokrainkat letettük, az avart kicsit félresöpörtük a márványon, a pad korhad, mindenfelől nyomulnak az indák a szomszédok süppedő sírjairól, meggyújtjuk a szélben a gyertyákat, talán kitartanak, amíg a kapuhoz érünk. Gurulunk lassan a Petőfi utcán, a 35-ös számnál nem lassítunk, nem is szólunk, csak egymásra pillantunk, nyomasztóbb most minden annál, hogy a feleségem a régi cseresznyeszederésekről kezdjen mesélni, meg arról, hogy a parasztgyerekekkel „tumpot” építettek a patakba; talán azon meditálunk, hogy kivásároljuk-e (újra...), most már nem Keszi Petiktől, akinek sírját nem találjuk, hanem a távoldó rokonoktól azt, ami itt van – volt és lesz – és aztán, mi is legyen. Miért is próbálnánk bejutni? Voltunk – ki tudja már, honnan talált kulccsal – odabent valamikor, valamikor, még a friss látványokat megőrző emlékezet idejéből. A levelesládában papírmasszává ázott-gyötrődött küldemények, a szülőindák minden fát beszöttek, a cseresznyefát, pedig még én ültettem, alig bírnám átfogni, ha kedvem is lenne hozzá, ronda penészfélék tapadnak rajta, két-három szemmel kacérkodó méz-édes fürtök, bogárzizegés, embermagasságú csalán, kimarjult minden, a föld, a deszka, a házfal, évek óta pókhálósodó villanyóra, bent meg a pár éve frissen elmosogatott tányérok, a budi csak sejlik a betonból kinövő meggyasarjadékok mögött, ott-e még a szellőző lukban az a kétszáz éves felére rongyolódott Schiller-kötet, hát benn jobbkézre a Szabad Föld felvágott lapjai a szögbe szúrva?, rozsdába takarózó kések, egy penészes retikül, szatyor tele sörösüveggel, valaki egy pillanatra letette, hogy rágyújtson, mielőtt elindulna visszaváltani vagy telire cserélni őket. De egernyomot nem látok és a madarak, a madarak, soha nem látott színekben röppennek föl a vegetáció biztosnak hitt derűjéből, a kút is benöve vadszederral. „Látod, eddig volt a régi pince. Lenézünk? Minek, már évek óta beszakadt a végében a boltív. Rá a szétrohadt krumplira. Meg az a sok meztelen csiga. Menjünk föl a padlásra? Mi lehet András bácsi maradék tölgy- meg diópallóival?” A főtér baloldala olyan, mint volt, az évek óta zárt bisztróval, bolttal, „tanáccsal”, a régi nagyházhoz nem megyünk el, ki tudja, kié, a téren cigány is alig, az út nem javult meg, félszemmel észleljük, hogy a zárt kiskocsmán rovásírásos felirat (aligha a Szent István-templom építése előtti pogány időkből), ám ahogy közeledünk a tér másik sarka felé az évtizedek óta néma vízimalomhoz, meg túl a kishídon az evangélikus templom felé, mintha színesedne a

táj. Mintha nem azok a magukba roskadt öreg házak merengének, amiket félszázada már, hogy mi is annyira megszoktunk, hogy észre sem vesszük őket, („Te, mintha már főntebb, a Petőfi utca túlfelén, a pincesor is rendezettebb lett volna, nem?, az ajtókon a vasalások kifestve, a „pestiek” megvették ezeket is?, kis előterek új oszlopokkal, amikor november hetedikén lementünk, van az már negyven éve is, azzal a rokon bácsival, tudod a méhésszel, a Margit öregapjával, meg az öcséddel, lenn a mélyben a sötét szűk elágazások, kis gyertyák mindegyik végében, egy hordó, egy pohár és négy-öt nagydarab ember, aztán föltámolyogva megüt a napfény, az a féllábú az első, aki leér, pedig el sem esik...”), a malom mindig zárva volt, valaki lán-gossütőt nyitott benne valamikor, de a Kőjál bezáratta. „Abban a házban voltak albérlők Mari néniék, miután...” – mondja a feleségem és mutat egy kettős portára, a kertje tele virággal, afféle félévárosi-félnépi díszítményekkel, talicska, lámpácskák, csoportok, faragott faoszlopok, tréfás invitálás, sparherdt, amelynek minden nyílása fűszeres bokrocskákat növeszt még az őszben is (a „cég” önreklámja szerint ötvenféle fűszert nevelnek), mindaz, amiről az ide került új gazda azt, hiszi, hogy látogatói elvárják tőle, s amiknek legszélsebb fajzása a temetői művirágkoszorúk imént észlelt hal-maza. Látogatók, akik kuncsaftok. Az is-trángját, az is-koláját – mi az, hogy Lek-vár-lak? Mintha nem tudnám... Csak a „firma” nyelvi humorával nem tudok betelni. Tíz év alatt lett a semmiből ez a vállalkozás: „valódi gyümölcs” – „valódi üstben”. Lekvár és befőtt, zakuszkák és szörpök, mártogatósok és zöldségkrémek. Egyre barokkosabb kombinációk, ahogy beindul már a Web-áruház is. Web-áruház... Itt a ház előtt vetett kis öblöt a patak, ahol a pesti kislány bámészkodott a libák között, ne számoljuk az éveket, hiszen az az idő most ez az idő is, ha van emlékező pillanat. De a Web-áruház mögött ott az erdő, fái és bokrai be-besétálva hozzák a somot, fekete szedret, áfonyát, kökényt, csipkét, bodzavirágot, galagonyát, diót és gesztenyét. „Ki volt hirdelve, hogy mely napokon nem szabad kimenni az erdőbe, mert az oroszok lövészetet tartanak.” És ez a régi kislány azon is elmerenghet egy londoni indiai étteremben, hogy ez a hagymás chutney illik-e jobban a csirkéhez vagy a börsönyi, vagy az, amit ő katyvaszol össze Pestújhelyen – mert nemcsak az idők állnak egybe, hanem a terek is. „Te, nem a Jani kocsija az ott?” Lehet, hogy az övé, lehet, hogy nem, de mögötte az emeletes ház biztosan az övék. Ő az a hajdani határőr, aki ott lakott egy időre a birkáival a Petőfi utca 35-ben, nem is volt akkor betörés a környéken. Egyszer együtt mentünk hajdani kedvesének szülőhelyére, Erdélybe, Felcsíkba, fel az Egyesekőhöz, az esztenára, még a székelyek is összenéztek, ahogy ő nyúzta a birkát. Idevaló fiú, család, két gyermekkel, talán a szülei lehettek betelepülők. Felesége családja alighanem a felföldi földönfutók közül való. Szóval – ha erős vagy, testben, lélekben... Jössz a semmiből, most meg földet veszel és bérelsz, tanyát építesz, reggel és este megfejed az öt tehenet, aztán szántasz, vetsz, betakarítasz, hetente levágsz két-három disznót, feldolgozod és feleteted a vendégeiddel, egyszerre tizenöt tud leülni, akik jönnek fülbesúgás alapján, meg a netet böngészve, a többit fel a füstre. Kétezer fölé (most – mikor?) csak a füstölt szűzpecsenyének megy az ára. Leparkolok és hova – persze az új szálloda elé, átellenben a működő malommal... Uniós pénz, konferen-

- Sz. 16. András Pesten arálás miatt
 én meg a Glátohon kukoricát töm
 Béla háza hozta.
- Sz. 17. Andrással a Glátohon szántott vagy
 ni és felkötött és a napra fagyot
 szedtük össze a Glácer kevertől hoztak
- P. 18. András az orvostól máj. del-u fekiúdt.
 én földet hoztam sarat szűrtam lapam
 tottam a fin sívba talajot, és a gangot.
- Sz. 19. Lülés tapantás menelés, 1 kgz mákot 30 For
 András a krigből háza hozta a napra kirt
 este gunt. itt volt fontam. Levagtam ar. plő
 ludat. bevitte ar. 1.39 kgz kringulit kapot 29 for
- Sz. 20. Templom szentelés ünnepe, és a főpápa
 uszák a 30 éves jubileuma. Itt volt az ünnep
 és a királyi mulatság. Itt volt a menyegző.
- Sz. 21. A farkas rétről háza hoztuk a Gyula
 lovával a kukoricát, és a tököket.
- Sz. 22. Déli fosztás, és a fosztalékot az Andrást föl
 vitte a pajtára. Itt volt a menyegző. del
 u- a farkas rétről háza hoztuk a szilvát.
- Sz. 23. Megmostam a szilvát, del-u- a háival
 fejtettük, András olvartotta, este a menyeg
 ző vacsorán volt itt.
- Sz. 24. Lepvár Lőrés. András bevitte a kuko-
 ricát. 157. 108. For.
- P. 25. Fari Stelko András is én a krigbe szentel
 ni, delig ábr. gütük.
- Sz. 26. Andrással a Mikoláiba szilvát és a Glá-
 tohon a kukoricát töttük, Béla hozta, háza
 del-u levagtam a ludat, fátalmat lapot
 hűttük. Este a János Pütköskénél
 kukoricát fontam. Megint beféjeződött
 egy faradságos hét.

ciaterem..., tíz lépésre a begazosodott patakmedertől (fölötte nem sokkal a pálinkafőzde kifolyója), dzsakuzzi, mi más? odapillantok az étlapra: „füstölt gomolya cukkini pogácsával”, mi más? Hazafelé egyeztetem majd a feleségemmel az ötvenes évek otthoni ételeit, mit ettünk a nyóckerben és Pestújhelyen és Börzsönyben. Itt meg – aszongya, hogy – „nagybörzsönyi forrófazék”, amiben a mustáros borda a hagymás krumplinudlin foglal helyet. Jani most éppen a kései szántás miatt van valamerre. Míg a feleségének az újszülött kisfiú mokányóságát dicsérik, hullik a szó erre is, arra is. „Igen, Kati néni, óvoda még van, de az iskolát most zárták be. A tanácsadón nyolc cigányasszony volt meg én. Nincs sok baj velük. Akikkel volt, vagy elmentek vagy börtönben vannak. A porontyokkal van gond, egyre többen vannak, rondán beszélnek velünk, leköpnék... Még egy gazdálkodó van itt pár tehénnel, sajtot készít, de akadozik a dolog... Disznó? Talán egy-két helyen... A régi börzsönyiek? Az öregek között, de már alig... Fizetővendég..., vidéki turizmus... több tucat háznál és működik is... Tetszettek látni az interneten: Édes Otthon, Malomkert, Hubertus, Sasfészek, Kis Sziget, Börzsöny Szíve, Butella, Tornácos, Fogad-lak, Hétszilvafás stb. A kisvasút is sikeres, megépült a teljes pálya, Nagybörzsöny, Nagyirtás, Nosztra, Szob. Legtöbbit a pincesoron vettek meg a pestiek..., mostanában egy betörés volt, tűzifát lopott egy „sárga papírosos” jóember, Pesten látta a tulaj a kamerában... A Fötéren az építkezés? A szállodásé. Butikisor lesz...”

Az emlékezés dolga és célzata, filozófiája és ars poétikája az volna, hogy visszaálítsa a letűnt időt, azaz a múltat – megtorpanásra bírva a lélekben – a „most” részésévé tegye, tehát az idő kétféle folytonosságát másolja egymásba... Ehelyett az emlékezés, ha szabadnak tudja magát, éppen azzal nem törődik, aminek gondját kellene viselnie, amit regulázni kellene valami megfoghatatlan elgondolás jegyében és cél érdekében. Az idő, pontosabban mondva, az időbe zárt emlékek, amint szavá válnak, kezelhetetlenül kalandoznak, és mindig a mostnak kiszolgáltatva. Most? Most – egyben az „akkor”, amikor ez az őszi út történik, a régebbi utazásokkal és otlétekkal összeshővődve, és egyben azzal a mosttal, amikor mindezekből leírt szó lesz, azzal a mosttal, amikor éppen íródik a múlt, és benne az utóbbi pár kurta év, amikor mintha mocanna valami. Néz körül az emlékező, de nem akar se krónikát fabrikálni, se riportot rögtönözni. Csak hát a valóság... Bármit is értsünk rajta. Az a valóság – bennünk és körülöttünk –, amelyben mintha egy újabb most készülne az örök jelenben, de már nem velünk, ha részben azért általunk is. A friss emlékek még itt motoznak szinte napi valóságként bennünk, még nem szálltak le oda, ahol majd a helyük lesz. Tavaly (ez bizony 2019) eltemettük a pestújhelyi kocsmárosunkat, akit Kempf Sanyinak hívtak és innen származott el. Újabb megszakadt szál, de emlékként ez is összeköt. Lezajlik családon belül egyfelől az oldalágiak kivásárlása (némi nem kívánatos pereskedéssel megcsúfítva... „Hagyjuk rá, mondja felvett paraszti bölcsességem, a halottas ingén neki sem lesz zseb...”), tehát a miénk a romos-beerdősödött „belterület, gazdasági épület és udvar”, a maga 1394 négyzetméterével; másfelől megtörténik a határban az „osztatlan közös tulajdon” nevesítése. Rózsadűlő, 0131 hrsz. Birtokába beiktatott feleségemmel különleges ajándékként észleljük, hogy a Petőfi utca 35-ből

éppen idelátni. Azt meg régóta számon tartjuk, hogy fentebb a Magyar hegy lejtőjén egy szabályos Magyarország térképet rajzol ki a tisztás. Viszont egy új ismerősöm értesít, hogy erdész nagybátyja ha szükséges, készséggel javíthatja a rét földabroszi kontúrjait. Én meg öt emberrel három napon át próbálom irtatni a kert elvadult évtizedeit. Falubeli holland szomszédjainkkal is találkozunk, jóra való emberek, együtt nézzük az ősi birtok közepetáján a szarvas elfekvésének nyomát, a természet veszi vissza amit hagy neki az ember, és mi a sors ajándékaként nyugtázzuk az omlatag falon a három csivitelő fecskefészket. Istentiszteleten is részt veszünk, ugyanúgy fújuk a dicséreteket, köztük a 69.-et, mint hajdan a vasárnapi iskolában, a feleségem itt és Pestújhelyen, én meg Rákospalotán és a külső Józsefvárosban. A nagy templomban 30-an vagyunk, köztünk németek, valamikor... Bach az ötödik evangélista mondja a lelkész, és ezt nem lehet nem örömmel hallani. De a legnagyobb esemény – ami mintegy keretbe foglalja múltat és jelent és jövőt, ami a maga abszurditásában a legszívemengetőbb realitás, az Zsuzsi unokahúgunk esküvője. Ő sógorom kislánya. Valamikor éppen itt és teljesen véletlenül ismerkedtek meg az „emberrel”, egyetemisták innen és onnan az országból, évek óta együtt élnek, aminek következtében négy kisgyerekük viháncol az esküvőn. Öltöny és földig érő fehér ruha, az erdei vonat végállomásánál, a hajdani úttörőtábor kapujában, ahova a „tanács” kihozza az ünnepi asztalt, a karosszékeket, a polgármester asszony ünneplőben, felpiros-fehér-zöldezve, a gyerekek a pataokban visonganak, a kisvasúton mindenki tapsol. Aztán irány Nagyirtáspuszta, a lakodalom. Az eső úgy szakad, amíg futunk át a réten, ahogy csak a hegyek között tud, a mennyasszonyi fátyol úszik az égben és a sárban. Úszik mint a nevetés. És ezek után a Menzel-féle cseh filmek aligha tudnak újat mondani egyikünknek sem. És a melegség a szívünkben. És innen jobb hallgatni. Okoskodni éppen tudnánk, mondhatjuk talán mindketten, miközben némán, de azért jobbra-balra nézelődve vesszük a kaptatót, azaz a Petőfi utcát, itt a 35 előtt mintha magától lassítana az autó és mintha a leszálló nap meg-megcsillogtatná a kert csupaszkodó faágait, a közelgő alkony hagyja, hogy régen múlt hajnalokat képzeljünk magunk elé, vakító délidőket, sörözős délutánokat, csizmaszár mély (vagy magas?) havakat. Okoskodni éppen lehet és morfondírozni azon, hogy mi történik, mi történhet egy településsel, ha önmagától már nem képes továbbvinni azt, amit századok öntudatlanul rá óhajtottak és próbáltak hagyni, hogy a „megmaradás” mit is jelent. Ami tapasztalhatóan „van” – az mi is? Díszlet? A lakott és a kiürült házaknak meddig van közük a temető új meg új sorokat hullámzó domborulataihoz, és a mind ferdébben süppedő köveihez? Egy falunév vajon hogyan lesz pusztá hívószó? „Új nép, másfajta raj”? Ez is szerény részese a legújabb kor eszelős migrációjának? Vagy: a város anektálja a vidéket? És ha ez – szerencsés esetben – ízléskeveredéssel jár? Azaz: a régi hagyományok egy részének befogadásával és mértéktartó átigazolásával? Vagy: a város áttör a természetbe és az „útjába eső” létesítményeket, régifajta közösségi formákat elhárítja az útból? Vagy: a világcivilizáció apró kis csatanyerése, ami itt történik? És a múlt eltűnt falvai – természeti pusztítás, az ember altruista vagy galád beavatkozása. Az autóban melázó a csönd, de csak annyiban a búcsúzása, hogy amik jobbkézről üdvözöltek dél-

előtt, most balról búcsúznak, a hegyek beleváltak a folyómenti síkságba, a ligetes-pagonyos erdők színeikkel köszöntenek, a bíbortól a fakuló zöldön át az aranyárgáig. Nem bánom, hogy túlszaladunk a salkai letérőn, hiszen csak arról akartam meggyőződni, hogy valóban euróval kell-e a sörért fizetni odaát, bár lehet, hogy elkalandoztunk volna Párkányba egy szolid délutáni ebédre, a rituális évi egyszeri knédli jegyében (valami kis sülttel meg káposztával), mert ez is része az útnak. Vagy az utazásnak? Ha most csupán fikció is a hajdani – félszázados – tapasztalatok háttere előtt. És üdvözlök minden látvány Verőcétől Vácig, ami hajdan örök újdonságként köszöntött minket, a családtagok mind ifjabb nemzedékét, a barátokat, akik kalandvágýból indultak neki a Börzsöny nyugati kanyarulatának. Itt indul a kisvonat, itt temettük el szegény Kolozsvári Papp Lacit, itt tologattuk a kismarosai csilléket Mikesey tanár úr tucatnyi gyermekeivel, ő apám osztálytársa volt, balszerencséjére apja vitézi címet kapott és szerencséjére hagyták meghúzódni az egyetem nyelvészeti könyvtárában, ahol százezerrel gyűjtötte a magyar nevek céduláit, és itt a dunai ártérre épített házak, a hajdani kólábakat benötte a vegetáció, ezt a gyönyörű diófást akkor telepítették, amikor mi is a pestújhelyi kertünk két sarkába a magunkéit, itt a virágbolt, ahol a nagybörzsönyi sírcsokrokért olykor meg kellett állnunk, nem látszik, de tudom, hogy ott van Kittenberger Kálmán szobra, akinek börzsönyi jegyzeteit az Élet és Tudományban – pl. miről lehet megismerni a menyét nyomait – előbb olvastam, mint afrikai nagyvadas történeteit, az új út Vácot már kikerüli és az utána sorjázó egybefüggő ipari zónákkal keveredő városféléket is. Nézem a régi fekete-fehér képet a falon. A hat alak közül hármat ismertem, és melléjük képzelem még apósom meghalt orvos fiát, a „börzsönyt” csöndes határozottsággal utóbb kisajátító anyósomat, aki egy almát akart leszedni, amikor leesett és eltörte a lábát, soha nem jött többet és ezt észrevette hamarosan a ház meg a kert is, azt a fiatalembert, aki beállított egy agyoncsapott, de korrektül kivéreztetett vadmalaccal, amikor a hallgatóimmal a Petőfi utca 35-ben múltattuk az időt, nem vették be erdésznek, ezért irtotta a vadat, ahogy tudta, az öreg mindentudó „tanácsi embert”, Kanalát, a félnótás Vilit, Lehoczkyékat, akik építgettek ezt-azt, Somogyi Gyula bácsit, a hentest, aki a komondoréval keverte a kuvaszainak vérvonalát, meg nevüket vesztett árnyakat, egy-egy gesztust a kocsmában, a fúrge nyári esőt fölgözölgő flaszteron, a hóban, a vadászház előtt napokig parázsló gyökérgubanc mellett. Meg a fiamat, ahogy ott kucorog ravaszkásan a padlásfeljárón, a lányunkat, aki derűsen várja a kisvasút indulását... És persze a hajdani kis Katit, az egyetlen „tanúját” azoknak a félszázados időknek. Őt nem kell elképzelni, itt áll mellettem, együtt nézzük a képet. És most észlelem tudatosan, hogy van itt egy másik kép is, közvetlenül a régi alatt. Ez színes, pár éves, három leányunkánk áll egymás mellett, talán valamelyikük szalagavató báljának szünetében. Mit sem tudnak arról, hogy ezen a falon kikkel kerültek szoros közelségbe. Nagybörzsönyben soha nem jártak, talán nem is tudnak róla. Nem is tudnak arról, hogy van egy kert és egy ház, a Petőfi utca 35-ös szám alatt, ami összeköti őket apjukon és nagyanyjukon és dédapjukon át régi német ősök névtelen és néma, de azért megszólítható sokadalmával. Ha „kivásárolnánk” a „vagyon” maradékát is az oldalágiaktól, nézünk

Születésnap 1985-ben (Balról jobbra: az ünnepelt, a felesége, Somogyi Veronika Katalin, Kurucz Gyula, Esterházy Péter, Margócsy István, Czákó Gábor; Az előadó keze: Kulin Ferenc?, Tárnok Zoltáné?, Krasznaborkai Lászlóé? Mányoki Endréé? Richard Aczélé? Ablonczy Lászlóé?...

egymásra szavakat nem pocskéolva azzal, aki hatvan éve itt a szomszédos Ovákiban szedte a cseresznyét meg a ribizlit, ezekre a lányokra kellene ráíratni... Nem azért, hogy a gondjaikat szaporítsuk, de hát... ki tudja, miért – de sejthető, ha a dolgok mélyére nézünk – mindhárom német iskolába járt. Véletlenül. Sőt a legkisebb ezekben a napokban kezdte meg a gimnáziumot Salzburgban. Aminek a szomszédságában ott éltek azoknak a hajdani német bányászoknak az ősei, akik hétszáz éve elindultak úton és vízen a távoli magyar arany csillogása felé, bivalybőr sisakokkal, csákányocskákkal, szentképeikkel és szavaikkal, a Gláserek, Schumeterek, Tischlerék, Fleischakerek, Klainok. Hogy Somogyi nevű volt-e köztük, több mint kétséges. Bár – ha nagyon elszánnám magamat –, találnék olyan germanistát, aki fel tudna vázolni egy ötletet: miféle német névből „magyarosították” magukat... Ez persze csak tréfa. Itt lettek és voltak, ennyi elég, éppen úgy, mint a többi „németül beszélő magyarok”, ahogy a népszámláláskor bejegyeztették magukat. A többi most már Pannika dolga lesz, aki a hatodik generáció a fölötté szerényen meghúzódó nagy-nagy-nagymama után, aki már élt, amikor az első honi vasút megállt Szob állomásán 1850-ben, Pannika, aki ha itt van nálunk, nem mulasztja el sillabizálni a „másik” kép százéves ceruzás jegyzetét: „Herr! Bringe uns... zusammen...” Legyen ez az utolsó szó, így németül, egyszerre emlék és valóság, megélt idő és familiáris életterv egyben.

MDF

MAGYAR
DEMOKRATA FÓRUM

MEGHIVÓ
A MAGYAR DEMOKRATA
FÓRUM MAGYBŐRZSÜNYI
IDEIGLENES INTÉZŐ
BIZOTTSÁGA

1988. MÁRCIUS 4-ÉN SZOMBATON 16 ÓRAI KEZDETTTEL MAGYBŐRZSÜNYI
KÖZSÉGEN
ALAKULÓ ÜLÉST TART, AMELYRE MINDEN - A MDP TEVÉKENYSÉGÉVEL
SZIMPATIZÁLÓ POLGÁRT MEGHIV.
EZEN AZ ÜNEMÉN LEHETŐSÉG NYILIK A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUMBA
VALÓ BESLÉPÉSRE.

ELŐADÓ: ALEXA KÁROLY
DR. KULIN FERENC

TÉMA: AZ MDP CÉLJAINAK ISMERTETÉSE
VITA
AKTUÁLIS KÉRDÉSEK

MINDEN ÉRDEKLŐDŐT SZERETTEL VÁRUNK!

MDF
/IDEIGLENES INTÉZŐ BIZOTTSÁGA/

A politika amikor még remény volt és nem valóság